

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

SZERKESZTI
DR. BORBÉLY ISTVÁN.

TARTALOM:

Tanulmányok.	Oldal
<i>Dr. Borbély István: Gróf Széchenyi István.</i>	1
<i>Dr. Császár Elemér: Három hónap magyar irodalma</i>	6
<i>Dr. Biró Vencel: Szabó Károly mint történetíró.</i>	17
<i>—rb.—: Új hangok az erdélyi magyar lírában</i>	22
<i>Dr. Melich János: Krassó</i>	29
<i>Dr. Ferencz József: A történelmi materializmusról</i>	35
<i>Dr. Biró Vencel: Gyárfás Elemér legújabb könyve.</i>	41
<i>Dr. Szent-Iványi József: Üzemtani problémák az agrár-reform után.</i>	46
<i>Dr. Tavasz Sándor: A tudományok rendszere (Befejező közl.)</i> .	52
Irodalom:	60
Különlék.	96

CLUJ—KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA.

Megjelenik évenként tizszer, minden hó 10-én.

Tájékoztató.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* célja irodalmi téren fenntartani, ápolni és fejleszteni a történeti magyar kulturát itt Romániában.

Ebben a közös magyar munkában a dolgozók között nem ismerünk el semmiféle különbséget. A fajunkért és közművelődésünkért való törhetetlen elhatározásban és munkában rang és felekezeti különbség nélkül mind egyek vagyunk. A mindennapi élet tülekedő vásárjában az Erdélyi Irodalmi Szemle közös temploma akar lenni minden tiszta törekvésnek, amely építő és magyar; viszont ostora lesz minden szándéknak, amely akár bennünk, akár körülöttünk rombolni akar. Hazánk törvényeinek lojális tiszteletbentartása mellett nemzetiségünk s történeti magyar kulturánk tiszteletbentartása és tartatása azon hármasság jelszó, mely e folyóirat hivatását jelzi.

Tartalom szerint közöl e folyóirat tanulmányokat, ismertetéseket és bírálatokat.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* főmunkatársai voltak 1924-ben: Dr. Abrudbányai Ede, dr. Balázs András, dr. gróf Bethlen György, dr. Biró Vencel, dr. Bitay Árpád, dr. Csűry Bálint, dr. Dékány Kálmán, dr. Ferencz József, dr. Grandpierre Emil, dr. Gyárfás Elemér, dr. György Lajos, dr. Hirschler József, dr. Jakabffy Elemér, Kelemen Lajos, dr. Kristóf György, dr. Makkai Sándor, dr. Moldován Gergely, Rass Károly, Reményik Sándor, Szabolcska Mihály, dr. Szentiványi József, dr. Széll Kálmán, dr. Tavaszy Sándor, Trefán Leonárd, dr. Varga Béla, kik munkásságukkal tovább is támogatják folyóiratunkat.

Az Erdélyi Irodalmi Szemle a „Minerva” irodalmi és nyomdai műintézet r.-t. kiadásában jelenik meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztő és az egyes cikkírók a felelősek.

A lap szellemi részét illető minden közlemény dr. Borbély István szerkesztő-tanár (Cluj—Kolozsvár, Unitárius kollégium) címére küldendő.

A kiadóhivatalt érdeklő összes levelek, valamint az összes pénzküldemények a kiadó „Minerva” r. t. címére (Cluj—Kolozsvár, Str. Baron L. Pop, volt: Brassai-utca 5.) küldendő.

Megjelenik évenként 10 füzetben, füzetenként 3 ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára bérmentes küldéssel: Romániában egész évre 250 lej; külföldön 300 lej.

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban július és augusztus kivételével. Előfizetési ára egész évre belöldön 250 lej; külföldön 300 lej.	SZERKESZTI Dr. BORBÉLY ISTVÁN TANÁR.	Szerkesztőség és kiadóhivatal Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium. Az előfizetési díjak ugyanide Kovács Kálmán tanár, unitárius püspöki titkár címére küldendők.
--	--	--

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

— Az 1825-ik év eseményeinek centennáriuma alkalmából. —

A magyar nemzeti közművelődésnek s a társadalmi átalakulásnak nagy agitátora 1791 szeptember 21-én született Bécsben. Apja gróf Széchenyi Ferenc volt, a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítója; anyja Festetich Julia grófnő. Otthoni főúri neveltetésének befejezte után katona lett, végig harcolta a napoleoni háborúkat, majd a bécsi kongresszus után beutazta Angol-, Francia-, Német- és Olaszországot, Kisázsia és Törökországot, mindenütt gondosan tanulmányozva a népek társadalmi és közgazdasági életét. Éveket töltött el ilyen utazgatásokkal anélkül, hogy határozni tudott volna élete céljáról. Végre úgy 34 éves kora körül abban állapotodott meg, hogy közpályára lép s a nemzeti haladásnak szolgálatába áll. Első nyilvános szereplésekor, 1825-ben, 60.000 frt adományával megalapítja a M. T. Akadémiát, majd két év múlva a Nemzeti Kaszinót, melynek mintájára csakhamar egy csomó vidéki kaszinó létesült, s azzal rendszeresen hozzálátott korszakos jelentőségű agitációjának kifejtéséhez. Reformterveinek középponti célja az ország iparának kifejtése volt. Azonban a helyes iparfejlesztő politikát okszerű nemzetgazdasátnak, tehát egyrészt földművelésnek és állattenyésztésnek, másfelől hitelképesen rendezett pénzügynek kell megelőznie és a közbiztonság jogrendjén álló kereskedelemnek kell követnie. Ennélfogva az iparpolitikának s rajta keresztül a nemzeti haladásnak programja van, melyben nemcsak a *mi*, hanem a *miként* is alapvető fontosságú, mi több, a cél elérése egyenesen a helyesen megválasztott s okosan betartott módszertől függ. Munkásságának ez első szakában Széchenyi szigorúan ragaszkodott programjához. Előbb az állattenyésztés okszerű megreformálásáról írt könyvet (*Lovakrul*).

Munkája nyomán országos gazdasági egyesület alakult. Majd 1830-ban *Hitel* címen részletesen megvizsgálta mindazon körülményeket, melyektől a közhaza boldogsága függ. Ez a könyv, mely két év alatt 4 kiadást ért, Széchenynek legfontosabb agitatori műve. Tartalmi szempontból három főrészre oszlik. Az első részben azt mutatja ki, hogy miért szegény a magyar birtokos, noha „Magyarországban a termékeny föld kiterjedése s mennyisége oly bő, hogy annak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet”. A második rész azon okokat fejtegeti, melyek miatt az országnak nincs kereskedelme. A harmadik rész pedig arról szól, hogy mit kell tenni és min kell kezdeni? A megoldás, mire jut, az, hogy „a hitel vagyis a váltó-kereskedési törvény azon talpkő, melyen földművelési s kereskedési gyarapodásunk, egyszóval felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat”. A *Hitel* természetszerűleg kihívta a bírálatot. A kritikákra, de közöttük is elsősorban gróf Dessewffy József munkájára Széchenyi új könyvével, a *Világ*-gal, felelt, mely összes művei között a legterjedelmesebb. E könyv tartalmát maga a szerző a következőkben foglalta össze: „A közön-séggel meg akarom ismertetni s vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van, mert míg ezen önvallomáson túl nem esünk, mindaddig helyből nem mozdulhatunk. Megmutatni iparkodom, hogy a magyar egy erőtől pezsgő fiatal nép, mely csudálatos magasságra emelheti magát s minden lehet, ha közértelmességét s nemzetiségét tökéletesen kifejti. Arról kívánom meggyőzni olvasóimat, hogy közértelmességünk s nemzetiségünk nem fejlődhet ki tökéletesen s így a hon sem emelkedhetik hozzá illő magasságra, míg annak részei Buda s Pesten nem egyesülnek”, azaz fővárost, politikai, társadalmi, irodalmi és kereskedelmi központot kell teremteni. Ha a *Hitelt* a hajnal pirjához hasonlítjuk, mely felébreszti az alvókat, a *Világ* olyan volt, mint a fénylő nap, mely már munkára serkent. Egyes ember részére munkát kijelölni nem nehéz. Ismerni kell hozzá hajlamait, tehetségének határait s körülményeit. De egy nemzet társadalmának munkaprogrammot adni nagyon nehéz. „Ehhez — így olvastuk már a *Hitelben* — szükséges helyzetünk s körülményeink tökéletes ismerete, tudomány mind hazánkról, mind külföldről s végre józan összehasonlításból szerkesztett szisz-témák életbehozása.” Széchenyi elvégezte ez előtanulmányokat s azoknak eredményét *Stádium* c. főművében bocsátotta közre.

A Stádium e korszaknak legértékesebb politikai tanulmánya, egyszersmind szerzőjének legértettebb műve. „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, ez és nem kevésb forog kérdésben” — írta a Bevezetésben s valóban, a mű méltó e nagy célhoz. Széchenyi 12 törvényjavaslatba foglalta össze politikai programját. E javaslatok által „egy szelid s convulsio nélküli reformációt” akart előkészíteni.

Valóban bámutatraméltó az a lendület, mellyel Széchenyi a közélet terén eddig munkált. Könyvei mind vaskos kötetek, megírásuk s még inkább a megíráshoz való előkészületek rengeteg idejét foglalták le. S alig végzett azokkal, már is a gyakorlati munka mezején találjuk. Ott van a Duna-szabályozás és gőzhajózás előmunkálatainak végzésénél; majd a nyugati államokba utazik azoknak hajó-, híd- és vízépítését tanulmányozni. Hazatérve, az Alduna szabályozását vezető munkálatok királyi biztosa lesz. S e folyó szabályozásával még el sem készült egészen, már is úton találjuk külföldre barátokat szerezni a Duna-gőzhajózás ügyének, illetőleg a középeurópai vizikereskedelemnek. Majd megépítteti az óbudai hajógyárat, az újpesti kikötőt, a Lánchidat és a Nemzeti Színházat. Tevékeny részt vett a pesti Hengermalom létesítésében. Közben gondosan ügyelt a M. T. Akadémia munkásságára; figyelte az országos lötenyésztés és löversenyek ügyét; eljárta a kerületi táblai és az országos gyűlésekre. Mintha évszázadok tétlenségét egyedül neki kellene pótolnia, oly kitartással s mind növekvő sikerrel dolgozott. Munkáját a nemzeti haladás általános örömezzése kísérte. A kormány legtöbb dolgát helyeselte vagy legalább is nem akadályozta s Széchenyi egy megtalált életcél s jól végzett hivatás sikerének felemelő tudatával érezhette magát nemzete vezérének. Az is volt. Kossuth Lajos szépen írta róla 1841-ben: „Gr. Széchenyi ujjait a korszak üterére tevé és mértette lüktetéseit. És azért tartom én őt a legnagyobb magyarnak, mert nem ismerek más senkit históriánkban, kiről elmondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek.”

Azonban az agitátorok örök végzetét ő sem kerülhette el. Már 1828-ban első könyvében így írt: „Nagyon vigyázva fogunk pedig előre menni és ugyancsak felébredt szemmel, nehogy a jobbítás passziójából újítsunk anélkül, hogy jobbítanánk s ellenben nehogy az újítás félelme miatt ne jobbítsunk, ahol szinte

minden újítás hasznát hajtana.“ Most, amióta célja s programja teljes világossággal és részletességgel állott előtte s elért eredmények bizonyították annak helyességét, még óvatosabb lett. Egyszerre volt haladó és kerékkötő. Nemzetét gépezetnek tekintette, melyet egyszerre kell hevíteni s fékezni. Ebben rejtett életének nagy tragikuma. „Az öntudatra ébredt nemzet nem tűrhette tovább, hogy mechanizmusnak tekintsék ; egy ember gyámkodását nem tudta tovább viselni ; hanem annak a zászlójához csatlakozott, aki nem korholta, gyöngéit nem vetette szemére, hanem kedvébe járt ; aki lelkesítette, hogy önerejéből megszabadulva mindennemű gyámkodástól, menjen előre. Ebben rejlik Kossuth diadalának s Széchenyi befolyása megsemmisülésének kulcsa“.

1841-től kezdve többé nem Széchenyi, hanem Kossuth a nemzet vezére s Széchenyi életében új szakasz kezdődik : harc Kossuth, a Pesti Hírlap s általában a türelmetlen demokrata reformerek ellen. Bár eddig is bizonyos fokig könyveinek s röpiratainak köszönhető népszerűségét, mégis nagyobb mértékben estek javára tényleges sikerei. Alkotásai mellett könyvei csak kommentárok voltak. 1841—1848-ig majdnem kizárólag tollával szolgálta hazáját. Azonban ekkor írt műveinek értéke nem ér föl sem a Hitel, sem a Világ, sem a Stádium becsével. Ki államférfiúi nagy alkotásainak idején maga volt a mindeneket éltető nemzeti génusz, itt mind rapszódikusabb gondolkozású pesszimistává lett, ki a középneemesek kezébe jutott politikai vezetés miatt egy nagy belső szociális forradalomtól féltette az országot, melyben a vagyontalanok véres harcban támadnak a vagyonosok ellen. Költői víziókban jósolta meg e proletár harcot s az ellene kifejtett küzdelemben Kossuthot és párthíveit nemcsak legélesebben támadta, de az egész demokratikus mozgalmat hazaellenesnek, sőt épen házaárulónak bélyegezte meg. Stílusa azelőtt nyugodt és tárgyyszerű volt. Szerette a lendületet, mely minden fejezet végén a pointe-ig kiélezve egyenletes emelkedésben könyve végéig igazi drámai elevenséggel haladt. Most kapkodó lett, a rendszerességet mind inkább kerülte. Gúnyos megjegyzéseit, mint saját szándékait olykor villámlásszerű fényes tisztasággal vetette oda, aztán utána ismételésekbe bocsátkozott, mintegy mutatva, mint tépelődik lelkében az indulat a gondolatokkal is, az ellenfelekkel is és önmagával az íróval is. Van a *Kelet Népe*-nek s még inkább a *Politikai programtörvények*-

nek több helye, amelyben rögeszmeszerűleg ismétlődik későbbi örültségének fixa ideája, az az önvád, mintha az általa bizonyosan elkerülhetetlennek tartott benső szociális forradalomért egyedül ő volna felelős, ki egykor felidézte e mozgalmakat, de azokat féken tartani nem tudta. Háborgó lelkét 1848 tavaszán az események rövid időre mintha lecsillapították volna. Az első magyar felelős minisztériumnak ő lett közmunka és közlekedésügyi minisztere. Azonban a gyorsan perdülő események nem hagytak időt lelke nyugalmanak megszilárdulására s ki egykor — mint Deák Ferenc mondá — lánglelkének fáklájával ezerek mécseseit gyujtván meg, oszlatni segített az országos sötétséget, az ősz elején elborult elmével költözött a döblingi tébolydába.

1848—1857-ig tartott idegrendszerének nagy katasztrófája. Ez idő alatt a lelki betegség minden fokozatán átment. Volt dühöngő örült, kit meg kellett kötni, mert fejét a falhoz vágta vagy a falnak futott öngyilkos szándékkal. Máskor a tompa fásultság és az egész világ iránti teljes közöny vett erőt háborgó lelkén. Volt beszédes a fecsegésig s komor hallgatag, ki még családját sem bocsátotta magához. Idővel enyhült betegsége, sőt életkedve is visszatért. Érdekelni kezdték régi eszméi, lapokat járatott, könyveket vásárolt. El-elgondolkozva a naponkénti eseményekről, új tervekét készítette, s ő, a döblingi remete, már ott tartott, hogy újra részt vegyen a közéletben. Látogatókat fogadott, politikai tanácsokat osztogatott, hirlapi cikkeket vagy könyvet írt. 1857-től tehát ismét szolgálni akart nemzetének.

És ekkor a mindenben forradalmat gyanító osztrák rendőrmíniszter házkutatást tartatott Széchenyinél s összes iratait lefoglaltatta. S amidőn Széchenyi legalább a tisztán családi érdekű irományokat visszakérte, azt a választ kapta : készüljön el még rosszabbra is, mert a döblingi tébolyház megszűnt számára menhely lenni. Tehát új forradalom készülne s újra Széchenyitől indult volna ki — mint ő képzelé — a mozgalom, mely esetleg ismét vérbe fogja fojtani nemzetét ? E megismétlődő önvádat beteg lelke nem tudta elviselni. 1860 április 8-án, húsvét vasárnapján, reggel szétzúzott fejjel találták szobájában ; a pisztolyt, mellyel magát megölte, még kezében tartotta.

Így végződött e korszak legnagyobb magyarjának élete.

Dr. Borbély István.

HÁROM HÓNAP MAGYAR SZÉPIRODALMA.

Budapest, 1925. január.

Őszintén meg kell vallanom, hogy kritikusaink között nem ismerek magamnál rosszabb prófétát. Először vagy másfél évtizeddel ezelőtt sültem föl. Fiatal akadémikus voltam s így természetesen az én nyakamba szakadt a Vojnits-jelentés: ki kellett halásznom az elmúlt év drámaterméséből azt a színművet, amelynek irodalmi értéke is van s a színpadon is nagy sikert aratott. Nem került nagy fáradságomba, de a jelentésben megemlékezvén az év drámai törekvéseiről, erősen hibáztattam, hogy íróink elfordultak a magyar néptől: a népies szellemű dráma egészen kiveszett. És ugyanaz nap, amikor jelentésemet az Akadémiában fölolvastam, jelent meg a Nemzeti Színház kommunikéje, hogy legközelebbi újdonsága — egy magyar népdráma lesz! Az utolsó fölsülésemről pedig most számolhatok be. Novemberben azon keseregtem, hogy egy fél-éve nem került magyar dráma színre s — azóta jóformán nincs hét új magyar dráma nélkül. Az elsőkből ugyan nem volt köszönet, egy kivételével mindegyiket visszautasította a közönség egészséges ízlése, de a későbbiek kiköszörülték a csorbát s szép sikerről számolok majd be; — de tartsuk meg a műágak hagyományos sorrendjét.

Azaz mégsem. Először a lefolyt negyedév két nagy irodalmi eseményéről adok számot. Az egyiket elég, ha egyszerű hír alakjában közlöm, minden kommentár nélkül: van újra teljes *Aranyunk*. Arany műveinek teljes, 12 kötetes kiadása már régen elfogyott, s az is ismeretes, hogy az Akadémia a költő születésének századik évfordulójára, 1917-re, egy nagy, vagy 20 kötetes kiadásban közre akarta bocsátani a költő minden művét és írását, jegyzetekkel, variánsokkal, bibliografiával, — szóval igazi kritikai kiadásban. A Franklin-Társulat, amely magához váltotta Arany műveinek tulajdonjogát, vállalkozott a kiadásra, Voinovich Géza a gyűjtemény szerkesztésére s már meg is indultak a munkálatok, mikor a világháború vérzivartára, sok más szép tervvel együtt, elmosta a kritikai Aranykiadást is. A Franklin-Társulat új Aranya ezt a végleges kritikai kiadást nem pótolja. A négy hatalmas album-kötet pusztán a szöveget adja, kritikailag revideálva ugyan, de apparátus nélkül, s híján a levelezésnek. A réginél nem sokkal gaz-

dagabb, egy-két kis vers és novella, egypár politikai cikk az, ami új, de — s ez a kiadás jelentősége — Arany összes művei megint kaphatók. Hogy mit jelent ez, azt nem kell magyaráznom: ismét hozzáférhető a legmagyarabb, legnemzetibb, legművészbibb magyar költő, a mult nagy értékeinek leghívebb őre, akinek költészetében csodálatos tisztán élnek a régi nemes hagyományok. Sőt Arany még több nekünk: ő Széchenyi mellett a magyar nemzet legnagyobb nevelője. A legnagyobb magyar önismeretre, a legremekebb magyar költő fajszeretetre tanít; Széchenyi a magyarság jelenének sívárságát tárja föl, hogy megismerve bűneinket megjavuljunk, Arany a nemzeti mult dicsőséges és szomorú képeit varázsolja elé, hogy gyönyörködve bennük, megbecsüljük a magyar szellem és magyar történet nagy értékeit.

A másik nagy esemény: a teljes magyar *Faust*. Goethe hatalmas tragédiáját bírtuk eddig is magyarul; hogy mást ne említsek, az I. részt Dóczy, a II-at Várady fordításában. Az egészet együtt, *egy* magyar szellem munkájaként csak most kaptuk, K o z m a A n d o r-tól, a magyar nyelv és magyar vers legnagyobb élő művésztől. Ez teszi épen jelentőssé. Goethe remeke gondolatainak mélységével, képeinek csodás gazdagságával és változatosságával, költői dikciójának hol szárnyaló fönségével, hol lehellétszerű finomságával szinte legyőzhetetlennek látszó föladatokat elé állítja azt, aki a tragédiát idegen nyelven akarja megszólaltatni. Költő, filozófus és a forma művésze legyen egyben — mint Kozma, aki mesteri módon bírkózik meg a fordítás legnagyobb nehézségével s talán épen a legnehezebb helyek sikerültek neki legjobban. A magyar szöveg szépsége helyenként vetekszik az eredetivel s a könnyen, természetesen ömlő sorok olvasása közben soha sincs az az érzésünk, hogy fordított munkát olvasunk.

Eredeti művekben az ősz utólja nem volt épen gazdag. Feltűnő a líra összezsugorodása. Elsorvad a líránk? Míg a szélekről új hangok csendülnek felénk, s a Kárpátok koszorújáról új tehetségek indulnak Budapest meghódítására, itt mindössze két verses kötet jelent meg, s azok közül is az egyik Erdélyi József-é jelentéktelen, a másik meg — erdélyi költőé. Erről, Krüzselyi Erzsébet kötetéről azonban érdemes szólnunk. A *hangtalan líra* az első olvasásra kissé idegenszerű: panaszos hangokat hallunk, merész képekbe, kü-

lönös szimbólumokba rejtett bánat döbbsent meg, de nem tudunk beletekinteni „a csend rabjára”-nak vergődő lelkébe. Ismételt olvasásokban kibontakozik előttünk a csöndes, megható tragédia. A sors, a maga durva öklével, sokszorosan lesújtott a költőre: elvesztette szeretteit, atyját, majd anyját, aki mindennél drágább volt neki, árván maradt, egyedül szülőföldjén, s attól is megfosztották, végül szürke, sűrű köd bocsátkozik szemére, — a sors, hogy a szokatlan fény ne bántsa, elfátyolozza számára a derűt... Meghatóan szól hozzánk e halkszavú lírából a fájdalom, s bár a töredékes sóhajokból gyakran csak sejtjük a vérző szív rezdüléseit: ha időnként megtalálja harmonikus formáját, érezzük, hogy megindultságunk a művészet tiszta levegőjébe emelt.

Az egyik álarcában is lírát ad Vietórisz József *Senki Pálja*. Modern eposz Byron és Gyulai módjára: egy vidéki tanár-költőnek küzdelmes életpályája. Egyszerű, mindennapi történet, de érdekessé és vonzóvá lesz azáltal, hogy a hősnek — egyszemélyben a szerző is — köznapi külseje alatt rendkívüli lélek lappang. Ez a szemre közönséges gimnáziumi tanár nagy álmodó. Nagy eszmék és nemes eszmények hevitik lelkét, szívében ábrándok élnek és ambíciók lángja lobog — ki akar tűnni, mert érzi tehetségét. A sors azonban mostoha hozzá, az élet kicsinyes viszonyai békóba szorítják lelkét. Ábrándjai sorban szétfoszolnak, eszméin és tervein keresztül gázol az idő, — de ő eltemetve egy kis város homályába, mégis boldog lesz szerető családjá körében, a becsülettel végzett munka tudatában. A hétköznapi prózája ez, de Vietórisz művészetével költőivé varázsolja. A szürke mez alól kivillan a költő gazdag lelke s csillogó fényt áraszt a derék, nagyszívű Senki Pálra. Az Akadémia múlt évi Nádasy-pályázatán jutalommal tüntette ki, s a kis eposz rászolgált a ritkán kiadott nagy jutalomra.

A széppróza körében föltűnő a novella-kötetek nagy száma. Amióta a novella, az igazi, kiszorult a napilapokból, azóta — a könyvkiadók állítása szerint — a közönség sem kap rajta. Innen van, hogy csak elvétve jelenik meg egy-egy elbeszélés-gyűjtemény. Most azonban háromról is beszámolhatok. Fáy Ilona elbeszélései egy előkelő úri hölgy komoly kísérletei. Vannak novella-témái, de nincs még kialakult, határozott egyénisége, hol Jókai, hol Maupassant módján fogja meg a

tárgyat, egyszer meg épen Pekár Gyula technikáját utánozza. Erősebb a költői föladatak fölismerésében, mint megoldásukban, az érdekfeszítő helyzetek beállításában, mint lepörgetésükben. — Karinthy Frigyes könyve, a *Hasun al Rásid*, nem novellákat foglal magában, amint a cím igéri, hanem ötleteket. A szerző merész képzelete bebarangolja a multat és jelent, az emberek és állatok világát, sőt még a pokolba is elmerészkedik. Mindenütt talál valami hihetetlenül furcsa dolgot, — azaz jobban mondva: az élet egy-egy mindennapi jelenségére ráveti a maga sajátosan eredeti megvilágítását, s abban minden torznak, mulatságosnak tetszik. Nem rajongok az ilyen élbefutó művészetért, van benne valami az artista produkcióból s szellem helyett jobbára csak szellemeskedést nyújt, de el kell ismerni, hogy Karinthy ötletei között nem egy talpraesett, s megfogalmazásukban határozottan van rutin. Mindenesetre ezek a könnyű fajsúlyú bohóságok többet érnek, mint azok a „novellái”, amelyekben súlyos gondolatokat akar megvalósítani. Ilyenkor az író fáradtságán unalmat vásárolunk. — Komáromy János sem ír igazi novellákat, mégis kötete, *Vidróczki s még néhány ágrulszakadt*, sokkal értékesebb. Egy csomó hajótöröttet rajzol. Hol a multból idézi föl őket, hol a maga képzeletével kelti életre; egyik nagy úr, másik éhenkorász senki, de mind szerencsétlen flótás. Nem az a történet fontos, amelybe bonyolítja őket, — ez rendszerint nem is elég érdekes —, hanem maga az alak, a portrait. Jól megformált, markáns emberfejek, erővel telt típusok, elárad rajtuk az író szubjektívizmusa. Mert Komáromi nemcsak megrajzolja az alakjait, hanem beléjük lopja a maga érzésvilágát: egyszer mulat a figuráin, másszor átérzi lelkük szenvedését, — ilyenkor bennünket is meghat, beleringat a maga hangulatába. Szinte sajnáljuk, hogy ezekre az alakokra nem épít valamilyen egységes, nagyszabású mesét.

A negyedév regénytermése ezuttal nem elégít ki. Egy komoly, értékes regényen kívül a többi mind könnyű portéka. Ráskai Ferenc és Harsányi Zsolt a romantika ósdi inventáriumaival próbálkoznak. Amaz *Kanáry Zoltánjában* egy szegény kis hivatalnokot mindenféle apró kalandba bonyolít, mignem egy gazdag, de bolondos nagybácsija jóvoltából nagy vagyon ura lesz. Van ebben a regénynek nevezett írásműben minden: kispolgári idill és főuri romlottság, szelíd realizmus és

detektív-romantika, egy kevés politika és egy csöpp misztikum, — csak igazság, szellem és költőiség nincs. — Az *aranyholló*, Harsányi regénye, belső igazság tekintetében semmivel sem különb — egy pesti írónak és egy olasz grófnénak szerelmi idillje —, de érdekesebb anyaggal dolgozik és sokkal ügyesebben van megcsinálva. A Garda-tó partján játszik s ez alkalmat ad szerzőnek színes háttér rajzolására; hőse grófnő, tehát főúri miliő képeivel gyönyörködtethet: a sok csillogás elkápráztatja az olvasó szemét s nem veszi észre a mese csináltságát, az igazi lelki élet hiányát. — K o d o l á n y i J á n o s nevét ezúttal olvasom először regény címlapján. A Szép Zsuzska igazi naturalistának mutatja be — a naturalizmus szokott bűneivel. Az életet akarja rajzolni, az ormánysági magyar parasztok életét: éles vonásokkal, telt színekkel dolgozik, de közben annyira eszményíti a rútat, hogy regénye torzképpé lesz, a visszataszító mozzanatok halmozása hazuggá és művésziatlenné teszi. A szerzőnek van jó szeme, sőt ereje is karaktert formálni a megfigyelt vonásokból, de ilyen anyaggal és ilyen szellemben nem lehet értékeset alkotni. — K o m á r o m i J á n o s novellás könyvén kívül egy régibb regényét is közrebocsátotta. A *Zúg a fenyves* édes-bús hangulatán a szentimentalizmus finom, átható parfömje érzik: egy fiú és egy leány szeretik egymást, össze is illenek, de évekig kell vergődniök, amíg megtalálják a sóvárgott boldogságot? Miért marja, gyötri egymást ez a két szerető, lélek — erre a kérdésre ad feleletet a regény. Komáromi tehát lélektani vagy éppen lélekelemző regényt akart írni, de éppen az a nagy gyöngéje, hogy igazi okok híján kénytelen mindig újabb és újabb ürügyeket kitalálni a két szerelmes távoltartására s olyan ürügyeket, melyeket nem tudunk elhinni. Így a mese fordulatai sem keltenek erősebb érdeket, — az elhibázott lelkirajz megbosszulja magát. Komáromi azonban, mint minden írásában, itt is művész, s egyfelől közvetlen, meglepő előadásaival, másfelől a magyar vidéki élet színes rajzával pótolja kárunkat — s a regény minden részlete érdekesebb, mint az egész.

Egészen más az a lélekrajz, amelyet Berde Mária ad a *Haláltáncban*, s másszabású maga a regény is. Ez a regény tiszta művészet, s annál érdekesebb, mert egyszerű eszközökkel dolgozik. Külső cselekvénye kevés, meséje regényes, ami mozgalom van benne, az a lelkekben megy végbe. Az előtér-

ben három szereplő áll: egy egészen fiatal férfi s két nő, az egyik egy szép fiatal leány, a másik érett, szerelemrevágyó nő. Mind a ketten beleszeretnek a fiúba, s az, noha mélyen, igazán szereti a leányt, nem tud ellenállni a kísértésnek s beleszedül az asszony karjába. Ez az egyszerű történet rendkívül éles és érdekes reflexet kap azáltal, hogy a hősei nem közönséges egészséges emberek, hanem tüdőbajosok, s a cselekvény színtere egy svájci tüdő-szanatórium. Beteg, akaraterejükben megbénított lelkek sóvárgásából fejlődik a küzdelem, ezért olyan sajátos ennek a három léleknek a vergődése, ezért válik mindennapi helyzetükből egészen egyéni színű tragédia. De csak az író jellemző ereje által. Az asszony lelki életét ugyan kissé futólag rajzolja, a fiú bonyolult lelkivilágát sem tudja minden fordulatnál megértetni — sajnos épen a döntő mozzanat igazságáról nem tud meggyőzni —, de a halálnak eljegyzett szép leány lelki rajza egyike újabb irodalmunk legszebb pastelljeinek. Amint ebben a lilium-tiszta lélekben fölébred a szerelem, amint a fiútól nem kíván semmit, sem vallomást, sem gyöngédséget, s megelégszik azzal a tudattal, hogy szereti; amint ebben a szívből elhalkul még a szégyen és a fájdalom is: az tiszta művészet, lehellet finomságú és mégis az utolsó árnyalatig igaz. Küzdeni azonban nem tud, csak ábrándozni és sóvárogni; nem tudja kinyújtani karját, hogy visszarántsa az örvényből. S mikor megtudja szerelmese árulását: szíve megbocsát, csak végtelen üresség támad benne és megszűn dobogni. Egy modern, de beteglelkű Szép Ilonka, vonzó és megható, mint amaz. Maga a történet, amely e három lény között lepörgött, idő multával elhalványodik emlékezetünkben, de ez a három alak bevésődik elménkbe, ezekkel gazdagodott lelki világunk.

Ha van műfaj, amelyre nem áll a római Propertius mondanása — *in magnis et voluisse sat est* — a dráma az. S ha eddig nem tudtuk volna, megtanulhattuk most összel, az új magyar drámákon. Két író próbálkozott meg nagy, komoly drámai feladattal; egyik sem állotta ki azonban a próbát, a két dráma megbukott s szerzőjüknek még az a vigasztalása sincsen, hogy a nemes célért dicsően buktak. Nem, az egyiknek csöndesen, a másiknak lármásan tűnt le a drámája a színről, s egyikért sem volt kár, megérdemelték a gyors feledést. Földes Imre *A kis muszkák* c. vígjátékában (Renaissance sz.) a legfrissebb

jelen mozgalmából akar egy mély emberi problémát fejleszteni. A hős, vidéki magyar úr, Szibériában megházasodott; a háború végén hazatér s újra megnősül. Ez a kiinduló pont, nem kell mondanom, hazug. Az orosz asszony eljön Magyarországra férje után — s itt a nagy lélektani probléma: mit csinál a férfi, melyiket választja a két asszony közül. Őszintén szólva a kérdés bennünket meglehetősen hidegen hagy, s nem igen hiszünk a férfi lelki vívódásában. Annak a férfinak, aki ott tudta hagyni hitese asszonyát s itt újra másik asszonyt vett, csak papíron vannak lelkiismereti furdalásai. Mennyivel igazabban és művészebben állította be ugyanezt a problémát Szederkényi Anna a *Lázadó* szó c. regényében! S milyen művészietlen a dráma megoldása! A darab kezdete óta ott settenkedik a magyar asszony mellett egy fiatal gavallér: most kiderül, hogy a férj és feleség nem szeretik egymást, de annál inkább a feleség és ez az udvarló. Kar-karba-öltve kivonultak tehát a házból s a magyar asszony helyébe beköltözik az orosz. Milyen egyszerűen elsimul a nagy bonyodalom, milyen könnyedén elintézi az író a mázsás kérdéseket! Csakhogy ez az egyszerűséges könnyedség irodalmi szempontból bűn s bukásba rántja a drámát. — A féltékeny szerelmes lelkét akarja rajzolni Móricz Zsigmond a *Vadkan*-ban (Vigsz.), de helyette egy örvengő félbolondot visz színre. Mert az a Révay Ferenc, aki Holics várában a XVII. század elején agyongyötörte feleségét, noha szerette, a Móricz Zsigmond beállításában valóban pathologikus jelenség, s azok a gyűlölködő gorombaságok, melyekkel a feleségét elárasztja — persze Forgách Zsuzsánna sem marad férje adósa — legfőlebb a pszichiátert vagy a bírót érdeklik, nem pedig a közönséget. S vajon ki hiszi el a szerzőnek, hogy ez a két ember a dráma végén megértő szerelemmel borul egymás nyakába? Móricz ezen a ponton eltér a históriától, valamilyen mintaképétől Strindbergtől. A história szerint az asszony otthagya urát a fiatal Bakics Imre kedvéért. Strindberg *Haláltáncában* is elmarad a kibékülés — mindakét megoldás igaz, csak éppen Móriczé hazug. Visszagondolva a *Buzakalászt*ra, Móricz megelőző drámájára, melynek ugyanez a tárgya, csak hogy nem a múltban, hanem a jelenben, s nem főuri, hanem polgári miliőben pereg le: azt kell kérdeznünk, hogy igazán nem érdekli más a drámáiról Móriczot, mint a gyűlölkedésből kisarjadó szerelem, s nem tud más hangnemen játszani, mint

azon a durva, ízléstsértő hangon, amely a maga szennyességében tiszta kakofónia?

A drámák második csoportjába sorozom az életképeket. Nem nagy igényű műfaj, nem is követel valami nagy művészetet. Jó szem az élet jellemző helyzeteinek és figuráinak fölismerésére, bizonyos inkább epikus, mint drámaírói tehetség: ennyi elég. Remeket nem igen lehet alkotni ebben a nemben, de ügyes szinpadi munkát igen. Úglátszik azonban, hogy ez sem megy olyan könnyen. Fodor László-nak épen nem sikerült. A *jószívű asszony* (Renaissance sz.) belső Józsefvárosi életkép (a belső jelzőre szükségem van, mert a következő darab külső józsefvárosi!). Hőse egy szegény polgárasszony, aki szobát ad albérletbe, de csak egy-egy évre s csak egyetemi hallgatónak. Miért? Az asszony nem is olyan ostoba: az egyetemi hallgatók fiatal legények — s a szoba árában bennfoglaltatik a szállásadónő szívének bérlete is! Ez nem dráma, még életképnek is üres; az egész pusztá Molnár Ferenc utánzat, de esetlen. A legesetlenebb ott, ahol mestere legkedveltebb motivumát, az álmot értékesíti s a jószívű asszony álmában fölvonultatja összes eddigi szobaurait. Ez a jelenet, a szerencsétlen rendezéstől is segítve, már átcsap a komikumba. — Semmivel sem különb a mester darabja, Molnár Ferenc külső józsefvárosi idillje, *Az üveg cipő* (Vigsz.). Hőse egy cselédleány, nyilván G. Hauptmann Hannele-je nyomán elgondolva, de csak elgondolva. Megrajzolva egészen Molnár Ferenc módján van, egyfelől agyonidealizálva, másfelől agyonrealizálva: hol a szentimentalizmus édeskés vízében, hol a naturalizmus szennyes áradatában lubickol. Úgy látszik, a szerző a nagy szerelem szimbolumának szánta ezt a félszeg, együgyűen rajongó leányt, de helyett külvárosi lebuták, bűntanyák és rendőrszobák visszataszító képeivel, köznapi embereivel, durva, ízléstelen és erkölcsöt sértő beszédeivel akar mulattatni. A „vígjáték” — így cimezi a szerző ezt az unalmas életképet — Molnárnak leggyöngébb darabja. — Igénytelen apróságok a kamara színház ujdonságai is, Thury Lajos *Örse néni*je, Vitéz Miklós *Tiszta dolog* és Nyári Andor *Gunyhó előtt* c. kis drámája. Mind a három parasztdarab, s mind a három fiatal író műve, s egyik sem több pusztá jelenetnél. De tetszettek, s rá is szolgáltak. Az *Örse néni* a melegségével, a *Tiszta dolog* a rutinjával, a *Gunyhó előtt* eleven, színes dialogu-

sával. Szeretnők, ha a fiatal szerzők megpróbálnák erejüket igazi drámaírói föladaton is, — de Vitéz Miklós rázza le magáról Móricz Zsigmond hatását: a magyar paraszt erőtikus beállítását! — A Nemzeti egyetlen sikere Csathó Kálmán vigjátéka volt. *A házasságok az égben kötöttek*. Valójában époly kevésbé vigjáték, mint az előbbiek: nagyméretű életkép a vidéki magyar úri osztály életéből, enyhén ironikus színezettel. Költött meséjével azt a tételt illusztrálja, hogy a házasságokat nem az égben kötik, sőt nem is a férfiak kötik, hanem — a nők, mert azzal vétetik el magukat, akivel akarják, még akkor is, ha az illetőnek esze ágában sincs őket nőül venni. Igaz-e ez a tréfás tétel, nem fontos, valamint a mese sem fontos ebben a vigjátékban. Maga az író sem veszi komolyan: könnyedén építi föl a cselekvényt s époly könnyedén oldja meg a bonyodalmat. A hatást más, kevésbbé drámai eszközökkel éri el. Egyfelől a miliő rajzzal. Egy előkelő dzsentriothont mutat be, egy igazi magyar kúriát, azzal a sajátos levegővel és hangulattal, mely nekünk, a magyar középosztály embereinek olyan kedves. A közelmúlt síma emlékei élednek föl bennünk újra, életünk jól ismert, bájos melódiái, — s szívünk észrevétlenül meg van fogva. Másfelől csupa ismert magyar figura mozog a színen: leányok, asszonyok, akiknek udvaroltunk, férfiak, akikkel mulattunk, — természetes, hogy érdeklődéssel nézzük udvarlásukat, mulatásukat a színpadon. Csak az egyik alak bántó. Az a fiatal ember, aki az előkelő özvegy asszonynak udvarol, de nyiltan megmondja, hogy nem házasság a célja. Nem mondom, találkozunk elvétve ilyen alakokkal az életben, — de e Domokosokat ki szokták dobni az úri társaságból, nem pedig becézgetni. Végül hat az író kitűnő asszony-ismeretével. Mennyi finom, találó megfigyelés, a női psychének milyen rejtelmeibe világít bele egy egy éles fénycsóvával! Ezekkel az írói érdemekkel és pusztán ezekkel az érdemekkel, irodalmi értékű drámát írni nem lehet, de a színpadi sikernek biztos eszközei. Nem vagyunk olyan gazdagok, hogy lenézhessük ezt az alacsonyabb rendű értéket, s nem vagyunk hipokriták, hogy letagadjuk, hogy mulattunk Csathó darabján.

Mulatni lehet azon a három színdarabon is, amelyeket utóljára hagytam, mint ugyannak a műfajnak különböző szellemű termékeit. De hogy elérkezhessünk hozzájuk, egy nagy lépést kell tennünk lefelé, — lefelé még az életképek szerény

műfaja után is. S olyan nagy ez a lépés, hogy nem tudom, nem kerültünk-e vele az *irodalom* alá. Az bizonyos, hogy a három, illetőleg négy szerző elméjében az irodalmi érték, a költői hatás gondolata nem igen fordult meg. Sz en es Bé la p. o. Az *olasz asszony* c. bohózatát (Belvárosi sz.) kettős félreértésre alapította. Az egyik olyan, hogy már az élet is kicsépett belőle minden ujságot: a külföldön utazó magyar asszonyt olasznak nézi egy hevülékeny ifjú s lángoló magyar szerelmi vallomásokat röpít feléje. A másik ötlettel pedig épúgy fejbe kólintja a mit sem sejtő nézőt, mint az a bizonyos fahasáb Cyranót: az asszony nem asszony, hanem leány, a férje pedig nem férj, hanem apa. Mikor ez a III. fölvonásban kiderült, a főpróba edzett idegzetű kritikussain végig futott a hideg, a félhangon kiejtett „ah”-ok tömege egy hatalmas tiltakozásba olvadt össze — s a színpadon egy pillanatra megállt a játék. Ennyi volna az irodalom a drámában, a többi munka: pesti élcek Velence és Firenze bűbájos miliójében. A kontraszt imponál s a pesti közönség tódul a fess művésznőben gyönyörködni. — Drégely Gábor ötlete, amelyet ugylátszik szerzőtársa, Liptai Imre öntött drámai formába, már elvitathatatlanul új, de egy kissé — hogy is mondjam, hogy ne legyen sértő? — különös. Két jó barát szerelmes egy leányba; az egyik gavallér, a másik esetlen figura. A nemeslelkű gavallér, sport nyelven szólva, handicap-eli magát: hogy kiegyenlítse az esélyeket, vörös parókában mutatkozik be a leánynak. Ezt a képtelen helyzetet diszkrétan fejlesztik a szerzők a kibékítő megoldás felé, nem is minden elmésség nélkül: akit nem bánt a groteszk ötlet és szereti az alacsonyan járó, de nem ízléstelen tréfákat, az jól elmulathat A vörös emberben (Magyar sz.). Valljuk meg, a közönség mulat is a darabban. — L e n g y e l M e n y h é r t még bátrabb, mint kollégái: ő tudatosan eldob magától minden irodalmi ballasztot, még alapötletre sem szorul. Minek is, mikor ő, a színpadi technika nagymestere, (sokkal inkább az, mint Molnár Ferenc) tele van mesés trükkökkel és kacagtató figurákkal. Nem kitünő trükk-e, hogy a II. fölvonás egy film-gyárban folyik, ahol épen a *waterlooi csatát* veszik föl (innen a darab címe, Renaissance sz.), igazi masinával, operatőrrel, világítási effektusokkal, statisztikákkal és a hősszerelmes Napoleonnal? Ezt a trükköt ugyan állítólag már fölhasználták Németországban, de azért elképzelhetni, mennyire tetszett a pesti közönségnek,

amelynek legnagyobb vágya bepillantani a színház (és a színészek, színésznők) belső életébe. S nem nagyszerű figurák-e az amerikai kiskereskedő, meg a nagy filmes, akik dollárjaikkal megbabonázzák pesti hitsorsosaikat, s annál inkább, mert nemcsak faji kapcsok fűzik őket egymáshoz: ezek az amerikaiak is a Dob-utca vidékéről valók, s 20 év előtt holmi rendezetlen váltóügyek miatt vitorláztak át Amerikába. A darab az elején és végén vontatott, de a dereka annál simábban gördül a kacagtató helyzetek és mulatságos fordulatok kerekein. A mesét könnyen lehetett volna szatirává fejleszteni, pellengérre állítva és ostorozva azokat, akiknek egy eszményük van, a pénz, egy gondjuk, az üzlet, és egy vágyuk, a léha szeretkezés, de a komoly irodalmi hivatás megfojtotta volna a kacajt — már pedig, aki megnevelteti a közönséget, annak táblás házai vannak. Lengyel Menyhértnek egy évben másodszor sikerült közönséget csalni a drámájába: ezt nem szabad kicsinyelni, ez érdem. Nem költői, még kevésbbé drámaírói, de kétségtelen jele a tehetségnek. Mondják bár mások csak ügyességnek, én azt tartom, hogy az ügyességnek ez a foka már tehetség.

A színházi szezonnak a derekán vagyunk s amennyire halljuk, az igazgatók már fölvonultatták azokat a magyar szerzőket, akiktől a legnagyobb sikereket várták. S az eredmény? A színházak meglehetnek elégedve; a Vigszínházon kívül a másik négy drámai színházunk megtalálta a maga nagy sikerű drámáját, azt, amely 50—100 előadásával lehetővé teszi a vezetőségnek, hogy fejfájás nélkül gondoljon a közeljövőre. A közönségnek sincs oka panaszra. Az a közönség, amely ma színházba jár, nem kultúrintézménynek nézi a színházat, hanem mulatóhelynek — s ezuttal nem csapódik be. És mi kritikusok? Eleget zsörtölődtem, azért most búcsúzóul, azt emelném ki, ami ezekben a könnyű fajsúlyú darabokban is méltó az elismerésre. Az egyik az egészséges jókedv, a másik az ügyes technika és biztos fölépítés, végül a relative tiszta levegő, az érzéki mozzanatok mellőzése vagy legalább óvatos alkalmazása. Mindent összevéve: ma vígasztalóbb a helyzet a színpadok környékén, mint tavaly ilyenkor volt. De a múlt szezon második fele meghozta a *Süt a napot*. — Lesz-e az idén ilyen ajándékban részünk?

Dr. Császár Elemér.

SZABÓ KÁROLY MINT TÖRTÉNETÍRÓ.

— Születésének századik évfordulójára. —

„A szellemi tusában edzett bajnokok mély vonásokkal jelölnek meg egyes korszakokat s ha jönnek is utánuk küzdők magasb eszmékkal, hatalmasabb elvekkel s diadalt biztosító erősebb fegyverzettel, csak mint újabb daliák jelennek ők meg az emberiség szellemvilágában anélkül, hogy régi nagyságot homályba borítva a feledésnek adnának át, mert valódi nagyság az marad minden időkön“.

Vass József kiváló történetírónak e szavai jutnak eszünkbe, amikor Szabó Károlynak, a székelység jeles történetírójának emlékezetét felújítjuk.

Az igazi nagyság elsősorban kortársaival való összehasonlítás révén tűnik szembe, nagysága saját kora eseményeiben nyilatkozik meg. A világító fáklya azonban, amelyet az ilyen nagy elme gyújt, nemcsak önmagát világítja meg, nemcsak visszafelé vet fényt, hanem előre is mutatja az utat. Ilyen elme volt Szabó Károly is, aki önmagának nevet szerezve, a múlt eseményei tisztázása közben egyben a jövő számára tűzött ki feladatot.

Abból az író-gárdából került ki, amelynek főerőssége az alapos tudásban rejlett. Történetírót, aki a magyar nemzet régi történetéhez biztos latin nyelvismeret nélkül fog, aki porlepte régi írások olvasásában ingadozik, elképzelni sem lehet. Szabó Károly akkor dolgozott, amikor a magyar történetírás az anyaggyűjtés és első rendszeres magyar nyelvű feldolgozás korát élte. Akkor, amikor régi papirdarabok értékét állapították meg, vagy mint értéktelent dobták azokat félre. Akkor, amikor tudatára ébredtek annak, hogy az idő romlásától meg kell menteni mindent, ami a múlt tanulmányozására értéket rejt magában. Akkor, amikor lelkes vezető emberek utánajárása, áldozatkészsége intézményeket teremtett, hogy a nemzet múltjának, műveltsége emlékeinek maradandó emléket biztosítsanak.

Szabó Károly akkor tűnt fel, amikor Erdély az Erdélyi Nemzeti Múzeum megalakulásának lelkes korát élte. Akkor, amikor Mikó Imre gróf és Kemény József gróf maguk köré gyűjtötték mindazokat, akikben a nemzeti szellem ápolására írói készség, tetterő lakozott. A piarista Vass József; Kriza János, Régeny István működésének kora ez. Az 1848. után következő elnyomás visszhangjaként „a kebel nyugalmának szelid angyala az irodalom csendes pályájának körébe” intette az írókat, „hol a lélek szellemi üdülést és megnyugvást talál”. (Vass József).

E kor szelleme fogta el Szabó Károlyt. A magyarországi részekről lelke Erdély felé sóvárgott s Erdély történelmével kezdett foglalkozni. Mikó Imre végül is Erdélybe csalta, hogy őt teljesen az erdélyi történetírás szolgálatába állítsa,

Szabó Károly akkor már jó nevet s nagy belső tartalmat hozott magával Erdélybe,

Műveltsége latin és görög biztos tudáson épült fel, ezek mellett németül, olaszul, franciául is jól tudott. Fordított Thukydidesből, Herodotosból, továbbá Sophoklestől, Euripidestől, Teleky Józsefnek a Hunyadiak kora sajtó alá rendezésében segédkezett. A magyar őstörténelem tanulmányozásába mélyedve, lefordította Priszkos szónok feljegyzéseit, Bölcs Leó és Konstantin művét, Béla király névtelen jegyzőjének munkáját. E fordításait később aztán Rogerius, Spalatói Tamás, Kézai — lefordítása követte. Több kisebb-nagyobb értekezést írt (Etel-laka, Bolgár-magyar háború. A hét magyar nemzetség, Erdély a vezérek korában, Az 1533-iki székely krónika stb.).

Nagykőrösről 1860-ban jött Erdélybe, ahol Arany Jánossal, Szilágyi Sándorral együtt tanárkodva nemes elhatározásokat értelt meg lelkében, amelyek végig kísérték egész életében. Azzal a kitűzött céllal indult Erdélybe, hogy életét a székelyek történetének megírására szenteli. Mint az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárosa, utóbb egyetemi tanár is e célt mindig szeme előtt tartotta s csak halála akadályozta meg abban, hogy terve egészen sikerüljön.

Munkájában az késleltette, hogy csakhamar észrevette, hogy a kérdés megoldásához nincs együtt a megkívánt történelmi anyag. A magyar történetírás ez időkben tért át a kritikai alapra, amikor sok kedves hagyománnyal szakítva, biztos ismeretekre akart építeni. A nemzet lelkéhez nőtt mondák va-

rázsa azonban nagynevű történétírókat is lenyűgözött s azok hatása alól nem tudták magukat kivonni. Ezek közé tartozott Szabó Károly is. Az oknyomozó, biztos forrásokra támaszkodó irányzat lelkes uttörője, sőt egyes kérdésekben emiatt az irodalmi harcok középpontjába is került. S mégis rajongva csüngött a néphiten, amelyet utóbb a történétírás elvetett, vagy igazságát legalább is kétségbe vonta. De e tévedések az ő történétírói munkásságában nem nagy hiányok, inkább nemzeti lelkesülségből s hiányos ismeretekből megérthető botlások. Éppen a biztos látás után való vágy vezette, amikor a székelyek történetének megírása előtt előbb az ide vonatkozó adatok birtokába akart jutni.

Ez pedig nem volt könnyű feladat. Az eszmék, amelyeket kiváló elmék közbe bedobnak, nem mindig találnak gyors megértésre. Erdélyben is az történt, hogy egyesek hiába lelkesültek a Múzeum létesítésén, ha a lelkesülségnél tovább nem mentek. A családok régi írásaik közrebocsátásától idegenkedtek. Évek kellettek, amíg sokan a régi írásokban rejlő történelmi értékek tudatára ébredtek.

Ilyen körülmények között Szabó Károlynak nagy nehézségekkel kellett megküzdenie. A székelyek történelmének megírásához elsősorban a rájuk vonatkozó régi írásokhoz való hozzáférésre volt szükség.

Szabó Károly ez írások felkutatását tűzte ki első céljául. A történelmi anyaggyűjtésen a Történelmi Társulat céltudatosan dolgozott s a székelyekre vonatkozó írások kiadásával Szabó Károlyt bízta meg. Erre aztán elkezdett kutatni. Előbb kicsiny körben tudott csak anyaghoz jutni. Utóbb a közönség közönye is engedett, a családok zárkózottsága megszűnt. Maga meg bejárta Erdélynek majdnem minden nevezetesebb helyét, ahol valamit találhatott s így lassan-lassan vállalkozása sikerült.

Igy született meg a „Székely Oklevéltár“, amelyből az első három kötetet Szabó Károly adta ki, a negyediknek anyagát is ő gyűjtötte össze.

A Székely oklevéltár jelentősége abban áll, hogy a székelyek történetére vonatkozó főbb írások együtt vannak. És pedig megbízható szöveggel, úgyhogy azokat bárki használhatja. Az ilyen megbízható szövegek után való dolgozás mindig megnyugtatóbb, mintha valaki — kellő hozzáértés híján — nehezen olvasható írásokból kiolvas valamit s munkája írásakor azt

bocsátja közre. Ebben rejlik a forráskiadások fontossága.

Az anyaggyűjtés azonban lassan ment. Az évek teltek, Szabó Károly meg megöregedett. Másrészt a gyűjtés hosszú ideje alatt egyéb irányú nagyszabású műveken is dolgozott, ami kitűzött céljától elvonta. Így húsz évi kutatás után a „Régi Magyar Könyvtár”-ban az 1711-ig megjelent magyarországi nyomtatványok címeit gyűjtötte össze; ősmagyar történelmi kutatásait meg a Vezérek kora c. nagyobb szabású művében értékesítette. Ekkora elfoglaltság s hivatalos teendői lelkiismeretes teljesítése a székelyek történelmének rovására ment. Egyelőre kisebb értekezések írásánál maradt.

Igy értekezett A székely nemzeti névről ; Királyi telepések voltak-e a székelyek ? A székelyek régi törvényei és szokásairól. Mindezek mintegy előmunkálatok voltak a székelyek történelmé megírásához.

De ezzel aztán adós is maradt. Az állandó elfoglaltság között gyorsan futnak az évek és Szabó Károly is azon vette magát észre, hogy kifogyott az időből. Várta az időt, amikorra egyéb munkáival készen lesz, hogy aztán majd csak székelyeinek él, akik sokszor oltjártában szívéhez nőttek. A kis országrész bája rabul ejtette s a vele való foglalkozás közben maga is elszékelyesedett.

A székelyek hun származása mellett foglalt állást, amit sokan kifogásoltak. S most éppen napjainkban Hóman Bálint nagy felkészültséget eláruló tanulmányában a székelyekben török fajú s hun hagyományokat őrző néptörédeket lát. A történelemben vitás kérdések alkalmával egyes nézetek egyideig divatban vannak, aztán újabb elméletek előtt meghátrálnak, hogy utóbb újra életre keljenek. A székelyek származásának kérdése ma is vita tárgya, annyi azonban elfogadott, hogy vagy magyarok, vagy testvérnépből származnak, idegen fajú népektől való származás elmélete nem talál helyeslésre.

A székelyek történetének megírása Szabó Károly halála után erkölcsi kötelesség gyanánt olyan íróra várt, akit az ő lelkesültsége ihletett. Ilyen lett a szintén elszékelyesedett Szádeczky Lajos, aki mestere s az egyetemen elődje után a Székely Oklevéltárt folytatta s a kötetek számát nagy utánjárással hétre szaporította. Ez a buzgóság tette lehetővé, hogy összegyűlt bő ismeretei alapján a székelyek történetét is megírhatta, amely ma már kiadásra készen áll.

Szabó Károly életrajzát kiváló történetírók írták meg. Schilling Lajos (A kolozsvári egyetem 1891. dec. 14-én tartott emlékünnepeén tartott beszédében. Erd. Muzeum 1892.), Szádeczky Lajos (Szék. Okl. IV. k., Századok 1894.), Szilágyi Sándor (M. T. Akad. Emlékb. VIII. k.). Születése mostani évfordulóján a romániai magyar sajtóban Márki Sándor (Ellenzék 45. éy. 284. sz.), Dézsi Lajos (Pásztortűz 1924. dec. 7.) Gyalui Farkas (Keleti Ujság karácsonyi száma), Bitay Árpád (Magyar Nép 1925. jan. 17.) emlékeztek meg róla elismerő szavakkal.

Ez írók Szabó Károly történetírói értékét, helyét megjelölték. Elmondották, hogy lelkiismeretes és a legapróbb részletekre kiterjedő forrástanulmány alapján dolgozott; hogy világos okoskodás, higgadt ítélet, a tárgy iránt való lelkesülés, egyszerű és nemes előadás jellemezik, nyelvén meglátszik a klasszikus iskola. Elmondották, hogy tudása mellett szerény volt, hogy lelkesültsége magával ragadott, hogy egyénisége mindenkit lebilincsel. Elmondották, hogy történetírói munkásságának legnagyobb érdeme, hogy a székely-eredet kérdést újból napirendre vette, a székelyek iránt az érdeklődést felkeltette, hogy az ősmagyar történeti kutatásnak egészséges irányt adott, azt úgyszólván új alapokra fektette.

Nemzeti multon lelkesülő történetíró volt a legjavából, aki örömkönnyeket tudott sírni, ha nemzete múltjának felemelő mozzanatain eltűnődhetett. Rájött arra, hogy egy nemzet közérzése múltjából meríti erejét, miként az egyes családok is szívrepesve járnak végig kastélyuknak érdemes őseikkel díszített termeit. Tudás és lélek volt benne s ezzel talán legjobban megmondtuk róla mindent.

Dr. Bíró Vencel.

ÚJ HANGOK AZ ERDÉLYI MAGYAR LÍRABAN.

A régi hangokat ismerjük jól. Szabolcska, Reményik kedves jó barátunk s a többi kevésbbé súlyos név és hang sem idegen. De egy idő óta mintha szélcsend állott volna be liránkban. A régi poéták megszokott témáikat verselgetik: új név nem került elő, sem új vers, amely más lett volna, mint a régi.

Nem panaszképen mondom ezt. Így volt s így van ez koronként a világon mindenütt.

Most aztán egyszerre három új név s velük három egészen új, itt eddig ismeretlen hang került erdélyi magyar költészetünkbe. Erről akarok az alábbiakban beszámolni.

Kövér Erzsébet.

A három közül legkedvesebb meglepetést Kövér Erzsébetnek kis verskötete (*Versek. Arad, 1924*) hozta.

Kövér elegáns verselő, kinek ritmus érzéke szabatos, stílusa magyaros, verstechnikája kifejlett anélkül azonban, hogy a külsőségek költeményeiben túltengnének. Mégis nem a külsőségek miatt volt kedves meglepetés verskötete, hanem verseinek újszerű tartalma miatt. Az újszerűséget itt természetesen nem az egész magyar költészethez mérve értem, hanem a mostani romániai magyar költészethez viszonyítva.

Engem legelőször következő öt sora fogott meg:

Jobb lesz.

Jobb lesz, ha válunk.
Te indulj jobbra, én balra megyek.

Talán lehattünk volna boldogok,
De a soha ki nem mondott szavak
Úgy állnak köztünk, mint a jéghegyek.

Csak egy sóhajlás az egész és mégis milyen szép ! Aztán ez :

Öröm.

Aranykehelybe gyöngyöző ital :
Öröm-bor. Mig az ember fiatal,
Addig mellette vígan elhalad,
Mert az öröm a szívéből fakad.

De ha kihűlt a szív, a fő deres,
A száraz ajk örömcseppet keres,
A sors meglöki remegő kezét,
S a drága bort a földre önti szét.

Nem nagyszabású műalkotások ezek, az igaz ; de a mi viszonyainkhoz mérten elég jók arra, hogy költőjük részére figyelmünket s rokonszenvűnket biztosítsa.

S ha már így előkészültünk költeményeinek élvezésére, olvassuk el a következő verset :

Rózsafa !

Rózsafa ! Engedd el a kezem !
Hisz nem azért nyújtottam át a rácson,
Hogy téged bántson.
Csak meg akartam simogatni egy félig-nyílt virágot.

Kezem utána nyúlt,
Érintettem — lehullt.
És akkor megfogott a tüske.

Rózsafa !
Most már tudom :
Virágodat csak az érintheti, aki bent van a kertben.

Óh engedd hát el kezem !
Mert így nem tudok innen tovább menni,
És este lesz,
Becsukódik a rácskapú
És soha-soha nem jutok a kertbe.

Hát ez az egyik új hang Kövér Erzsébet költeményes kötetében, a szerelmi vágnak e diszkrét megrezdülése.

A másik új hang ebben a versben van :

Az erdő.

Dalol az erdő. Lány lombsuttogás.
Kinek dalol ? Azt meg nem érti más,
Csak aki látta : veszett-vad szelek
Keltén hogy hullanak a levelek,

Galyak recsegnek, büszke törzsek törnek,
Ha ébrednek a villámszemű szörnyek:
A viharok.

Most csendesen rezeg ezer levél.
Az erdő halk altatódalt zenél.
Dalolj, dalolj, te drága rengeteg!
S öletekben ki békén szendereg,
Ringassátok puhán, ti lombkarok.
Aludjanak a viharok.

Mennyi báj van e kis versben, és mégis mennyi kifejező erő!
Idézzük végül a teljesen rokokóstílusú *Danse macabre*-t:

Danse macabre.

Két levelet ingat két őszi ág,
Két itthagytott, utolsó levelet.
S azok csak lengenek:
Piros, lobogó zászlók, bolond piros szívek.
És csak sivit a szél és csak süvít a szél,
S a két ág össze addig-addig hajlik,
Amig egymáshoz ér a két levél.
Egymáshoz lendül és e lendületben
Kifáradottan és elernyedetten
A holt avarra hullanak mind a ketten.

A szerelemnek e rokokóstílusú sóhajta a legbájosabb vers Kövér költeményes kötetében. E rokokóstílusú bájnak megénekelésében újszerű az ő poézise a mi irodalmi viszonyaink között. Köztudomású, hogy itt jelenleg éppen szerelmi költésztünk a legszegényesebb. Egyébről nagyon szépen tudnak énekelni poétáink, csak éppen a szerelemtől nem. Félnék-e tőle, vagy nem érzik ki belőle a költőiséget, avagy egyáltalában érzéketlenek az igazán művészies szerelmi költészet iránt? — nem tudom. Tény azonban, hogy a jó — hogy ne mondjam: a *tisztességes* — izlésű olvasóközönség részére ma itt köztünk nem igen készülnek szerelmes versek. Már mint hogy: tartalom-ban, stílusban és műformában egyaránt modern versek; mert régimódias vallomás csak akad, ha mindjárt az sem nagyon sok.

Az a kis kötet, melyből a fenti idézetek valók, főleg ilyen irányban kelt bennünk jogos reményeket.

Molnár Sándor.

Azonkívül, amit *Új tavaszvárás* című verskötetébe magáról beleírt, Molnár Sándorról nem tudok semmit. Verseiből csak annyi vehető ki, hogy már túl van 30-ik életévén, Petrozsenyben él s az ottani szociálista bányamunkásoknak házipoétája. Kötete címlapján a pirosra festett kép is elárulja, hogy versei proletárokról szólnak, kiknek homloka nehéz munkában vér-cseppeket izzad, melyek lehullnak a földre s nyomukban piros vérvirágok nyílnak. Piros virág, vérvirág, új tavaszvárás s mindezek mellett a Tőke rabláncait csörgető robotmunkás : ez Molnár Sándor verseinek tartalma.

E verseknek a művészethez nincs semmi közük.

Van azonban a kötetben egyetlen egy vers, amely művészi szempontból többet ér, mint a többi összes rímbe szedett szociálista programbeszéd. E vers az Amerikába kivándorló magyaroknak szomorú éneke a tengeren.

Ime :

Kivándorlok idegenbe.

Pajtás, a tenger néma, holt,
felejtük el most, ami volt.

Felejtük el, hogy ki szegényebb,
lásd, az élet egyre keményebb.

Itt nem ért meg minket senkisé,
s hazulról kis házuk üzen.

Két kezünk van csak és erőnk,
ki tudja, hol lesz temetők.

Odahaza, ha voltunk rosszak,
ne legyünk itten rossz-gonoszak.

Mert más az idegen bús kenyér
s az anyánk keze hozzánk nem ér.

Pajtás add ide jó kezed,
hadd menjek én is te veled.

Mindegy, hogy otthon kik-mik voltunk,
ha egymás nyakába nem borultunk.

De itt idegenben más a vér,
szeressük egymást jó testvér.

Mert messze innen asszony, barát,
s nem látjuk már a kis tanyát.

Pajtás, a tenger néma, holt,
felejtük el, otthon mi volt.

E szép vers a modern magyar gályarabok éneke. Benne a téma új. Mert — hajh! — a sors már az *ilyen* témákban is gondoskodott részünkre változatosságról. Még jól emlékezünk *Eredj, ha tudsz*...-nak megrázó soraira. Akkor azt hittük, hogy ebből a sors-osztályrészből *ennyivel* minden emberi csapás ránk zúdult. Ma már tudjuk, hogy tévedtünk. A kivándorlásnak nem az a formája volt a legszomorúbb, hanem ez, a modern gálya-

rabság, melynek szomorú elégiáját Molnár írta meg. A fentti vers napjaink magyar sorsának legszomorúbb emlékei közül való. Mennyi bánat és mennyi tanulság van e szép sorokban:

Mindegy, hogy otthon kik-mik voltunk,
ha egymás nyakába nem borultunk.

— — — — —
Pajtás, a tenger néma, holt.
Felejtjük el, otthon mi volt . . .

Bárd Oszkár.

Lehet-e egy egész verskötetet előre megtervezni, a fejezeteket egymásba kapcsolódó címekkel ellátva, gondosan ügyelni arra, hogy az egész kötet költemény mind ugyanarról az egy témáról szóljon, minden vers ugyanegy hangnemben s ugyanegy technikájú gondolat kifejléssel legyen írva és ugyanazon végeredményre jusson? Ugy látszik, hogy lehet. Legalább is Bárd Oszkárnak igen. Könyve a legegységesebben megszerkesztett verses könyv. Címe: *Mi lesz velünk?* Ez azt jelenti, amit a címlapnak ízléstelen csúful megrajzolt képe: kigyult a föld, ég az egész világ s a mindenétől megfosztott ember fejét lehajtva, kezeit az ég felé emelve kérdezi: mi lesz velünk? Napjaink szomorú sorsának mindnyájunkat gyöttrő kérdése ez.

E könyvcsináló gondos pedanteria kissé szokatlan a poézis világában, dehát baj benne nincsen semmi s itt ez a fő. Sőt, így mered igazán plasztikusan élénk a nagy kérdés.

Tudnunk kell azonban, hogy amikor Bárd e végzetes kérdést kérdezi, valójában nem költői művészete döbrent meg, hanem az a sors, amelyet verseinek témájaként választott. Nem Bárd műalkotása markol lelkünkbe, hanem saját sorsunk. A *két fiammal Uristen mi lesz?* című versben kétségbeesetten írja: velem történhet már e földön bármi, érhetnek régi vagy új csapások, előnthat az embervégzetnek mindent megölő árja, én mindent kibirok vagy nem birok ki semmit s meghalok, mindegy, velem történhet bármi:

De a két fiamnak, két szőke fiamnak,
ha az ározónben sírva felriadnak,
mi adjon majd erőt?

Kik apák vagyunk, megmondhatjuk, hogy ez a kérdés már nagyon régóta gyöttri lelkünket s Bárd csak azt foglalta

szavakba, amit mi mindnyájan már régen érezünk. Vagy itt a *Koordinata-rendszerek* c. vers, mit Einstein professzornak, a relativitás elmélete nagy tudósának, dedikált. Hányszor gondoltuk el e verset magunkban, mielőtt Bárdnál olvastuk; hányszor állapítottuk meg, hogy épen abban van korunk nagy hibája, hogy benne ma minden relativ, relativ az erkölcs, a jog, az igazság, látszatra megy itt minden: de mi abszolútakat akarunk, ami megáll s dacol a gyarlósággal! E verse írásakor Bárd rátette kezét napjaink ütőerére s annak lüktetését írta le. Aztán ki ne érezné, hogy mennyi igazság van e sorokban:

Az Isten színei.

Lefoszlottak rólunk az Isten színei,
amikkel befestette az agyagot,
és élünk, mint akiknek az élet nem követelés.
Minden káprázat messze elhagyott.
Elnézem a multat, színeknek temetőjét;
akivel belőlünk sok halt meg: Ábelt;
sajnálom a tervetlen, csodanélküli mát
s megsímogatom az utolsó szent mesét: Bábelt.
Félősen, térdelve mormolunk imát,
megreszkettet egy villám nyugtalan éjen.
De hova lettek a színek?
görcsös akarata az emberiségnek,
hogyan az égisz éjén?
Lefoszlottak rólunk az Isten színei,
megyünk fakón, mintha semmisem történt volna,
vércsöppjeink az úton elhullajtott mesék,
s búsan néz utánunk Bábeinek tornya.

Napjaink lelki tépelődésének ilyen erős kifejezését egyetlen más poétánknál sem olvashatjuk. A mai tultengő individualis lirában nálunk egyedül Bárd Oszkárnak szíve fáj és érez mindenkiért. Társadalmi és tömeggondokat ő szólaaltatott meg itt először internationalis felfogással. Reményiknek ilyen irányú költészete egészen magyar nemzeti alapon áll. Bárd a nationalis színt az egyetemes emberi nyomor megéneklésekor teljesen mellőzi. Ezért van az, hogy míg Reményiknek ilyen irányú verseiből egy nemzetnek lelke szól, addig Bárd kötete egyetemes emberi kortörténeti dokumentum.

Van aztán e költeményeknek még egy sajátosságuk, amit szükségesnek tartok megemlíteni. S ez az, hogy e költemények — éles ellentétben Reményiknek érzelmi poézisével — mind

intellektuális versek. Az érzés, mi az egyes költemény mögött van, lehet hogy a szívéből fakad, ellenben maga a költemény egészen a logikusan gondolkozó észnek produktuma. Bárd vitázik, argumentál, bizonyít, eszével olykor valóban merész mutatványokat végez, de mindezzel aztán csak eszünkig is tud eljutni, szívéig nem. Nincsenek hasonlatai, egyetlen költői kép nem tarkítja észszerű verseit. Ezért van, hogy azokra elmondhatjuk, hogy igazak, de azt, hogy szépek, — nem. A költőiesség szempontjából ez a tulhajtott józanság hiba. A költészet az igazságnak még olyan értékes megállapításai kedvéért sem mondhat le jogos művészi kíváncsalmairól. A költészetben a művészet, tehát a szép, az első és a fődolog, minden egyéb csak a szépen keresztül jogosult. Ezért sajnálnunk kell, hogy ezuttal nélkülözni vagyunk kénytelenek költeményeiben az igazi művészetet.

Reméljük azonban, hogy legközelebb azzal is meg fog örvendeztetni Bárd Oszkár. Mert tehetségéből bizonyára erre is telik.

—rb—

KRASSÓ.

Négy *Karassó* = *Krassó* folyónevünk van, illetőleg csak volt, mert a török hódoltság kora óta egyiknek-másiknak más neve van.

Az egyik *Karassó* = *Krassó* Baranya megyében van. Azt a vizet ugyanis, amely Villány, Baranyavár, Kisfalud helységek mellett elfolyván, Daráznál a Dunába szakad, s amelyet ma magyarul is, szerbül is *Karastica*-nak neveznek,¹ a török hódoltság koráig magyarul *Karassónak* = *Krassónak* hívták. LAZIUS térképén 1556-ból *Albus Crasso* a neve (I. E. OBERHUMMER és FRANZ R. VON WIESER kiadását). A folyó mellett épült egyik várnak ugyanezen időben *Krassószentmiklós* volt a neve.²

A másik *Karassó* = *Krassó* Verőce megyében van; mai szerb-horvát neve ennek is *Karâšica*.¹ A folyó Eszéktől nyugatra a mai Petrijevcí falu táján szakad a Drávába. Mai magyar neve természetesen *Karastica*,¹ azonban az egész középkoron át a török hódoltság koráig magyarul *Karassó* = *Krassó* volt a neve (vö. LAZIUS térképét 1556-ból: *Crasso fl.*), s a mellette épült várat latin emlékeink *castrum Crasso*, *castellum Crasso* néven említik.³

A harmadik *Karassó* = *Krassó* nevet a két megye egyesítéséből keletkezett *Krassó-Szörény* megye neve őrzi. A régi *Krassó* megye nevét a *Krassó* folyó mellett épült várról vette. E várról emlékeink a XIII. sz. óta emlékeznek meg:

vö. 1247: *Castrum de Krassou*, 1266: *castrum de Karassou*, 1333: *Karasow*, 1358: *castrum Crassou*, *Nog Carassou*, *Kyskarassou*, 1389: *castellum de Crasso feu*, 1390, 1437: *Crasso feu*.⁴

Már a *Krassófő* (írva: *Crasso feu*, *Crasso feu*) név is bizonyítja, hogy *Krassó* = *Karassó* eredetileg folyónév (a *fő* utótag értelme 'fons, quelle'). Van azonban e hiteles bizonyítékon kívül írott adatunk is a folyó régi magy. *Karassó* = *Krassó* nevére. 1127—28-ban II. István királyunk (uralk. 1116—1131.) háborút

viselt János bizánci császárral. A háború egy része a mai temesmegyei Palánka területén a Karas folyónak a Dunába való szakadása vidékén folyt. A Bécsi Képes Krónika mármost azt mondja e harcokról, hogy a magyarok a görögökkel, akik a Dunán Haram váránál, melynek területén a mai Palánka áll, keltek át, a Karaso, Karasu folyón túl harcoltak. A szóbanforgó szöveg ez:

„Qui uenientes (t. i. a magyarok) pugnaverunt cum grecis ultra riuulum Karaso uersus Boron . . . riuulus enim Karasu humano sanguine in tantum mixtus fuerat, quod omnino sanguis esse putabatur“.⁵

A folyót tehát régen magyarul Karasó = Karasúnak, Krassónak hívták. E régi magyar névből — nyilván az oszmanli török nyelv révén — alakult a román Caraș szerb Karas, amelyből azután a mai magy. Karas is való.⁶

A negyedik Karassó = Krassó Szatmár megyében van, hivatalos neve Szamos-Krassó. Szintiszta magyar község ma is s az volt a múltban is.⁷ A környező román nép a falut Cărășău-nak mondja⁸, s ez a magy. Karasó = Karassó átvétele (vö., hogy GÖRÖG Magyar Átlása 1802—11-ből a falut Karassónak mondja). E magyar Karassó mellett azonban régtől fogva előfordul a magyar Krassó alakváltozat is.⁹ Hogy ez a falu hogyan kapta a Karassó = Krassó nevet, nem tudom olyan kétségtelen bizonyossággal megállapítani, mint a fenti három esetben. Valószínű itt is az, hogy azt a patakot, amely Krassó falunál a Szamosba szakad, egykor Karassónak hívták, s innen a község neve. Hasonló eredetű név sok van. Így pl. Mármaros megyében az Iza folyó mellett fekszenek Jód, Sajó községek, mégpedig ott, ahol a Jód, Sajó patakok az Izába szakadnak.¹⁰ A katonai térképeken a pataknak csupán a román neve van közölve, a név Valea-Morii, ami magyarul a. m. Malompataka.

Az eddigiekből láttuk, hogy a régi Magyarország területén négy Karassó = Krassó nevű hely van, illetőleg volt. Három közülük kétségtelenül, egy pedig a legnagyobb valószínűséggel előbbi Karassó = Krassó folyónévből való. Nekünk tehát a Karassó = Krassó folyónév eredetét kell az alábbiakban megmagyaráznunk.

Az eddigi kutatók a folyónév eredetét helytelenül magyarázták. HUNFALVY PÁL a nevet olyan összetételnek tartja, amelyben az utótag a 'folyó' jelentésű ó-magy. jó közszó, amely megvan a többi közt a Sajó-ban is. A név tehát Karas + jó

volna.¹¹ Hogy az előtag mit jelentene, arról HUNFALVY nem szól. Ha mi a *Karassó* = *Krassó* folyók régi magy. alakváltozatait figyelembe vesszük (vö. *Karasow*, *Krasow*, *Crasou*, *Karassou*, *Carassow*, *Crassou*, *Karaso*, *Karasu*, *Karasw*, *Karasa*¹²), egyetlenegy *Karasio* = *Karasiou* alakváltozatot sem fogunk találni, pedig ilyennek, ha HUNFALVY megfejtése helyes volna, elő kellene kerülnie, fordulnia. A hangzóközi magy. -sj- helyén csak a nyelvtörténeti korban s aránylag újabb időben találunk -ss-t (vö. KT. *musia*; hasonlóan -szj- : vö. HB. *ilezie* 'élessze'; -zj- : vö. HB. *helhezie* 'helyhezze' stb.), a régiebb -si- a XIII—XV. sz.-i emlékekből még bőségesen kimutatható. Találunk azonban a régi alakok közt egy -s-sel írott *Karaso*, *Karasu*, *Karasow*, *Karasow* alakokat is, s mindez azt bizonyítja, hogy a magyarban az -s- az eredeti, ebből fejlődött szótaghatáreltolódással — mint annyi más magyar szóban — a későbbi -ss-.

Nem fogadható el MARETIĆ T. egykori zágrábi egyetemi tanár származtatása sem.¹³ MARETIĆ ugyanis a verőcemegyei *Karassó* = *Krassó* szerb-horv. *Karâšica* nevére azt állítja, hogy az a 'kárász, *Cyprinus carassicus*' jelentésű szerb-horv. *kàraš* köznév -ica képzős származékából való. E magyarázat elfogadhatatlan. A szerbek és a horvátok csakis két folyót, mégpedig azt a két folyót nevezik *Karâšica*-nak, amelyeket a magyarok az oszmanli hódoltság kora előtt századokon át *Karassó* = *Karassónak* neveztek. Az egyik Baranya megyében, a másik Verőce megyében van. Más, szerbek vagy horvátok által lakott területen *Karâšica* nevű folyó nincs. Másrészt a szerb-horv. *Karâšica* régiebb alakja, úgy látszik, *Krašica*. A verőcemegyei *Karâšicanak* ugyanis ORTVAY, Vízr. I. 416 szerint *Krašica* neve is volt vagy ma is van. Ez az alakváltozat a szerb horv. *kàraš* 'kárász' köznévből nem fejthető meg. Ha azonban feltesszük, hogy az ó-magy. *Karassó* = *Krassó* folyónévből a bevándorolt szerbek népetimológiával *Krašica* = *Karâšica* alakot formáltak, minden nehézség eltűnik. Szerém-, Verőce- és Baranya megyében nem egy ilyen magyarból való, szerb vagy horvát népetimológiával alakult helynév, folyónév van.

A török nyelvekben *kara* a. m. 'fekete', *su* pedig a. m. 'víz', azután patak > folyó' (l. ez utóbbi szóra RADLOFF szótárát IV, 743, 745, 746, 755, 787, 788, 790); tehát *kara su* a. m. 'fekete víz, f. patak, f. folyó'. Mint jelzős szerkezetből keletkezett összetétel *karasu* (*su*) a török nyelvben általában

'forrást, patakot' is jelent (l. RADLOFF II, 133, 134, IV, 745). Mi sem természetesebb, mint hogy e köznévf. tulajdonnévvé is lett. A Balkán-félszigeten több folyónak oszmanli törökül *Karaszu* a neve. Így a Meszta folyót, amely a Rhodope hegységből veszi eredetét s az Égei-tengerbe szakad, törökül *Karaszunak* hívják. *Karaszu* a neve a Szturma alsó folyása torkolatfeletti szakaszának. A Szaloniki-öbölbe ömlő *Vistrica* (= *Bistrica*) egy része forrásaim szerint törökül *Indzse Karaszu* is¹⁴ (v. oszm. *indzse* 'dünn, fein, schwach'), azaz 'Kicsi Karasszu'. Amíg Dobrudzsa török uralom alatt állt, a mai román *Cerna Voda* (olv. *Cserna Voda*, szláv eredetű név, a. m. 'fekete víz') községet hivatalosan *Karaszunak* hívták.

Bizonyos, hogy *Karaszu* nevű folyó nemcsak oszmanli, hanem más török területen is előfordul (vö., hogy a tör. *Karaszu* ellentéte *Akszu* 'fehér víz' is gyakori török folyónév). Így a *Bug* tör. neve *Akszu*, l. Ethn. VIII, 235; Közép-Ázsiában van *Akszu* város, RADLOFF, Phon. XXXIV. l.). Mármost azt állítom, hogy a magyar *Karassó* = *Krassó* e töröknyelvi *Karaszuból* való.

A m. *Karassó* hangalak megértéséhez tudnunk kell a következőket: A köztör. szókezdő sz-szel szemben a csuvasban vagy sz-t, vagy (ritkábban) š-t találunk. Az előbbi esetben a mongolban is sz, az utóbbi esetben s van. A magyar nyelv régi török jövevényszavai híven tükrözik vissza e kettős megfelelést. Így pl. magy. *sakál* megfelelője minden török nyelvben sz-en kezdődik (vö. oszm. *sakal*, csuv. *suḡal* stb., mong. *saḡal*), ellenben az ugyancsak tör. eredetű *sár* 'kot', amely minden köztörök nyelvben sz kezdetű (*saz*, *sas*), a csuvasban (s természetesen a mongolban is) s-en kezdődik (vö. csuv. *šur*, mong. *šaruk*). Amint GOMBOCZ ZOLTÁN kimutatta¹⁵, az s-en kezdődő szavak csakis csuvas, illetőleg mint-hogy a csuvas a régi bolgár-török közvetlen utóda, csakis bolgár-török eredetűek lehetnek. Ilyen s-en kezdődő szavaink a *sár*-on kívül: *sár* = *sárga*, *sárkány*, *seper*, *serke*, *sőreg* és nyilván a *kéneső* is.

A török *su*, *su* 'wasser; der bach, der fluss' esetében is a köztörök nyelvnek sz szókezdő hangjával szemben a csuvasban (s természetesen a mongolban is) š-s szókezdet van:

oszm., krimi, kaz.-tat., kirg., csag., alt. tel., leb., küär, tar. *su*; türk. *sub*; ujb. *sub*; soj., sor, szag., koj. *sug*; ujb. *suv*; karl, *suw* (l. RADL. és NYK. XXXVIII. 356); — csuv. *šu* *šiv* (l. GOMBOCZ, Bulg.-türk. Lehnw. 176, 241; NY. XLI. 68).

A magyar *Karassó* $\approx$ *Krassó* tehát s-e alapján csakis csuvas, illetőleg csakis bolgár-török nyelvi átvétel lehet. Csakis a bolgár-török nyelvből magyarázható meg a magy. *Karassó* $\approx$ *Krassó* szóvégi -ó-ja is. Azok a török eredetű jövevényszavaink ugyanis, amelyek a magyarban ma -ó (változat: -ú, -u, -a) végűek, a bolgár-törökben -aŷ, -iŷ, -uŷ végűek voltak. A bolgár-török szóvég megfelelője az ó-magyarban is -aŷ, -uŷ volt s ebből fejlődött a későbbi -au, -uu > -ou > ó. Ilyen szavaink többek közt: *apró* < bolgár-török *opraŷ, *karó* < bolg.-tör *kariŷ, *kapu* < bolg.-tör. *kapuŷ¹⁶. A tör. szu, 'wasser; bach, fluss' a csuvasban ma su, siv (l. feljebb), VIII., IX. századi bolgár-török alakja pedig *suŷ, esetleg már *suv $\approx$ siv¹⁷ lehetett. Mindezek alapján a magy. *Karasau* $\approx$ *Krasou* > *Karassou* $\approx$ *Krassou* $\approx$ *Karasó* $\approx$ *Karasú* $\approx$ *Karasa* > *Karassó* $\approx$ *Krassó* egy IX. századi magyarországi bolg.-tör. *Kara-suŷ (esetleg *Kara-suv, *Kara-siv) 'fekete víz' jelentésű bolgár-török folyónév átvétele. E bolgár-török névből a magyarban *Karasuŷ (esetleg *Karasuv) lett s innen, ez ó-magy. alakból fejlődött a magyar nyelven belül a többi fentebb felsorolt változat és a mai név.

Az itt nyújtott magyarázat — úgy érzem — nem szorul bővebb bizonyításra. Mindazonáltal két körülményt nem hagyhatok megemlítetlenül.

Az egyik, hogy a régi Magyarországon *Karassó* $\approx$ *Krassó* nevű folyó csak ott van, ahol a bolgár uralom a IX. századra a történelmi adatokból is nagy valószínűséggel kimutatható. A másik, hogy van olyan *Karasó* folyó, amelyet magyarul nemcsak *Karasónak*, hanem *Feketevíznek* is hívtak. ORTVAY, Magyarország régi vízrajza c. műve I, 303, 417. lapján ugyanis azt mondja, hogy a baranyamegyei *Karasó* = *Karasícanak* másképp *Feketevíz* is a neve. Nem lehetetlen, hogy a szatmármegyei *Krassó* mellett a Szamosba szakadó pataknak is valaha *Krassó* $\approx$ *Karassó* mellett *Feketevíz* is volt a neve. Egy 1231. évi oklevél ugyanis amlít Szatmár megyében a Szamos vízkörnyékében egy *Feketevíz* nevű folyót, amelyet *Monyorósnak* is hívnak. (Vö. ÁrpÚjOkt. XI, 232; 1231: Aqua que dicitur *Monyoros*, que eciam nuncupatur *Fekete wyz*). Minthogy Görög Magyar Átlás-ában a szatmármegyei Mogyorósnál ered egy patak, amely *Karassónál* a Szamosba szakad (a mai katonai térképeken e patak nem *Karassónál* szakad a Szamosba), nem lehetetlen, hogy e *Mogyorós* = *Feketevíz* az egykori *Karassó* patak neve.¹⁸ E *Karassó* =

Feketevíz elnevezések nem csupán megerősítik a *Karassó*ról nyújtott magyarázatot, hanem azt is bizonyítják, hogy a bolgár-török és magyar nyelvű nép mint kétnyelvű nép hosszabb ideig egymással együtt lakhatott.

Irodalom: ¹ JOANNES LIPSZKY, Repertorium locorum Hungariae ... Budae 1808: „*Karasicza* hungarice. *Karassicza* croatice. *Karashica* illyrice“. — ² CSÁNKI II, 456, 500. — ORTVAY, *Vizr.* — SMICIKLAS XI, 130: 1344-ből: fluvium „*Karasa* ... fluvium *Karosofoca*“, — ³ CSÁNKY II, 475. — LIPSZKY, *Rep.* — ORTVAY, *Vizr.* — ⁴ CSÁNKI II, 96, 103, 104, — ⁵ MFLOR, *FonDom*, II, 210, 211. — PAULER Gy., *A magy. nemz. tört.* I² 235. — ⁶ LIPSZKY, *Rep.*: „*Karas* hungarice, *Karash* germanice, *Karash* illyrice“. — ORTVAY, *Vizr.* I. 84. lapján azt írja, hogy *Karas* (ó-magy. *Karasó*) okiratainkban és krónikás emlékeinkben nem fordul elő. Ez, mint a Bécsi Kép. Krónikából vett idézet bizonyítja, tévedés. — ⁷ KORABINSZKY, *Hist. geogr. Lexikon*. Ofen 1786. — BALOGH PÁL, *A népfajok Magyarországon*. Bpest 1902. 884. l. ⁸ MOLDÓVÁN—TOGAN, *Diction.* — ⁹ CSÁNKI I, 479. — KORABINSZKY, *Hist. geogr. Lex.* — LIPSZKY, *Rep.* — ¹⁰ MELICH J.: *Jó*: MNy. XX, 33. — ¹¹ HUNFALVY P.: *Századok* 1878: 665. — Idézi ORTVAY, *Vizr.* I. 84–85 is s ellene állást foglal, bár azokat a szláv neveket, amelyeket JIRECEK, *Gesch. der Bulgaren* 41. lapjáról idéz, ott nem találom. — ¹² ORTVAY *Vizr.* — CSÁNKI i. h. — MFLOR II, 210, 211. — JAKUBOVICH: MNy. XIX, 82. — ¹³ MARETIC T.: *Nastavni Vjesnik* I. 11. Zagreb. — ¹⁴ Ez adatokat KOGUTOWICZ *Teljes földrajzi és történelmi atlasza* Bpest 1912. 75. (Törökország feliratú) lapjáról vettem. — ¹⁵ GOMBOCZ ZOLTÁN: *Török jövevényszavaink hangtanához*: Nyr. XLI, 67–68. — U. ötöle: *Sőreg*: MNy. XIII, 185–189. — ZOLTÁN GOMBOCZ, *Die bulg.-türk. Lehnwörter der ung. Sprache*. Helsinki, 1912. 176. l. — ¹⁶ ZOLTÁN GOMBOCZ, i. m. 170–173. — ¹⁷ Azt tartom, hogy egy bolg.-tör. **suγ* alak — tekintetbe véve a *su*, török nyelvi változatait — felvehető. A szóvégi bolg.-tör. -*γ*-re e szónál talán idézhető *Omurtag* bolgár kán neve is. A név utótagja ugyanis szerintem a köztör. *dag*, *tag* 'berg' szó (vö. tar. *taγ*, oszm. *dag*, abak. *tag*, kirg. *tau*, alt. *tu*, jak. *tia*; csuv. *tiw*, mong. *tak* RADL *Phon.* 269. §.), amely bolg. tör. -*γ*-re mutat — ¹⁸ ORTVAY, *Vizr.* I. 126, 303. lapján a szatmármegyei *Feketewyzet* nem Krassónál—Mogyorósánál, hanem a nagysomkúti járásban keresi.

Dr. Melich János.

A TÖRTÉNELMI MATERIALIZMUSRÓL.

A jog- és államtudományban nincsenek változhatatlan örök igazságok.

A patrimonialis és rendi alkotmányokat elsöpri a Rousseau és társai által megindított szellemi mozgalom és megteremti a népszuverénitás fogalmát, melynek legmagasabb fejlődési foka az ethikai tartalommal bíró nemzetszuverénitás. A legújabb államalakulatok és ezeket létrehozó nemzetközi szerződések a nemzetszuverénitás pilléreit kezdik megingatni, amikor a nemzeti államok kebelében a nemzetszuverénitás elve dacára a népkisebbségekből közjogi alanyokat statuálnak a nemzetközi jog védelme alatt. Mert valjón tisztán közjogi szempontból összeegyeztethető-e a szuverénitás eszméjével a népkisebbségek közjogi alanyiséga, azzal a szuverénitás eszméjével, amelyre a mai közjogászok esküdtek és amely egyedül szabta meg a fejlődés irányát. És a népkisebbségek ezen közjogi alanyiséga ennek dacára megvan — ha bár ez ideig sokak részéről még kétségbe is vonatik —, ami csak azt bizonyítja, hogy a jogi terminológiák nem örökké élnek és az élet és a történelmi szükségesség a saját céljai szerint tölti meg tartalommal.

Mindezekből tehát azt az igazságot állapíthatjuk meg, hogy a jog- és államtudományban csak alapelvek, alapintézmények vannak, melyek alá vannak vetve a történelmi fejlődésnek, úgyhogy valamely kor állami berendezkedése vagy bármely jogintézménye azon kor történelmi, szellemi, gazdasági és erkölcsi stb. erőinek eredője.

Csak egy példát hozok fel ennek megvilágítására. A tulajdon mint intézmény egykoru az ember társas életével, de alig hiszem, hogy rá kellene mutatnom arra, hogy ez az intézmény a klasszikus római jog felfogásától kezdve a patrimonialis és rendi alkotmányokban vagy a legújabb szocialis szellemtől fűtött modern államokban minő változásokon ment keresztül.

A sociologia hivatása tanulmányozni a társadalmak fejlődését, törvényszerűségeket állapítani meg a fejlődésben, vizsgálni egy tudományos rendszer fáklyájával azokat az okokat és erőket, amelyek a fejlődést irányítják, befolyásolják és törvényszerűséggel meghatározzák. A tudomány ezzel a határozott célkitűzéssel ujjabb keletű és még ma is gyermekéveit éli. Mert ha voltak is egyes állambölcselek, mint pl. Montesquieu, aki a „törvények szelleméről” írt munkájában meg is érinti ezen kérdéseket vagy legalább is annak egy részét, a kérdést általánosságban a „korszellemmel” megoldottnak látták és a kérdést egy systématikus rendszerben feldolgozni meg sem kísérelték. Ha a történelmi iskola már érezteti is az új tudomány szellemét, az első mégis Spencer Herbert, aki a sociológiát tudományos rendszerbe öntötte és a maga evolúciós tanát a társadalmakra és társadalmi intézményekre is kiterjesztette.

Habár magában véve érdemes volna ezzel az elmélettel részletesen foglalkozni, ezuttal csak azt kívánom leszegezni, hogy ez az evolúciós tan vetette meg a modern sociologia alapját és főérdeme, hogy rámutatott arra, hogy a társadalmi élet és a társadalmi mozgalmak is ép úgy fejlődésnek vannak alávetve, mint a természeti; világ és ezzel bevezette az államtudományokba a természetjogi gondolkozást és a dedukciót.

A tudományos vita ez időtől kezdve a körül a kérdés körül forog, és a szerint alakulnak ki a tudományos iskolák, minő erőknél és tényezőknél tulajdonítanak döntő befolyást a társadalom fejlődésére. Ez iskolák közül kétségtelenül a legkorszakalkotóbb a Marx Károly iskolája és elmélete, mert egyrészt elméletét a társadalmi fejlődést illetőleg rendszerbe öntötte, másrészt, mert ez az elmélet volt az, mely a következő évtizedek tudományos világát foglalkoztatta, ráütötte bélyegét a társadalom fejlődésére és az általa bevezetett ideológia még ma is érezteti hatását egész társadalmi osztály jogi és gazdasági harcában.

Ez a körülmény teszi indokolttá és aktuálissá, hogy ezzel az elmélettel foglalkozzunk, megismerjük annak gondolatmenetét, megvizsgáljuk, hogy valjon igazságként hirdetett eszméi kibírják-e a kritika tűzpróbáját és mennyire hat még ez az elmélet mai gazdasági életünkben.

Marx elméletének a lényege az, hogy az állami és társadalmi élet minden eseményét, az összes jogintézményeket kizárólag, és egyedül gazdasági okok és erők irányítják és befolyá-

solják és minden egyéb, mint a vallás, irodalom, művészet, erkölcs stb. üres és silány ideologia és csakis a kor gazdasági életének a reflexe, a lényeg, az alap az élet gazdasági oldala, mint egyedül ható és működő tényező. Azt mondja, hogy a *történelem sem egyéb, mint az emberiség gazdasági küzdelme és harca*. Az egyes historiai korszakokat a gazdasági viszonyok különbözősége hozza létre és minden változás csak akkor áll elő és következik be, mikor a gazdasági viszonyok változása és a gazdasági erők érvényesülése ezt *törvényszerűleg* előidézik. Épen azért Marx minden eszmét és szellemi mozgalmat teljesen jelentéktelennek tart és csakis a mindenkori gazdasági élet visszfényének tekinti. Ezek a gazdasági küzdelmek jellemzik az egyes történelmi korszakokat és ezek összesége mutatja az emberiség fejlődését.

Marx ezen alapeszmének megfelelőleg nem lát egyebet a történelemben, mint egy folytonos és állandó osztályharcot, a gazdaságilag gyengébbek és elnyomottak küzdelmét a gazdaságilag erősebbek és elnyomók ellen és a küzdelem csak azért megy a politikai hatalom után, mert a hatalom birtokosai az életet mindig a saját gazdasági céljaik és érdekeik szerint rendezik be. Csak természetes, hogy a gyengébbek ezért a hatalomért küzdenek, hogy ennek birtokában megteremtsék a maguk kedvező gazdasági helyzetét és az állami berendezkedést is e szerint eszközöljék. Ezért nevezik ma már általánosságban ez elméletet „*történelmi materializmusnak*“, mert csakis a gazdasági okokat ismeri el a történelem irányító és teremtető szellemének.

Ebben az elméletben van igazság és érdeme, hogy bevilágított a társadalmi élet gazdasági vonatkozásaiba, felhívta a tudomány figyelmét a gazdasági törvények jelentőségére és rámutatott arra, hogy azok minden esetre visszatükröződnek a jogintézményekében. Természetesen az elmélet egyoldalú, amikor csak a gazdasági vonatkozásokat látja a fejlődésben, a történelemben nem lát egyebet csak osztályharcot és megtagadja az eszme, a vallás, erkölcs, nemzeti ideálok befolyását a fejlődésre. Ha az egyes nemzetek életében vannak is egyes társadalmi mozgalmak és változások, melyek határozottan magukon viselik a gazdasági jelleget, de az elmélet semmi magyarázatot nem ad az emberiség történelmében előforduló az egyes nemzetek közötti összeütközéseknek, melyek pedig szintén a fejlődéshez tartoznak és különösen nagy hibája a Marx-féle elmé-

letnek, hogy csak a mai gazdasági rend összeomlását jósolja meg, de teljesen adós marad a tudomány előtt pedig nem érdektelen azon kérdéssel, hogy az új rend miként fog kialakulni és ennek az új rendnek kiépítését meg sem kíséri.

Tételét különben a történelemből vett példákkal is kívánja alátámasztani az iskola és így hivatkoznak a rabszolgaság intézményére, amely a római jogban rendszeresen és intézményesen volt beiktatva, mert ez képezte a gazdasági termelés alapját, az amerikai északi és déli államok harca a rabszolgaság megszüntetése körül szintén gazdasági okokra vezethető vissza, majd a jobbagyság intézménye, a céhrendszer, kétségtelenül a kor gazdasági rendje volt és akkor szüntették meg, mikor azokban a gazdasági élet már nem találta meg a fejlődés lehetőségeit. Lehetetlen nem látni a római történelemben a plebeusok és patriciusok politikai harcában, a francia forradalom előkészítésében vagy napjaink u. n. szocialis mozgalmában a gazdasági erőket és okokat mint ható tényezőket, de mégis egyoldalúság a fejlődésben csak gazdasági okokat látni, mert viszont nem lehet nem látni, hogy az emberiség fejlődését a szellemi mozgalmak, a korszellem, az egyes nemzetekben rejlő nemzeti geniusz, eszmeáramlatok, bizonyos történeti szellem ép úgy befolyásolják, ha nem jobban, mint a gazdasági tényezők. Valjon ha Athén és Spárta versengésére, a keresztény háborukra, Nagy Sándor vagy Napoleon hadjárataira, a renaissance új világot teremtő mozgalmára, a protestantizmus és katolicizmus küzdelmeire, a francia forradalmat megelőző szellemi harcra gondolunk az általános velünk született emberi jogokért (Rousseau, Voltaire), lehetetlen nem látni, hogy az emberiség fejlődését az eszmék, nemzeti geniusz és történelmi erők is befolyásolják és irányítják. Az emberiség több évezredes történetében alig volt nagyobb jelentőségű esemény, mint a kereszténység felvétele, mely bélyegét ráütötte a következő századok fejlődésére és azt hiszem, a kereszténységről senki sem merné azt vitatni, hogy a gazdasági viszonyok hozták létre.

De hogy a korszellem és az eszmeáramlatok mennyire befolyásolják és szinte meghatározzák a fejlődés irányát és szellemét, arra egyik legfényesebb bizonyíték maga a Marx-féle elmélet.

Marx ugyanis elmerülve a fejlődés gazdasági vonatkozásainak vizsgálatában, helyesen állapítja meg, hogy a mai gaz-

dasági termelés iránya a kapitalizmus vagyis a gazdasági termelésben mindinkább a tőke veszi át a főszerepet, amellyel szemben a másik termelési tényező: a munka, mindinkább háttérbe szorul és ennek képviselője: a munkás, a tőke rab-szolgájává lesz. Látva a küzdelmet, amelyet a munka a tőkével folytat és látva a tőke hatalmaskodó irányzatát, megérezték, hogy e téren kell valaminek történnie, amely kiegyenlíti a nagy gazdasági ellentéteket. Ámde ez a lelki elmélyedés minő korszellem hatása alatt és minő környezetben éri Marxot? A múlt század negyvenes évei 25 éves korában Párisban találják Marxot. Párisban, mely ebben az időben valósággal tele volt forradalmi lázzal és romantikával, ahol St. Simon és társai megittasulva ettől a forradalmi hangulattól, mind az emberiség boldogításán ábrándoztak és mindenki egy-egy megmentő új gondolat után sóhajtozott, mely az emberiséget egy boldogabb jövőbe vezeti. Ez a szellem lengi körül Marxot ebben a gazdasági elmélyedésben és az ismertetett különben realis és materialis elméletet is megtölti forradalmi szellemmel és ennek lehet tulajdonítani, hogy Marx is a szerinte okvetlenül bekövetkező új gazdasági rend megvalósulását egy általános proletár világforradalomtól várja és hogy főtantétele: a történelmi materializmus is tulajdonképpen ennek a szellemnek a szülöttje, mikor végeredményben nem lát egyebet a történelemben, mint egy örökös forradalmat az osztályharcok örökös küzdelmeiben.

Hogy ezt a jóslatot a jövő eseményei nem igazolták, azt nem is kell említenem, a kapitalizmus ma erősebb és hatalmasabb, mint valaha és Marxnak az eljövendő új gazdasági rendre vonatkozó elméletét reformálni kellett és ekkor találta ki a gazdasági összeomlás elméletét, mely minden forradalmi beavatkozás nélkül gazdasági szükségszerűséggel fog bekövetkezni a tőkének óriási összehalmozódása gazdasági következményeként. Alig hisszük, hogy Marx e tekintetben is szerencsés jós lenne, mert még nem halljuk távoli zenéjét sem ennek a törvényszerűséggel bekövetkezendő gazdasági csődnek a tőke felhalmozódása miatt, sőt ellenkezőleg, el sem tudjuk képzelni a fejlődés további irányát a tőke nélkül, ha arra a nagy haladásra gondolunk, amelyet az emberi szellem minden téren tett. Ugyhogy alig gondolunk el gazdasági életet a tőke domináló szerepe nélkül, miért is a helyes kormányzati politikája a jövőnek csak az lehet, megtalálni a módokat és eszközöket, melyek megvédik

a munkát és munkást a tőke tulkapásaival szemben és megkeresni azon helyes módokat, melyek a tőke által létrehozott nagy gazdasági ellentéteket kiegyenlítik.

És hogy mennyire a korszellem és az uralkodó eszmék irányítják az emberiség történetét és fejlődését és a társadalmi mozgalmakat, ennek illusztrálására mégcsak egy példát hozok fel és pedig éppen a socializmus történetéből. Kétségtelenül a socializmusnak első sorban gazdasági háttere van, ezt senki el nem vitathatja és mégis alá van vetve a korszellemnek. Ezt legjobban mutatja az, hogy addig, amíg a socialis mozgalom a francia szellem vezetése alatt állott, addig a múlt század 30-as és 40-es éveiben uralkodó francia forradalmi szellem hatása alatt a mozgalom tele volt forradalmi romantikával és utópiával; és abban a pillanatban, amint a német szellem veszi át a vezető szerepet, ez a német szellem ráüti bélyegét a maga specifikus német jellegét: az „organizációt” és „rendszerességet” az egész mozgalomra és megindul az utopisztikus tervezgetések és ábrándozások helyett a szervezkedés és a politikai, illetve parlamenti küzdelem és így dacára annak, hogy a mozgalom gazdasági okai ma is változatlanok, a vezető szellem hatása alatt a socializmusnak spectruma ma egészen más, mint volt a letűnt évtizedekben.

Mindezekkel csak arra kívántam rámutatni, hogy a történelmi materializmus felfogása egyoldalú, mert az emberiség fejlődése egyaránt alá van vetve a kor szellemi irányzatának, uralkodó eszméinek, politikai küzdelmeinek, erkölceinek mint a gazdasági adottságnak, úgyhogy csaknem minden egyes korra nézve kimutatható lenne, hogy minő szellem bélyegét (mint individualizmus, liberalizmus, humanizmus, egyenlőség, nacionalizmus stb.) hordja magán, úgy, hogy a jogintézményeknek és társadalmi mozgalmaknak sokkal inkább ezek az irányítói és jellemzői, mint a gazdasági tényezők.

Kétségtelen, hogy a marxizmusnak még ma is megvan a hatása a szociáldemokráciára, de amint magának Marxnak meg kellett változtatnia a maga forradalmi teóriáját az új világ eljövételéről, úgy a szociáldemokráciának is be kellett illeszkedni a politikai rendbe és ma már alkotmányos uton, parlamenti uton folyik a küzdelem.

Ezek után kétségtelen, hogy a történelmi materializmus, miután megtermékenyítette a társadalmi tudományt és gondol-

kozást, ma már idejét multa és túlhaladott álláspont, mert az eszmék birodalmában is érvényesül a Spencer-féle evolúciós fejlődési tan és egy bizonyos: hogy a társadalomtudománynak mégcsak egy sark igazsága és pillére van, az, hogy „a fejlődés elve azegyedüli elv, amelyet nem haladhat túl semmiféle fejlődés”.

Dr. Ferencz József.

GYÁRFÁS ELEMÉR LEGÚJABB KÖNYVE.

*Gyárfás Elemér: Bethlen Miklós
kancellár, 1642–1716. 4. r. 226 l. Dicső-
szentmárton, 1924. Ára. 80 lej.*

Amikor a nehéz kiadási viszonyok miatt tudományos könyv megjelenése valóban irodalmi esemény, akkor a legnagyobb érdeklődéssel fogadunk minden tudományos könyvet, amely elhagyja a sajtót. Ilyen érdeklődéssel vesszük kezünkbe Gyárfás Elemér könyvét, amely szegényes történetirodalmunkat van hivatva gazdagítani. 1918-óta néhány magyar nyelvű történelmi könyv jelent csak meg Erdélyben. Pedig Erdély múltjának feltárása közelebb hozná az olvasót a földhöz is, amelyen életét éli. A múlt tanulmányozásában nagy erkölcsi erő rejlik, amelyet felébresztteni s ébren tartani nemes feladat.

E nemes érzés felkeltését akarja Gyárfás is elérni, amikor Erdély múltjából egy embert kap ki. Embert, aki saját korában nagy érték volt, egyik vezető embere a súlyos eseményeknek, amelyeknek bölcs irányítása arravaló férfiakra várt. A fejedelemség megszűnése után beállott idők ezek, amikor századok után Erdély megint visszaszállott a magyar király fennhatósága alá, ahonnét a török terjeszkedése miatt elszakadt. Ezzel új élet kezdődik Erdélyben, a Habsburg uralkodási-rendszer lépett életbe, e rendszer jó és rossz oldalaival egyetemben.

Ez átalakulási idő megrajzolása Gyárfás kitűzött célja. A szerző Bethlen Miklós ifjúságával röviden végezve, beilleszti őt a korba s kora eseményeiben szerepeltetve korrajzot ad, a mely addig folytatódik, amíg Bethlen le nem lép a cselekvés teréről.

Igy sorjában elevenednek meg előttünk: az önálló fejedelemség hanyatlása, a Habsburg uralom kiterjesztése Erdélyre, az új rendszert szabályozó Lipót-féle diploma kiadása után

Bethlen Miklós kancellársága, a török viasszaszorítása után Erdélyre nehezedő nyomás.

A mű elolvasása után azzal az érzéssel tesszük le azt, hogy az elsősorban *politikai* mű. A szerzőnek e téren jelentős és elismerést keltő múltja van, amely részben tényleges szereplésben, részben irodalmi téren nyilatkozott meg. E körülmény a szerzővel szemben nagyobb igényekre is jogosít bennünket.

Azt látjuk, hogy a szerzőnek a történelem tulajdonképpen csak keret, amelybe leszűrt gondolatait elhelyezi. A történelem csak arra való, hogy annak adataira támaszkodva egy hibákban gazdag uralkodási rendszer helytelenségeit feltárhassa. Felsorakoztatja a túltengő hatalom botlásait, az érvényesülni akaró tehetségtelenek túlekedéseit, munkájuk, illetve munkátlanságuk káros következményeit. Feltünteti azt, hogy ilyen körülmények között az igazi tehetség leszorul, folyton akadályokba ütközik, legjobb törekvéseiben meggyanusítás részese. A törpe kortársak őt nem méltányolják. Ilyen viszonyok között élő politikusnak látja Bethlen Miklóst, akinek emlékére legalább az útkor helyezze az elismerés koszoruját.

A szerző munkája írása közben megállapításokat szögez le, amelyek mélyen látó politikus gondolkodásának kifejezői. Gyárfásnak nagy előnye, hogy észrevehetően beleéli magát e korba, amelyet tárgyal, így megállapításai következetesek.

Úgy látta, hogy a hatalom következetesen gyöngített mindent, ami a régi berendezkedés emléke. S ezt az erdélyi politikusok még elősegítették egymás gyanúsításával s lejáratásával. Pedig sokan nem állottak hívatásuk magaslatán. Agyarkodásuk, nemtörődömségök miatt vesztett a régi jog. Senki sem gondolt rá, hogy a történelem új korszaka nyílik, a rázkódásokat nem igyekeztek símán elintézni. Ellenállásuk hiánya aztán e hatalmat megvakította s nem látta meg a fájó sebeket, nem vette észre, hogy az erőszakoskodás mennyire aláássa a hatalom erkölcsi tekintélyét. Ha meg akadt, aki a bajokat tisztán látva felszólalt, segíteni akart, akkor az támogatást nem kapott, vagy lehetetlen feladat elé állítva, tekintélyét elvesztette. A tömeg meg csak annak tömjénez, aki sikereket mutat fel, a veszített csatából hazatérő hőst megkövezés fogadja. A hatalom tényének tűnik fel az is, hogy a tekintélyes kérelmezőket leszerelve, őket honfitársai előtt gyanusakká tette.

A műnek e politikai jellege magyarázza meg, hogy a szerző részletesen foglalkozik olyan dolgokkal is, amelyekben Bethlen szerepe csekély volt. Korképfestő adatok ezek, amelyek Bethlen Miklós egyéniségének, működési körének, Erdély politikai helyzetének, az állam és az alattvalók viszonyának kiemelésére alkalmasak.

A dolgozat politikai jellegének s e szempontból történt megírásának előnyeit főbb vonásaiban ezzel meg is jelöltük. De e mű egyben *történelmi* munka is, Bethlen egész életére kiterjedő korrajz, életrajz s értéke megítélésénél e szempont sem mellőzhető. E téren hiánynak tűnik fel, hogy a szerző a történelmi anyag felkutatásában lehető teljességre nem törekedett, a korról szóló történelmi irodalmat nem méltatta kellő figyelemre. Erdélynek e korbeli történetirodalma szegényebb ugyan, mint a fejedelemség korára vonatkozó, de a fejedelemség utolsó koráról vannak értekezések, úgyszintén van a gubernium első éveiről, egyes részletkérdésekről, magáról Bethlen Miklósról. Aki elsőrendű források után dolgozik, a feldolgozott irodalmat az sem mellőzheti. Mindenesetre az író megmenti attól, hogy forrásainak könnyen higgyen.

Szerző ugyanis Cserei Mihály művét a kelletténél többre becsüli, ennek határozottan szűk látókörű erdélyies felfogását magáévá teszi s jellemzéseit elfogadja. Pedig itt nem az erdélyi fejedelemség megszűnésében volt a hiba, ez természetes következménye a török visszaszorításának s a megszűnés természetes előidézője a török miatt elszakadt részek egyesítésének. Tehát tisztán helyi szempontok mérlegelése nem lehet helyes. Ezt Bethlen Miklós is belátta s a Habsburg ház híve lett. Az uralkodási rendszerben volt a hiba s ennek hatása alatt Cserei elítél mindent, a mi nem Erdélyből származik, elítél mindenkit, aki Erdélybe bejön s szerephez jut. A mai történetirodalom Bánffy Dénesből és főleg Beldi Pálból nem csinál vértanút s nemzeti hőst. Beldi sugó bugó, érvényesülni nem tudó ember volt, az érvényesülésre való rátermettségét semmivel sem árulta el, aki mellől Bethlen Miklós is csakhamar elállott. Beldi ezután gyenge kis társaságot gyűjtve maga köré, a székelyeket izgatta, még attól sem rettent vissza, hogy fejedelme ellen török segítséget kérjen. Színt vallani nem mert, nehezen állapítható csak meg, hogy fegyveres országgyűlést akart tartani s Telekit megbuktatva a vezetést átvenni. Mint lázadó, méltó helyen halt meg a Hét-

toronyban. (Biró V.: Béldi felkelése, Századok 1920.) Bánffy Dénes meg nem ismert el fejedelmi-tanácsosi tekintélyt, erőszakoskodott, az országot majd háborúba keverte. Jól mondotta Szilágyi Sándor, hogy amíg Bánffy Dénes élt, nem lehetett egészséges politikai működésről szó Erdélyben. (Erd. Orsz. Eml. XVI. 29. l.) Méltó emberek eltávolítására nyugodt lelkiismerettel csak náluknál méltóbbak vállalkozhatnak. Béldi és Bánffy nem mutatkoztak különbeknek Telekinél, aki hibái ellenére is tiszta látású politikus volt, amint levelezésének Gergely Samu szerkesztésében megjelenő kötetei, kiadatlan levelei is mutatják. Mérséklete meglepően nyilatkozik meg Béldi fegyverfogása idejében is.

A szerző talán Bethlen Miklós iránt való tiszteletből ment bele annyira ez események részleteibe, hogy így Bethlennek kezdetben Béldivel való egyetértését igazolja. Azonban Bethlen Miklós nem tett többet, mint hangosan méltatlankodott. Amiatt jutott bajba. Méltatlankodásra meg volt ok elég, de e bajok Apafi alatt már a viszonyok következményei, nem pedig a vezető emberek bűnei.

Az erdélyi történetírás alapirányait Szilágyi Sándor jelölte meg Erdély két kötetes történetében, főleg az Erdélyi Országgyűlési Emlékekben. Mellette Kőváry László történelme sok tekintetben elavult. Már Mikó Imre épen Kőváry munkájának hatása alatt azért akarta Nagyajtai Kovács Istvánnal Erdély történelmét megírtni, hogy jó könyvet adhasson gyermekei kezébe.

Nincs nyoma annak, hogy a szerző Wesselényi István naplóját használta volna, amely pedig Bethlennel bővebben foglalkozik. Levéltárakban is vannak Bethlen-levelek. Hermányi naplója szerint Bethlen bécsi hagyatékában tizenkét kötet kézirat maradt fenn. Bethlen Miklós *Verejtékek és kereszték* c. műve (Sudores et cruces) *Imádságai* (Mindkettőt bő kivonatban közölte Szádeczky Lajos. Különleny. a Budapesti Szemléből. 1923.) is sok politikai feljegyzést tartalmaznak, főleg Bethlen lelkivilága szempontjából érdekesek. Így *Verejtékek és keresztékben* Erdély gyengülésének okait Bethlen a generalisnak az országos ügyekbe való beleavatkozásában, a gubernium szolgáléküségében, a gubernium tekintélyének lejáratásában jelölte meg. Imádságaiban, álmólátásaiban politikai vallomásai vannak. Bethlen vallási-rajongásba esett lelkületének tükröi, amikor órák számra csak imádkozott, zsoltárokat énekelt, álmában az Istennel társalgott.

Vajjon e fordulat és Bethlennek politikai multjával való szakítása között nincs-e összefüggés, amikor a török felé hajolva s protestáns uralkodó utáni vágyódva, a „*Noé galambját*” megírta? Ez juttatta aztán a fogságba.

Mindezen hiányok azonban főleg Bethlen kancellárságát megelőző és azt követő időre esnek, *Bethlen kancellársága*, különösen a *karloviczi béke* cím alatt lévő részek alaposok. Ez a rész a mű legértékesebb és legújszerűbb része. Az unióról szóló helyen azonban nem szerencsés megállapítás, hogy a katholizálásra egyedül a be nem vett görög vallás és román nép volt alkalmas, mert róla a diplomában nem esett szó. Hiszen a Habsburg valláspolitikája szüntette meg a tekintélyes számú anabaptistákat is és rendítette meg erős állásában a bevett unitárius vallást is.

Mint olvasmány a mű élvezetes, nyugodt előadásu, szépen megírt munka. Kár, hogy a szerző sokat idéz, ezek inkább a jegyzetben foglalhatnának helyet, továbbá sok idegen szót használ (pl. rivalitás, transigens, flagrális, impozáns, initiative, agilitás, frappáns, concepcio stb.), az írásban meg nem mindig következetes (pl. Apafi, Apaffy, Apafy; II. Rákóczy György, II. Rákóczi György).

Gyárfás munkája e hiányok dacára is értékes mű. Az egyes szereplők jelleméről alkotott felfogása a végeredményeket közelebbről nem is érinti, mert ha a szerepeket megcserélte volna, a kor hibái akkor is ugyanazok lennének. Úgyhogy politikai megállapításai mindenhogyan megmaradnak. Ha a történeti ismeretét gyarapítja, elsőrendű alkotásokat mutathat fel, mert minden előfeltétele megvan annak, hogy e téren is a vezetők közé kerüljön.

Dr. Biró Vencel.

ÜZEMTANI PROBLÉMÁK AZ AGRÁR-REFORM UTÁN.

Románia kifejezetten agrár állam s kétségtelen, hogy normális közgazdasági viszonyok között a mezőgazdaság állapotától függ az államháztartás egyensúlya.

Az agrár-reform tárgyalása után a mezőgazdasági terület túlnyomó része paraszt kézen levő törpe, illetve kisbirtokká lett, amelyek mellett lényegtelenül csekély számban húzódnak meg a régi közép- és nagybirtokokból meghagyott 100—200 holdas kis-közép birtokok.

Sajnosan tapasztalt tény mindazok előtt, akik gazdálkodással foglalkoznak, hogy mindegyik kategóriának rosszúl megy a dolga s az állampolgároknak mezőgazdasággal foglalkozó túlnyomó része öntudatlanul, megszokásból, beleszületettségéből, vagy mert egyéb munkát úgy sem végezhet, dolgozik egy munkakörben, ahol az elérhető jövedelem sehogysémm áll arányban a befektetett tőke és ráfordított munka értékével.

Ha ezt az állítást a „Mezőgazdasági üzemtan” tudománya szempontjából akarjuk vizsgálni, a tanult vezetés alatt álló, meghagyott kis-közép-birtok helyzetét kell tanulmányoznunk, mint ahol ceruzával a kézben szokták a várható termelési és üzleti lehetőségeket és megtörtént eredményeket mérlegelni.

A parasztgazdálkodásnak nincs üzemtana; eszembe jut néhai jó Hensch Árpádnak, a magyaróvári gazdasági akadémia tudós tanárának mondása: „A parasztember üzemtana nagyon egyszerű, — ha jó esztendő van, vesz új csizmát, ha rossz volt az esztendő, megfoltoztatja a régit.” (És alább rá fogunk jönni, hogy *ma* ez az igaz s ki minél okosabban akar másképp csinálni, annál nagyobbat bukik.)

Minden termelésnek tudvalevőleg két alapkelléke van: a *tőke* és a *munka*, amiknek érvényesülhetését döntőleg sza-

bályozzák az állam közgazdasági viszonyai. A mezőgazdasági tőke részei: I. Alaptőke = a földbirtok és az épületek. II. Felszerelés, aminek részei 1. holt leltár (gépek, eszközök stb.), 2. eleven leltár (állatállomány) és 3. forgótőke.

Az alaptőkének az agrár-reform előtti földbirtok része radikálisan elintéződött. Nagyobb része, jóformán ellenérték nélkül, elment; a megmaradt rész kiválasztására legtöbb esetben a volt tulajdonos fel volt jogosítva s így a javából választva ki, ennek holdankénti értéke természetesen magas. Abnormisan magas árakat adna érte a jómódu paraszt, aki számítás nélküli, örök mohó étvággyal venné a földet s aki-nek szerzési lehetőségeit az agrár-reform elvágta. Kisajátított öldben nem részesülhet, mert meglevő vagyonánál fogva nem igényjogosult. A kielégített igényjogosultnak még most nem szabad a kapott földet áruba bocsátani. Röviden: adva van egy túl magasra értékelt földbirtok-alaptőke, a volt egész-nek — a maradványra vonatkoztatva immár bőséges — épület tőkéjével. A mai építkezési viszonyok között az épület is, bármily formájában, még szétbontva is, relative nagy érték. Holt leltár tekintetében a meghagyott birtok bőségesen el látva maradt; a volt egészre beállított gépek, eszközök — esetenként lomtári ócskavas értékkel — fölösleges mennyiségben maradtak. Állatállomány szintén bőségesen maradt. Ez az állapot megszűnik a forgó tőkénél, aminek nevében van fog-lalva jellege, hogy t. i. évről-évre elhasználtatik. Minden anyag, amit vásárolni kell — a külföldről behozottakról szent borza-lommal nem is beszélve — méreg drága. Ide tartozik a gaz-dasági szükséghez képest igénybe veendő kölcsönpénz is, aminek a mostani 36—48%-os bankkamatok mellett haszonnal való igénybevehetése már-már jangleuri ügyességet kíván s amely kérdés szorosabban véve már a közgazdasági viszonyok teherlapjára irandó.

A második alapkellék a munka, ami alatt természetesen kizárólag emberi munka értendő. És pedig: szellemi munka a vezető tulajdonos részéről és testi munka a cselédek, nap-számosok és egyéb munkások részéről. A szellemi munkát a mai nehéz viszonyok között csak tanult gazda végezheti, aki messze előre látja minden lépésének legalább termelési lehetőségeit, ha az üzemeket, sajnos, nem is láthatja. Ahol a vezetés — legyen az tulajdonosi vagy gazdatiszti: amatőr vagy

patópálos, — ott csak idő kérdése a bukás. A tulajdonosnak szakképzettsége mellett egészsége és vas idegei legyenek, amiket öröltethet a mai falusi élet egyéb kellemei mellett a csak igényeiben nagy, de jóindulat, hűség, szorgalom és erkölcs dolgában annál lejjebb járó cseléd és munkás személyzettel. És amikor megfeszített munkával igyekezett minél jobban és minél többet termelni s lezárja a gazdasági évet, — elképedve látja, hogy legfeljebb a felszerelési tőke értékének szokásos kamatát s esetleg hozzá egy szerény gazdatiszti fizetés ellenértékét kereste meg, de *az alaptőke kamata nincs sehol.*

Állítom, hogy olyan meghagyott kis-közép-birtok nincs, amely a föld és épület tőke értékének szokásos kamatait ki tudja keresni. Ugyanez áll arra a parasztbirtokra is, amelyeket nem az agrár-reform teremtett. Ha ez a parasztgazda eladná ökrét, tehenét, juhát, disznóját, szekerét, ekéjét, egyszóval felszerelését, ezt a pénzt bankba tenné, vagy betáblázottan biztosítva kölcsön adná, maga elmenne munkásnak vagy cselédnek, pont meglenne az a jövedelme, mint így a gazdálkodással. Tehát a föld- és épülettőke itt sem jövedelmez.

Ennél a kérdésnél figyeljünk: *a parasztbirtok jellege két felé válik s jövedelmező lehetőségével emelkedik ki a reform által teremtett paraszt birtok, amelyiknek alaptőkéje ingyenes. Mert az a holdankénti 20—60 lej kényszerbér, egy negyed, egy fél napszámnak megfelelő összeg, nem pénz, ha elmarad egy jó kedvű korcsmai délután, ingyenben maradt egy pár hold föld. A reális pénzürtékű alaptőkével dolgozó kis-közép és paraszt birtoknál a tőke nemjövedelmezőségét kizárólag az állam közgazdasági viszonyai okozzák, vagy nevezzük nevén a gyermeket: a kormány deflációs pénzügyi politikája!*

Régi igazság, hogy konjunkturák emelnek fel és konjunkturák vágnak földhöz embereket.

Ma Romániában a mezőgazdasági termelés semmiféle ágazatának nincs megfelelő konjunkturája. Ezt megfelelő üzemtani előszámításokkal igazolni lehet, aminek fejtegetése azonban már inkább speciális gazdasági szaklap hasábjaira való. Itt csak általánosságban mutatunk rá egyes esetekre.

A búza ára maximálva van, rekvirálása el van rendelve; a kereslet-kinálat aránya szerinti ár alakulása állami intézkedéssel be van szüntetve. A búzahiány természetes és előre látott következménye az agrár-reformnak; az pedig, hogy az

a kevés is, ami van, lenyomott áron jusson a nem termelő fogyasztóhoz, már a deflációs politika gyümölcse. Most nincs háború, béke van: ha nem termett benn búza, ad pénzért a külföld s ha ma mégis jónak láttatott maximálni és rekvirálni, ép úgy megtörténhetik ez a jövő esztendőben is, azután is. Hogy ilyenformán milyen lesz a tolongás a búzatermelés körül, az már más kérdés.

Hasonlóképen deflációs elkövetkezés a húsaraknak az országban való maximálása és az állatkivitelnek igénybe nem vehetően magas illetékkal való megbénítása. Aki a marhahúsnak 22—26 lejes kilónkénti árait megállapította, nagyon elcsodálkozna, ha pontosan kiszámítanók neki, hogy a levágott állatnak felnevelési költsége lényegesen több, mint az érte ez alapon befolyó ár, vagyis folyik ugyan termelés, de ráfizetéssel.

Gazdaságban termelni rendszeres trágyázással lehet s minthogy az állattartás a megfelelő konjunkturák megvonása mellett hasznot nem ad, jogában áll mindenkinek adott körülményei szerint megállapítani azt az állattartást, amely mellett a legkevesebb ráfizetéssel produkálhatja trágya szükségletét.

Hogy lehetne mégis azon segíteni, hogy a legfontosabb közszükségleti cikkek: a búza, a hús, a tej, a zsir, stb. előállítója dolgozhasson üzleti alaptőkéjének ha nem is teljes, de legalább némi hasznosításával, körülbelül élhető konjunkturákkal? *Sehogy! Így akarják ezt a rendeletek. Ez így van s punctum!*

Csehszlovákia is deflációs pénzügyi politikát folytatott, de egészen más helyzetben. Egy ipari államnak minden állami intézkedéssel elősegített nagy tömegű ipari exportja olyan kereseti lehetőséget nyújt a városi fogyasztók minden kategóriájának, hogy az élelmezési cikkeket elég jól megfizethetik, fölényesen jobb konjunkturákat nyújtva a termelőnek.

Milyen mentalitással lehetett nálunk beindítani egy deflációs politikát, amely mellett egy agrár államban a valóságos előállítási áron többnyire alúl kell hogy forgalomban legyenek az elsőrendű élelmezési cikkek? Azt hiszem *csakis úgy, hogy az agrár-reform által megteremtett, ezidő szerint kényszerbérleti alapon gazdálkodó új parasztbirtokos lényegében ingyen alaptőkével dolgozik s így alaptőke utáni hozadékra igényt nem tart, nem is tarthat; szénája, amivel az olcsó marhát produkálja, csak a lekaszalási, szárítási és behordási munkába ke-*

rült; tengerije, amivel az olcsó kövér disznót kihizlalta, eddig még ingyenes földön termett s így az alacsonyra megszabott értékesítési árakkal meg is lehet elégedve. Így esik, hogy a kisajátított föld elvesztésével történt veszteségi folyamat tovább folyik, annak az új tulajdonos által való kezelése a megnevezett földnek s ezzel együtt a reform előtt már megvolt parasztbirtoknak is elsodorja a jövedelmezési lehetőségeit.

Kérdés, hogy a sok milliárd értékű mezőgazdasági alap-tőke illetően effektív kamatveszteségeit visszatéríti-e az államháztartásnak a lej ilyen deflációs szanálása?

Joggal felmerülhet a gondolat, hogy nem lehetne-e olyan termények termelésével foglalkozni, amelyek nem markánsan közszükségleti cikkek s így értékesítésükben szabadabb mozgás lehetséges? A felelet itt is rövid: *nem!* Ha egy gazda azon töpreng, hogy termeljen olyant, ami se nem búza, sem nem egyéb gabona, se nem hús, se nem zsír, — épen olyan, mintha pl. egy sörgyáros azon töprengene, hogyan állítson elő egy olyan sörítalt, ami nem sör? Amikor megállapítottam, hogy sem a ló, sem a marha, sem a sertés, sem a juhtartás — itt minden részletében ki nem fejthető okokból — nem jövedelmező, hiába gondolok arra, hogy helyettük pl. zsiráfot fogok tenyészteni! Magas árú, elég jól exportálható cikkeket sem lehet *tömegesen* termelni; ha *minden* gazda elkezdene borsmentát, vagy koriandert, vagy hasonlókat termelni, a túltermelés ölné meg automatische az árakat.

Sajnosan nélkülözzük azonban az olyan kormányintézkedéseket, amikkel valami keveset mégis enyhülhetne a helyzet. Ilyen volna a ma túldrága és nehézkes vasuti szállítás jobbá tétele; az állategészségügyre több gond fordítása; megbízható belföldi oltóanyagoknak és szérumoknak *olcsóbb* előállítás. Inkább élvezeti, mint elsőrangú élelmi cikkek sikeres exportjának intenzív elősegítése, példa rá a múlt évi rekord almatermés, aminek nagyrésze ma is itt benn van, hol megfagyva, hol elrothadva. Az állattenyésztés terén következetes eréllyel és szakértelemmel odahatni, hogy csak elsőrendű apaállatok kerüljenek a köztenyésztésbe; hogy ne vásárolhasanak a községek maguknak vásárokon össze-vissza mindenféle tenyészanyagot, csak olcsó legyen, gondolva, nehogy megvegyük a régi intelligens tenyésztő drágább, de abszolút jó állatját, mert még túlságos haszna lehet belőle!

Gazdasági érdekképviselletekkel való időnkénti érintkezés, olcsóbb mezőgazdasági hitel nyújtása és még sok-sok minden történhetne, ami a mai vérszegény mezőgazdaságot mégis előbbre vihetné!

Réges-rég, önkéntes koromban volt egy kedves, könnyelmű huszárfőhadnagyom, akitől minden elsején a hitelezői elszedték a havi gázsiját s még 40—50 koronákat rá is fizetett nekik, hogy honnan, alig lehetett megállapítani. Ilyenkor előkelő pózban, kifeszített mellel harsogta közénk, hogy ő büszke arra, hogy csak passzióból szolgál! Hát valahogy ilyenformán csak passzióból gazdálkodunk mi is, de reméljük, hogy a deflációs irányzat sem tart örökké, teljesítve a lej körüli szolgálatait, helyet ad egy normális közgazdasági életnek, megfelelő kereseti lehetőségekkel. Addig pedig félre a tudományos üzemtannal, félre minden megszokott igényekkel s parasztilag csak „foltozgassuk a régi csizmát!”

Dr. Szent-Iványi József.

A TUDOMÁNYOK RENDSZERE.

(Befejező közlemény.)

A tudományok egészéről adott áttekintésünk után foglalkozunk közelebbről a szellemtudományokkal és azoknak a többi tudományokhoz való viszonyával.

IV.

A különböző szaktudományok és a szellemtudományok közti különbséget különösképen a tárgyukhoz való sajátos viszony szabja meg. Mindenekelőtt az jellemző, hogy míg a különféle szaktudományoknak *adott* tárgyakkal van dolguk, addig a szellemtudományoknak mindig részük van a tárgyuk állításában, *létesítésében*. A szellemtudományok nem csak reprodukálják, vagy utánteremtik a tárgyukat, hanem egyenesen produkálják, teremtik, mert a szellemtudományokat a tudat ama szellemi-teremtő aktusa teszi lehetővé, amely az általánosra, az *érvényesre* irányul. A szellemtudomány fogalmát tömören így határozza meg *Tillich*: „az önmagát meghatározó gondolkodás systematikus formája“ (99).

A szellemtudományok azonban nemcsak *produktív* karakterűek, hanem egyszersmind *normatívok* is. „A norma a szellemi alkotás törvénye. Ezeknek a normáknak az ismerete által lesz a szellemtudomány törvényadóvá.“ A *tudománytan* a tudományos munka törvényeit, a műalkotások tana az esztétikai szemlélet, a sociologia és jogtudomány a jogos és szociális cselekvés, a metafizika, etika és theologia a Feltétlennel szemben való magatartás törvényeit állapítja meg. Ennélfogva a szellemtudományok normatív tudományok a *Tillich* felfogása szerint.

A szellemtudományok által nyert ismeretek célja a *j e l e n t é s*. A jelentés tehát, *Tillich* szerint, a teremtő aktus eredménye. A jelentés szükségképeniséggel hozza magával a rendszer fogal-

mát, mert a jelentések mindig rendszert alkotnak. A jelentések rendszere két elemet foglal magába: a jelentések principiumát és a jelentések anyagát és ha hozzávesszük e kettőhöz magát a rendszer tényét, akkor a szellemtudományokban három tant találunk: 1. a jelentés-principiumok, 2. a jelentések anyagának és 3. a jelentés-rendszerek tanát. Az első magában foglalja tulajdonképpen a filozófiát, a második a szellemtörténetet, a harmadik a systematikát.

A szellemtudományokban a megismerésnek különösen két útja van. ú. m. a megértés (*Verstehen*) és a *systematikus* konstrukció. Ezeken az úton pedig két magatartást állapít meg *Tillich*, ú. m. az *autonom* és a *theonom* magatartást. Hogy mit ért közelebbről ezek alatt, azt abból a végső tényből értjük meg, hogy a teremtő szellemi aktusban benne rejlik a feltétlen formára és jelentésre irányuló intenció. Ennél az intenciónál fogva a szellemi *actus* vagy a *saját formái* által ragadja meg a feltétlen jelentést, vagyis a jelentések rendszerét — ez az *autonom* magatartás, vagy pedig a formák közvetítése nélkül, közvetlenül öleli át a Feltétlent — ez a *thenom* magatartás. Innen érthető az, hogy a szellemtudományok közül a metaphysikának, az ethikának és a sociológiának két-két formája van — a *Tillich* táblázatában — egy *autonom* és egy *theonom*.

Miután a szellemtudományok táblázatát már közöltük, nézzük meg az egyes tudományok arculatát és problémáit.

1, A szellemtudományok közt első helyen áll a *filozófia*, amelyet *Tillich* közelebbről a *jelentő principiumok* tanának, vagy még közelebbről a *szellemi funkciók és kategóriák* tanának nevez. A szellemi funkciókat és kategóriákat nevezi jelentő funkcióknak és jelentőkategoriáknak („*Sinnfunktionen, Sinnkategorien*”), együttesen jelentő principiumoknak, miután minden jelentésadás azokon nyugszik. Közelebbről, a jelentő funkciók azok az aktusok, amelyek által az önálló jelentés-körök elhatároltatnak, jelentő kategóriák azok a formák, amelyek által a jelentőkörökben a tárgyak megalkottatnak. *Tillich* igyekszik sajátos felfogásával az ismeret-elméleti ideáлизmus és realizmus ellenmondásait legyőzni.

Tillich-nek a filozófiáról alkotott ez a felfogása általános-ságban egyezik azzal a *neokantianus* felfogással, amely a filo-

zófia fogalmát megszükitve, azt egyenesen az ismeretelmélet körére szorítja.

2. A szellemtudományok következő alapvető disciplinája: **a szellemtörténet**. Feladata a historiai processus konkrét normáit a jelentőprincípiumok szempontjából megérteni és ezáltal a normatív tudományoknak (a tudománytannak, a műelméletnek, az autonóm metaphysikának, a jogtannak, sociológiának, ethikának és politikának) anyagot szolgáltatni. A *Tillich* szavai szerint „Von der Prinzipienlehre durch die Materiallehre zur Normenlehre geht der Weg der Geisteswissenschaft“ (116—117). Miután mindenütt a historiai processusban a normákra néz a szellemtörténet és konstruktív úton azokat csoportosítja („sie ist gruppierende Konstruktion“), különbözik a históriától és annak minden nemétől.

3. A szellemtudományok harmadik alapvető disciplinája a **systematika**, vagy a *jelentések normatív tana* („Sinnnormenlehre oder Systematik“). A szellemtudományok legmagasabb megvalósulása a systematika, vagy a jelentések normatív tana. A systematika magába foglalja mindazokat a speciális disciplinákat, amelyek a filozófia körébe tartoznak, azzal a különbséggel, hogy míg a filozófia a tudománytan, a művészettan, a metafizika, a jogfilozófia, a tudomány- és társadalomfilozófia, vagy sociologia, az ethika és vallásfilozófia kérdéseit az általános princípiumok szempontjából nézi, addig a systematika az általános érvényűség szempontjából ítéli meg, tehát ugyanazon disciplinák párosan fordulnak elő a filozófia és a systematika terén. A systematikának ennél fogva bizonyos praktikus-normatív és pozitív jellege van, szemben a túlnyomóan kritikai természetű filozófiával.

A három felsorolt alapvető disciplina egymáshoz való viszonyát *Tillich* a következőképpen állapítja meg: A szellemtudományok minden disciplinája egyformán a teremtő szellemi aktus eredménye, azonban a filozófia inkább kritikai, a szellemtörténet inkább receptív, a systematika inkább produktív.

Jellemző *Tillich* felfogására és egyszersmind a geniálitására az a tény, hogy a szellemtudományoknak methodikai szempontból nyert alapvető disciplinái már involválják — amint láttuk is már — mindazokat a speciális disciplinákat, amelyeket a szellemtudományok tárgyi szempontból és a szellem magatartása szempontjából nézve differenciált *Tillich*.

V.

Azonban bármennyire is geniális *Tillich*-nek a tudományok rendszeréről alkotott konstrukciója, mégis csak rendkívül szétágazó szempontok felvételével tudja a tudományok gazdag rendszerének egységét megszerkeszteni. Világosan bontakozik ki a szemei előtt a tudományos szellem két alapvető magatartása: a tény megállapító (ontologiai) és az értékelő (axiologiai, vagy normatív) magatartás. A tudományok egész nagy mezején ez a két magatartás egymással folytonosan összefonódottan jelenkezik és igen sokszor csak igen minuciózus elemzés és kutatás árán sikerül a tudományos élet problémáival foglalkozónak a különböző természetű szálakat kielemezni és szétválasztani. *Tillich*-nek sikerül a speciális kutatási területeken ez a kielemezés, a tudományok egész területén azonban, az eredeti geniális, de praesupponált szerkesztése következtében nem sikerül. A tény-megállapító, vagy a *Böhm* Károly terminusával, az ontologiai tudományok egyik nagy területét: a léttudományok vagy reáltudományok körét elkülöníti a gondolkodás tudományai, vagy ideáltudományok és a szellem-tudományok nagy köreitől, azonban nem veszi észre éles szemeivel, hogy úgy a gondolkodás tudományainak (vagy az ideáltudományok) disciplinái közül a matematika és a szellem-tudományok közül is pl. a filozófiai ismeretelmélet, szellemtörténet, politika, sociologia szintén a léttudományok ténymegállapító vagy onotologiai természetét és jellegét viselik magukon. Az ideáltudományok másik nagy ágának a logikának sem indokolt egy külön tudománycsoportba való elkülönítése, mert a helyes gondolkodás tudománya épen úgy beletartozik a produktív—normatív jellegű tudományok körébe, mint az etika, vagy *Tillich* terminológiájával élve a művészettan vagy aesthetika. Egészen indokolatlan a szellemtörténetnek a többi történelmi tudományok közül való kiragadása, mert igaz, hogy módszerében mélyen különbözik pl. a politikai történettől, azonban tárgya, magasabb szempontok és mélyebben szántó módszerek mellett is, ugyanaz. És miért épen csak a szellemtörténetet kell a szellemtudományok filozófiai magaslatára emelni, hiszen pl. a nyelvtudománynak is van már bizonyos filozófiai formája, a nyelvfilozófiában, amely épen a háborút megelőző időkben és a háboru alatti években nagy lendületet kezdett venni. Sőt a

Tillich által a „törvénytudományok“ és „alkattudományok“ körébe utalt természettudományi disciplináknak is van már kezdetleges filozófiai formája a ma még csak általánosan természet-filozófiának nevezett, bár még szeszélyes hatások és bizonytalan módszerek közt ingadozó tudományos disciplinában.

A tudományos munkában az emberi szellem két magatartást tanusít, amint már fennebb jelöltük, u. m. 1. *lényeg-megállapító, vagy ontologiai* és 2. *értékelő, vagy axiologiai* magatartást. Ezek szerint a tudományok rendszerében két nagy tudománycsoportot különböztetünk meg, u. m.

I. Ontologiai és } tudományokat.
II. Axiologiai }

I. Ontologiai, vagy a ténytudományok

közt különbséget teszünk a két nagy tény-komplexum közt: a természet és a szellem körébe tartozó tények között és így nyerjük a

1. *természettudományokat* és a

2. *szellemtudományokat*. A szellemi és természeti tények között különbséget teszünk ugyan minőségi szempontból és érvényesülési terük és síkjaik szempontjából, valamint létezésük módjára való tekintettel, azonban készlétük szempontjából nem. Mindaz, ami nem-tudatos kényszerűséggel és visszautasíthatatlanul hat, az egyformán létező tény, legyen az szellemi vagy természeti.

(1) A *természettudományokon* belül különbséget teszünk

A. *mechanikai*
B. *chemiai*
C. *biologiai*
D. *alkalmazott vagy technikai* } természettudományok között.

(A) A mechanikai természettudományok körébe sorozzuk:

- a) *physika*
- b) *mechanika és dynamika*
- c) *astronomia*
- d) *geologia*
- e) *geografia.*

(B) A chemiai természettudományok körébe:

- a) *chemia*
- b) *mineralogia.*

(C) A biológiai természettudományok körébe :

- a) biológia
- b) pszichológia
- c) sociológia
- d) zoológia
- e) botanika.

(D) Az alkalmazott vagy technikai természettudományok körébe :

a) az orvosi	}	technika
b) a mérnöki		
c) a gazdasági		
d) politikai (jogi)		

Primér értelemben ezek egyike sem tudomány, csak másodlagos értelemben, miután tárgyaik és módszereik önállóan nem sajátjuk, hanem azoké a természettudományoké, amelyeket bizonyos alkalmazással és kivittel a gyakorlati élet bizonyos terein felhasználnak.

Az ontológiai vagy ténytudományok második ágát képezik a

(2) *szellemtudományok*. Három alapvető disciplinája : matematika, ismeretelmélet és história.

A) *matematika*

- a) aritmetika
- b) geometria.

E két disciplinát, illetőleg a matematikát a szellemtudományok körébe vesszük, miután alapkategóriájuk, a tér és az idő, nem empirikus-természeti eredetűek, hanem a transcendentális öntudat két sajátos módosulása. A szellemtudományok a matematika révén játszanak bele a természettudományokba.

B) Az ismeretelmélet a második alapvető szellemtudományi disciplina. Míg a matematika, dacára elsődlegességének, elkülönülten áll szemben a többi szellemtudományi disciplinákkal, addig az ismeretelmélet elhatározóan befolyásolja azokat és bizonyos magasabbrendűséget kölcsönöz azoknak. Úgyhogy azt mondhatjuk, hogy valamely szellemtudományi disciplina magasabbrendűsége attól függ, hogy az ismeretelméleti álláspont mennyire jut érvényre benne. Az ismeretelmélet tulajdonképpen a szűkebb értelemben vett filozófia, ennél fogva minél filozófiaibb valamely tudomány, annál tökéletesebb.

Az ismeretelméleten, vagyis a szűkebb értelemben vett filozófián belül megkülönböztetjük.

a) pneumatológiát, vagy helytelenül szellemtant, mely a szellem tevékenységeivel és azok törvényeivel foglalkozik. Miután a pszichológiát már kiszolgáltattuk a természettudományoknak, a még természettudományi részletekkel meg nem terhelt pszichológia filozófiai problémáit a pneumatologia vette át.

Az ismeretelmélet, vagy szűkebb értelemben vett filozófia második diszciplínája : a

b) dialektika, amely a szellem apriori eredetiségeivel : a kategóriákkal és a logikai principiumokkal foglalkozik és ezek kapcsán törekszik behatolni az ismerés természetébe és igyekszik feltárni az ismerés egész struktúráját.

Miután mindenik tudományban él a tendencia arra, hogy a tárgyat képező ismereti anyagát minél áttekinthetőbbé tegye, összefogja és tömörítse, egyetemes szempontok alá helyezze, tehát mindenik tudomány legmagasabb célja : filozófiává lenni. Így nyerjük a különböző szaktudományok filozófiáját, mint

- c) természetfilozófia,
- d) történetfilozófia,
- e) társadalomfilozófia,
- f) vallásfilozófia,
- g) nyelvfilozófia,
- h) jogfilozófia.

A harmadik köre a szellemtudományoknak

C) a h i s t ó r i a. Különálló tárgya nincsen, miután ugyanaz az anyag dolgoztatik fel benné, amely tárgyat képezi a többi tudományoknak. De ha a tárgy azonos is, más a feldolgozás módja, amely pedig nem természettudományi, hanem szellemtudományi. A szellemtudományok legszélesebb terű és leggazdagabban tagolt tudományköre a história. Ide tartoznak a következő diszciplínák :

- a) ethnologia,
- b) statisztika,
- c) politikai történelem,
- d) gazdaságtörténelem,
- e) kultúrtörténelem,
- f) vallástörténelem,
- g) biográfia,
- h) irodalomtörténet,
- i) szellemtörténet.

D) *Alkalmazott szellemtudományok*

a) *paedagogia,*

b) *didaktika.*

II. Axiológiai tudományok képezik a második nagy csoportját a tudományok rendszerének. Ebbe a csoportba tartozik a filozófiának nagy része és speciálisan a keresztény theologia. Valamennyi ide tartozó tudomány a szellem helyes magatartásának normáit állapítja meg, tehát ideál-kitűző, normatív tudomány. Ilyenek mindenekelőtt a igazság eszményét kitűző

a) *logika*, amely azokat a formális szabályokat (fogalom, ítélet, rendszer stb.) állapítja meg, amelyek az igazságra törekvő tudományt szabályozzák,

b) *ethika*, a jó s á g eszménye irányában a cselekvést szabályozza,

c) *aesthetika* a szépség eszménye irányában a műalkotást és a művészi szemlélést,

d) *theologia* pedig a szentséges eszménye irányában a Szentséges és Feltétlen, az Isten előtt való magatartás igazságait keresi az Isten kijelentésében.

Ime! futólagosan és nagy vonalaiban így tekintem át a tudományok egész rendszerét.

Dr. Tavaszy Sándor.

IRODALOM.

1. **Berde Mária** : *Haláltánc*. Regény. Budapest, 1924.
2. **Jakabffy Elemér** : *Tibiscum*. Lugos. 1924. 29 l.
3. *Magyar Nyelv* 1924 (XX.) évfolyama.
4. **Dr. Makkay Sándor** : „Zörgessetek és megnyitlatik.” Tanulmányok, előadások, beszédek, elmélkedések, stb. „Az Ut” kiadása. Kolozsvár, 1925. 327 l.
5. **Melich János** : A honfoglaláskori Magyarország. Budapest, 1925.
6. **Pásztortűz-almanach** : Szerkeszti dr. György Lajos. Minerva kiadása. Kolozsvár, 1925. 270. l.
7. *Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes*. II. évf. 1. szám.
8. **Serestély Béla** : Zeniten. Költemények.
9. **Valentiny Antal** : *Tüzetes román alaktan*. Nyelvtani példatár Dr. Cheresteşiu Viktor román—magyar és magyar—román kézi- és zsebszótárához. Cluj—Kolozsvár, 1924. Corvin-könyvnyomda 8° XXIII + 186.

1. **Berde Mária** : *Haláltánc*.

A regény színhelye egy svájci tüdőbeteg szanatórium; szomorú hőseit a legkülönbözőbb népek szolgáltatják. Már maga a mese elhelyezése és a személyeknek ilyen összecsoportosítása érdekkeltő. Aki ugyanis csak a szanatórium szó hatása alatt áll, azt hiszi, hogy ezeken a helyeken az emberek csupán kurát tartanak, vagy legfőlebb — meghalnak. Holott tudva van, hogy a kura keretei között (sőt néha azon túl is) olyan pezsgő élet folyik e helyeken, akárcsak valami világvárosi társaságban. Szóval az emberek itt is szeretnek és szeretkeznek, ábrándoznak és cselt szőnek, vagy — házasságot kötnek. Az igaz, hogy ahol kezdődik a szerelem, ott vége a kurának. De nem mindig. Magam is tudok egy davosi tüdőbeteg pár házasságáról, akik ma, tizenöt év után is — élnek.

A Berde regénye is ebbe az érdekes nemzetközi világba vezet, de meséjét drámailag, szomorú megoldással végzi. A re-

gény elemző, pszichológiai. Főhőse, Hugh, kettős életet él. Egyfelől térdel, másfelől ölelkezik. Mikor szívére az öntudat fénye világít, tiszta, ideális, sőt ábrándozó szerelemmel rajong az ír Ginevraért, egy szép és nemes hajadon lélekért, kinek hervadása: ártatlanság képe és a bánaté. Ha azonban az ösztön szenvedélyének melege futja át szívét, akkor ölelkezik a görög asszonnyal, Mercati bárónéval. Ezt a kettősséget, az ennek ezt a ketté válását s külön álló két (legtöbbször éppen ellentétes) életét — mint témát — az utóbbi évek analitikus regényeiből jól ismerjük. A mi irodalmunkban többek között a *Babits*: *Gólyakalifájából*. A regény váza tehát nem új; úgy tekinthető, mint az egyetemes regényirodalom egyik divatos alapszövevé. Mindig hangsúlyoztam, hogy az irodalmi művek értéke nem az invenció eredetiségén határozódik meg (Shakespeare), hanem a felfogáson és a kivíten. Ez esetben is az a kérdés, hogy az alapszöveget Berde megfelelő szálakkal és színekkel ékesítette? Feleletünk igenlő.

Berde művészi kézzel indítja mindkét irányu mozgásba a Hugh egyéniségét. El tudja hitetni, valószínűvé tudja tenni, hogy főhősében csaknem egyidőben keletkezik s párhuzamosan erősödik az égi és a földi szerelem egyaránt. Magától értetődik, hogy előbb-utóbb maga a hős is ráeszmél e kettősségre. A ráeszmélés már maga bűnhődés. *Tragikum* volna, ha a hős a katharsis tisztító erejét ki tudná bírni. De ehhez nincs sem elég fizikai, sem elég morális ereje. A tépelődésnél s az önvádnál nem jut tovább, míg végre megőrült vetélytársa oltja ki életét.

Ismétlem: a regény legfőbb ereje az elhitetni tudás, az illúziókeltés. Ez a pszichológiai regényben sokkal nehezebb, mint a cselekvéses regényben. Ebben a mese, a lélektani regényben pedig a törvényszerű, megokolt egyéni jellem a fő. A képzelő erő képeit az író logikussá köteles aláfesteni. Ez Berdének sikerült. Lélekismerete szerencsés harmóniában áll képzelő erejével. S mindakettő természetes *együttesben* teszi elejétől végig kellemes olvasmánnyá regényét. Ám dissonantiák is akadnak. Így pl. Mercatiné sem nem oly ostoba, sem nem oly vértelen, hogy szüksége volna a Zernei kioktatására avégett, hogy Hughot magához bilincselje. Ez a *betét* legkevesébbé illik az egész mű jól felépítettségéhez. Aztán ott van a Ziegler jelmeze és szerepe. Nyersesége, durva tréfái, sehogy se illenek

be ebbe a társaságba. Hogy jut be Ginevra szobájába, ahova a viszontszeretett Hugh sem mert belépni, mivel nem volt szabad belépnie? És hogy még csak egyet említsünk: vajjon indokolja betegsége azt, hogy Hugh a legmázásabb sértéseket Zieglerrel szemben megtorlás nélkül hagyja? Ha hús és vér férfi a nők körül, lehet-e gyáva a sértegető férfival szemben?

Azonban még e zökkenő dissonantiák ellenére is érezzük, hogy a szerző ereje nem lankad. Elbeszélése, akár a nyelv tisztaságát, akár a mese bonyolítását tekintve, folyamatos, kellemes. Életfelfogása jól látja a szenvedélyeket, a realitásokat s mégis általában emelkedett, nemes szellemű. Egyáltalán nem vehető észre, hogy a mű már tíz évvel ezelőtt készült. Ha ma írja, akkor is becsületére válik. Annál inkább az, hogy már tíz évvel ezelőtt így írt. És így nem csupán műveinek terjedelméből, de azok belső, művészi értékéből is kitetszik, hogy a romániai magyar elbeszélők között ma Berde Mária azon kevesek közé tartozik, akik a novella határán túl is tudnak művészileg mesélni, értékes regényt írni.

Dr. Kristóf György.

2. Jakabffy Elemér: *Tibiscum*.

Meglepetéssel vesszük kezünkbe e füzetkét, amelyben a jeles publicista szerző Tibiscumról (Karánsebes) ír. Karánsebes a római korban már város volt, csak éppen helye nem esett pontosan össze a mai helyével. Jó nevű szerző ezúttal a régiségek iránt érzett lelkesültségének áldozott, amikor a régi római városról írt. Célját a címlapon elárulja: „Adatok multjáról és buzdítás emlékei felkutatásához”.

Tehát a szerző nem akart rendszeres munkát írni, amit nem is tehetett, hiszen a régi város romjai még napvilág után vágnak. A város multjára vonatkozó főbb adatok felsorolása után az a kívánsága, hogy a régi emlékek hozzáférhetővé váljanak. Boros János gör. kath. püspök, majd más előkelőségek társaságában ismételten megfordult a romok helyén s elhatározták, hogy Boros anyagi támogatást kér a vállalathoz, Jakabffy meg a sajtóban hívja fel a lelkes tervre a figyelmet.

S a vállalkozás sikerre vezetett. Boros a segítséget kihasználta s ma már a régi római várost ássák ki a földből. Jakabffy jelen füzetkéjének tartalmát eredetileg a „Krassó-Szörényi Lapok”-ban tárcacikkek gyanánt közölte s így az érdeklődés felkeltéséhez lényegesen hozzájárult. A támogatásban való részvételével a román–magyar tudományos együttműködés ügyének is szolgálatot tett.

Dr. Biró Vencel.

3. Magyar nyelv 1924 (XX.) évfolyam.

A magyar nyelvtudománynak e rendkívül értékes folyóirata a múlt évben is összevont terjedelemben (12 íven) jelent meg. Jórészt benne zajlik le napjaink magyar nyelvtudományának élete, mely az elmúlt évben is több nagyfontosságú eredményt mutatott fel. Igen jelentős eredményekhez jutott a szófejtés. Gombocz Zoltán és Melich János szófejtő kutatásai nemcsak termékenyítő hatással vannak mind nyelvtudományunkra, mind a vele kapcsolatos tudományokra, hanem örvendetes perspektívát tárnak fel nyelvünk történetelőtti korára nézve is. Elég itt Melich Jánosnak egy más cikkünkben ismertetett művére utalni (A honfoglaláskori Magyarország) s arra a felolvasására, melyet a múlt év végén az ősmagyar nyelvjárásokról a Magyar Nyelvtudományi Társaságban tartott s mely a Magyar Nyelv idei első füzetében fog megjelenni. A másik örvendetes jelenség nyelvemlékeink ügye, mely a múlt évben is szép haladást tett és értékes emlékekkel gyarapodott Jakubovich Emil és Vitéz Házi Jenő lelkes buzgalmából.

A múlt évfolyam tartalmát a következőkben ismertetjük:

1—3. szám. Dr. Karácsonyi János: *Forgolány* cím alatt kimutatja, hogy az ily nevű ugocsamegyei község *Folkrám* francia személynévből alakult. Ugocsában már a 11—12. században tudunk francia telepesekről. — Zolnai Gyula *Az alárendelt* mellékmondatok fajairól szólván, kifejti, hogy az eddig szokásos mellékmondatfajok mellé föl kell venni a *kiegészítői* (v. állítmányi) és *értelmezői* mellékmondatfajokat is. — Zlinszky Aladár *Az eufémizmust* vizsgálja társadalomtudományi és lélektani szempontból. — Jakubovich Emil a tihanyi alapítólevél olvasásához közöl helyreigazító adatokat. — Baranyai Zoltán a finnugor népek önkormányzati alakulatait ismerteti Szovjetországban. — Gombocz Zoltán az Oslu magyar nemzetségnévről megállapítja, hogy török, még pedig kún eredetű. — A szómagyarázatok közt Horger Antal érdekesen mutat reá a *bélpoklos* szavunk eredetére (*bélpokol* = belső, bőr alatti daganat, kelés). — Melich kimutatja, hogy a *Jód* folyó- és helynév az ómagyar *jó* 'folyó' kicsinyített *jód* 'folyócska' alakját őrizte meg számunkra.

4—6. szám. A vezető cikkben Zsirai Miklós a 60 éves nagy finn nyelvtudósnak, *Setälä Emil*nek tudományos munkásságát méltatja. — Tolnai Vilmos (Halhatatlan magyar nyelv)

a magyar nyelv zeneiségét, szókincsének bőségét, eredetiségét jellemzi érdekes összehasonlító statisztikai adatokkal. — Gombocz Zoltán kifejti, hogy a *sömör* szavunk a *szēm* szónak a kicsinyítő képzős származéka, mely olyan ómagyar nyelvjárásból maradt fenn, hol a *szēm* ~ *szöm* szavunk s hanggal kezdődött. Ilyen nyelvjárást meglete számos adat alapján feltételezhető. — Gyomlay Gyula folytatja a magyar igealakok rendszeréről szóló nyelvlélektani tanulmányát s érdekes megfigyeléseket közöl az *alkalmi*, *általános* és *átképzeléses* időhasználatra. — Mészöly Gedeon kifejti, hogy *„nagy fene- ket kerít”* szólásunk nem a *hordófenékkal*, hanem *„az asztal, vagy kazalfenék* vetésével, kerítésével függ össze. — A nyelvtörténeti adatok rovata azon hét új nyelvemlékünkéről számol be, melyek közül ötöt Bécsben, kettőt a Várday-család levéltárában fedezett föl Jakubovich Emil. (Ezekről röviden l. folyóiratunk múlt évfolyamának 237–8. lapján.) Ugyanitt Vitéz Házy Jenő bejelenti, hogy a soproni városi levéltárban egy a XV. század első feléből való, 217 szóból álló latin-magyar szójegyzéket talált. — A *népnyelv* rovatában Szendrey Zsigmond folytatja Jókai tájszavainak közlését.

7–8. szám. Négyesi László üdvözlő beszéde vezeti be a füzetet, melyet a Társaság ünneplő ülésén a 80 éves *Lehr Alberthez* intézett. Tragikus véletlen, hogy ugyanezen füzet zárószorai a kiváló tudósnek már 1924. június 9-én történt haláláról hoznak hírt. — Következik Melich Jánosnak a *Sarolt* névről való érdekes szófejtése. — Viszota Gyula Széchenyi nyelvtudásáról, nyelvbéli készségéről és helyesírásáról értekezik művei, naplója és levelei nyomán. — Hannes Sköld csuvas jövevényszavainkra vonatkozólag közöl kritikai megjegyzéseket. — Jakubovich kitűnő tanulmányát okleveleink és krónikáink íróiról más helyen már ismertettük. — Csefkó Gyula művelődéstörténeti adatokkal megvilágítja a *száraz korcsma* régi kifejezést.

A 9–10. szám gyászkeretben jelent meg a múlt év július 24-én 87. évében elhunyt Szily Kálmán emlékére, ki a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak „megteremtője, megszervezője és két évtizeden át mozgató lelke volt”. *Lehr Albert* és Szily Kálmánon kívül más két veszteség is érte a magyar tudományt s vele a Társaságot: június 13-án *Nagy Gyula*, szeptember 9-én *Tagányi Károly* is elhunyt, e két jeles történész, kik a

történelemmel kapcsolatban számos nyelvi kérdést is megoldottak. — Ez utolsó füzetben találjuk a *Soproni magyar-latín szójegyzék* hasonmását és Vitéz Házi Jenőnek e szójegyzékre vonatkozó nyelvtörténeti tanulmányát. A nevezett szójegyzék a Besztercei és Schlágli szójegyzékkel közös eredetre mutat. Íratását az 1375—1385. évek közé teszi a fölfedező s eredetinek, nem pedig másolatnak tartja. Szóanyagának bősége tekintetében nem versenyez ugyan a Besztercei és Schlágli szójegyzékkel, de koránál és eredetiségénél fogva értéke és jelentősége mindig megmarad. — Végül megemlítjük Balogh József nyelvhelyességi cikkét, melyben megrója az újabban oly divattossá lett *mentalitás* és *ideológia* szavakat, melyeket eredeti értelmükből kiforgatva használnak oly fogalmakra, melyekre jó magyar szavunk van. *Mentalitás* = gondolkodás, felfogás, gondolatvilág, észjárás, gondolkozásmód stb. A magyar nyelvi használatban az *ideológia* a mentalitással jóformán egyenértelmű: észjárást, gondolatot vagy eszmekört fejez ki.

Dr. Csűry Bálint.

4. Dr. Makkay Sándor: „Zörgessetek és megnyitattik néktek.“

Tanulmányok, előadások, beszédek és emlékbeszédek, melyek az 1914—24. között való években különböző lapokban és folyóiratokban már megjelentek, egy kötetben összegyűjtve ékesítik az erdélyi magyarság elszegényedett és eléktelenedett karácsonyfáját. Örvendező lélekkel vesszük kezünkbe a szerzőnek ezt az értékes karácsonyi ajándékát, amely nemcsak ismeretterjesztő, hanem hiterősítő és hitépítő, erkölcstisztító és kulturális programot nyújtó s valóban gazdagodását jelenti nemcsak a református theologiai tudománynak, hanem az egész erdélyi magyar irodalom eszmei tartalmának is. Cikkei filozófiai, theologiai és pedagógiai tartalmuak. Csupán a szépirodalom képviseltele hiányzik e kötetből, pedig az erdélyi közönség kellemes meglepetéssel vette észre, hogy Makkay elsőrangú szellemi élvezetet és gyönyörűséget nyújtó szépíró is. Maga mondja előszavában, hogy könyve időben és tartalomban is tükrözi irodalmi munkásságának egész jellemét.

Makkay cikkeinek figyelmes átolvasása után az a véleményünk alakul ki róla, hogy egy erős, tisztánlátó, mélységekbe és magasságokba tekintő tehetség, aki istenadta képességeit

kitűnő iskolákon keresztül nagy tanítómesterek áldásos hatása alatt fejlesztette, aki szellemi habitusának etikai elemeit Böhm-től, pedagógiai alapgondolatait Schneller neveléstudományi eszméiből kapta, theologiai irányítását pedig Ravasz Lászlónak köszönheti. Ám tegyük hozzá mindjárt, hogy e hatások nem idegen díszítő elem az ő szellemi strukturáján, hanem annak szervesen átdolgozott, építő, konstruktív alkotó mozzanatai.

Az a néhány, meleg szívből jövő sor, melyet Böhmről papirosra vet, nem elég méltó sem a szerzőhöz, sem nagy tanítójához, de az egész könyvön átvonuló eszmei tartalom rámutat a tőle kapott hatások és gondolatok gazdagságára és mutatja, hogy Böhm szelleme ma is élő hatalom.

Igaza van Makkaynak: ez a szellem magyar tanárok és papok, írók és költők művein át fáradhatatlanul dolgozik ma is.

Kant születésének 200 éves fordulójára írt rövid emlékezése mesteri példája annak, hogyan lehet e nagy gondolkodó grandiózus filozófiai rendszerének alapgondolatait és eredményeit a művelt nagyközönség által is érthető módon világosan, röviden és tömören összefoglalni. Ez a velős kis értekezés mutatja, hogy Makkay ezt a rendszert teljesen áttanulmányozta, sajátjává tette s ennek légkörében foly egész tudományos munkássága.

A Ravaszhoz való viszonya nem a tanító és tanítvány között fennálló mindennapi értelemben vett viszony, hanem valami a szereteten és a rajongáson alapuló olyan belső lelki kapcsolat, amilyen fennállhatott Jézus és legkedvesebb tanítványa között. Boldog örömmel fejezi ki ezt a szerencsét, nem azt, hogy egy egyházban és egy munkában forgolódtak, hanem azt, hogy szívéhez közel állott és barátságát bírta és élvezte. Ravasz lélekelemző művészete, ha nem is oly ragyogóan, fel-felcsillan az ő cikkeiben is. Különösen azokban a beszédekben és elmélkedéseiben, melyeknek textusa a biblia egy-egy örökszépségű és igazságú jelene. Ezeket az elmélkedéseket olvasva boldog álmélkodással vesszük észre, hogy mennyi szépséget, igazságot, mennyi mély értelmet és megrázó tanulságot tud kihalászni a biblia sokszor olvasott, ismeretes példázataiból és jeleneiből, melyek mellett máskor értetlenül kérdőjellé válva vagy közönyösen hideg lélekkel mentünk el. Mintául áll előtte Ravasznak az a művészi öntudatossága és alkotási módja, mely műveit irodalmi gyöngyszemekké és ige-

hirdetését a lelkeket magával ragadó, elbájoló szónoki alkotásokká emeli és nemesíti. Nincs még azon a magaslaton, melyen Ravasz, aki nemcsak a református hívőkhöz, hanem az egész magyarsághoz szóló igéit hirdeti, de jelek vannak arra, hogy erre a magaslatra ő is fel fog emelkedni. „Büszkén és mély hálával” vallja magát Ravasz tanítványának az igehirdetésben, de nyíltan és őszintén mondja, hogy ami az ő igehirdetésében a valódi érték, „az egyedül az övé s nem utánzásra, hanem magunk megtermékenyítésére való.” Bevallja, hogy az igehirdetésről kialakuló meggyőződése őt öntudatosan más útakra vezérelte a Ravaszétól. Ravasz hivatása — maga mondá — a lelkeknek gyönyörködtetés által való építése. „Ebben ő az ige legnagyobb magyar művésze.” Makkay hivatása — amint mi ítéljük — a lelkeknek a felvilágosítás és meggyőzés által való nevelése. Hogy melyik út helyesebb? Azt hiszem, nem helyes kérdés. Mindkét út helyes lehet s adott esetben, hogy melyik választassék, az az igehirdető személyi hajlamai, egyéni diszpozíciói, a természettől nyert rátermettsége és tehetsége szerint magától adódik. A lelkeket, — a megtiport, bánatos, sötétben csüggedten botorkáló lelkeket mind a két úton meg lehet keresni, föl lehet aléltságukból rázni. A hatás azonban — úgy gondoljuk — Ravasz módszerével egyetemesebb, szélesebb körökre terjed és hullámszerűen. Makkaynál csak tanult, felvilágosodott elmék találhatnak üdülést, a nép tanulatlanabb széles rétege lelki épülés nélkül maradhat, mert hiányzanak nála az appericiálás, a befogadás és szellemi feldolgozás feltételei.

Makkay pedagógiai tanulmányaival indult útnak a tudomány mezején. A személyiség elve volt az a vezető gondolat, amely egész pedagógiai koncepcióját meghatározta. A múlt század utolsó évtizedeiben a németeknél a Herbart-féle módszeres mesterkedések erős, élénk és eleven visszahatásaként jelent meg ez a gondolat. Nálunk levette a pedagógiai metódika ellen való küzdelemben ráragadt színező mozzanatokat, történelmi és theologiai alapozáson Schnellernél látjuk, egy neveléstani rendszer tengelyeként. Innen indul ki Makkay, szerencsésen egyesítve Schneller történelmi aspektusát Böhm etikai idealizmusával egy magasabb egységben. Szorosan vett pedagógiai értekezés nincs ugyan e kötetben, de azt teljes joggal állíthatjuk, hogy egész irodalmi és szövevényi működését, beszé-

deit, elmélkedéseit, aktuális kérdésekhez való hozzászólását, egy mindent átfogó magas és ideális nemzetnevelő szempont irányítja és vezeti. Az *Ifjú Erdély* című ifjúsági folyóirat irodalmi estélyén egy néhány markáns vonással ad képet arról, milyennek gondolja az építő, hivatásra nevelő magyar ifjúsági lapot, miközben erős bírálatot gyakorol az eddigi ifjúsági irodalom termékei felett. Itt alkalmat vesz magának kifejtetni egy pár vonással, hogy minő szent értéknek tartja az ifjúság lelkét, melyet örökértékű eszmék áldozatos szolgálatára kell nevelni és fejleszteni. „Az ifjúság lelke a legnehezebb, legkényesebb és legbonyolultabb probléma e világon. A kibontakozó ifjú lelket szellemileg táplálni úgy, hogy e tápláltság valóban egészséges növekedésre szolgáljon, hogy azt a táplálékot az ifjú lélek nemcsak engedelmesen, de szíve örömeivel és készségével, lelke szomjával és sovárgásával fogadja s ujjongva sajátítsa el, tegye élete részévé: nagyon sok szeretetet, hozzáértést, kivételesen nagy művészetet és gondos munkát jelent és igényel.” (114. l.)

A református teológiai ifjúság Petőfi születésének 100 éves fordulójára szentelt ünnepélyén valóságos kulturprogramot ad s ez neki önként kínálkozó alkalom, hogy bizonyosságot tegyen erkölcsi világfelfogásáról is. Nekünk itt Erdély földjén elsősorban nem gazdasági és politikai erőkre, hanem életet adó és tápláló eszményekre van szükségünk, melyek nélkül e világ minden java és politikai garanciája meg nem menthet egy népet a pusztulástól, mert a népek pusztulásának igazi oka *belül van, lelki, szellemi nyavalyákban, erkölcsi betegségekben, szívbéli romlottságban*. „Hívó, tiszta eszményekért dolgozó, az erkölcsi jellem szentségét és dicsőségét szolgáló, az igazságért, szépségért, jóságért életét áldozatul dobó nemzetség kaphatja meg egy magasabb igazság ítélőszéke előtt a maga felebbezés alatt álló büntetésének feloldását és létjogát a jövődőhöz”!

Ime azok az eszmények, azok a fenséges értékeszmék, az a tiszta etikai idealizmus, melyek Makkay egész gondolkodását, irodalmi működését és gyakorlati élethivatását meghatározzák. Ezek az eszményi és erkölcsi értékek maradtak ránk örökségül Petőfi költészetében s mi nem tehetünk jobbat, mintha a modernnek dekadens, érzéki, hedonisztikus, a vérhez és aranyhoz tapadó, a szabadságot szabadossággá, a tiszta szűzies szerelmet állati szenvedéllyé aljasító költészete helyett vissza-

térünk Petőfi költészetének erkölcsi tisztaságához, nemes idealizmusához, férfias komolyságához és szerénységéhez, szabadságimádatának keresztény jelleméhez, szerelmi költészetének természetes és egészséges szűziességéhez, merész lendülettel a legmagasabb értékek felé szárnyaló fenköltéséhez.

Esztétikai hitvallását egy tömören, világosan megírt, tartalmas kis értekezésében (*A szépség hazája*) olvashatjuk. Rövid történelmi visszatekintés után e kérdésekre adja meg feleletét: hol, mikor, hogyan születik meg a szépség? A szépség mivolta? A szépség célja és értéke? E kérdések finoman elemző fejtegetését mellőzve, csupán eredményeit közlöm: „A szépség a lebűvölt és aktivitásától megfosztott szellem ragyogó tükröződése a legyőzött és ellenállásától megfosztott anyagon.” E Hegel-izű meghatározás mutatja, hogy Makkay sem az esztétikai formalizmus, sem a tartalom egyedüli uralmát valló esztétikusok felfogását nem fogadja el. A szép születésében egyenlően fontos a szellemi tartalom és az érzéki forma. A szép hazája a szellem és a természet találkozó helye, a kettő között és felett ott, ahol a szellem a fantázián át, a természet pedig az emlékezésen át összeér. A szép mivolta? A valóságnak az a képe, amely az igazságot és jóságot olyan képbe foglalja, amely önmagáért, érdek nélkül és föltétlenül tetszik, amely minden élv- és haszonértéknélküli, tiszta és független gyönyörűséget okoz. A szép tartalmi garanciája az, hogy az ábrázolt tárgy mindig és föltétlenül értékes logikailag és etikailag, tehát mindig igaz és mindig jó. Formai garanciája az, hogy a művész a tárgyat téveszthetetlenül jellegzetesen ábrázolja. A harmadik kérdésre adott válasz egyúttal állásfoglalás a három önértékű eszme prioritása tekintetében. „Testi funkciók, igazság és erkölcs nélkül nem lehet élet, szépség nélkül igen. Igaz azonban, hogy tökéletlen, sívár és kegyetlenül megrabolt élet lenne ez, mert hiányzana a koronája: a szépség.”

Az olvasóközönségnek csak egy szűkebb körét fogják érdekelni elsősorban azok a tanulmányai, melyek a protestáns teológiai tudomány körébe tartoznak. Ilyen előadásai: *A vallás a protestántizmusban*. *A mi fakultásunk*. Ezek az értekezések egészen tudományos, szakszerű dolgozatok, az író tudományos képzettségét, elméjének tiszta és világos logikáját mutatják s biztosan hisszük, hogy a református teológiai ifjúságnak és lelkes karnak értékes szellemi gyarapodására szolgálnak.

Általánosabb érdeklődésre tarthat számot „A kereszténység az élet ítélőszéke előtt” című tanulmánya, melyet egy akadémiai estélyen adott elő. Három vádat és kifogást emelnek a kereszténység ellen. Első az, hogy a keresztény életeszményre nem lehet társadalmat építeni, mert képtelen a társadalmi élet megteremtésére, szabályozására és összetartására. Második, hogy a keresztény életeszmény világ- és kultúraellenes, mert aszkétai morált hirdet. Harmadik az, hogy teljesíthetetlen követelményeket támaszt az emberrel szemben. Nincs terünk arra, hogy e három váddal szemben Makkaynak keresztény apológiáját nyomról-nyomra kövessük. Csak egy gondolatát akarjuk idézni, amely mély betekintést enged a szerző hívő lelkébe: „Hol lesznek már akkor az úgynevezett szociális elméletek, mikor a keresztény szeretet rejtőző élete diadalmasan fogja elárasztani ezt a világot? Hol lesz már akkor a szocializmus „tudományos emberszeretete”, a vallástól független morál „általános emberszeretete”, ezek a kis frázisok, amikor a keresztény szeretet, az isten szeretete, ez a nagy frázis, a ragyogó nap egyszerű világosságával úgy süt át minden meghódolt szíven, mint a tisztára mosott ablaküvegen. Mert ne feledjük el, hogy a nap van és süt és ha a szobában ablak van és mégis homály van, annak nem a nap, hanem az ablak szennyesége és homályossága az oka.” Valóban, hegyeket megrendítő hit szükséges ahhoz, hogy annyi romlottság és annyi gonosz láttára még ilyen rendíthetetlenül éljen a lélekben a szeretet mindenható erejében vetett hit. Dehát a prófétai lélek ez erős hite nélkül valóban nincs megváltás. Ahogy a második vád ellen védekezi a keresztény életeszmét, az már nem eléggé meggyőző, de a harmadik kifogást röviden ugyan, de annál súlyosabb és igazabb szavakkal intézi el. A kereszténység nem egyes parancsokat magába foglaló tan, hanem az egész életet átható szellem, mely azt az abszolút ideál szempontjából nézi, ezért etikája imperatív. Ez a feltétlen ideálizmus szükségképen következik alapelveiből, a szellem szabadságából és autonómiájából. Az eszmény célkitűzésénél megalkuvásnak helye nincs. De a parancs mögött ott van a végtelen szerető lelkület, a megbocsátó és könyörületes szív. Az *egyéni átélés végzetes hiánya* az a forrás, melyből táplálkozik a kereszténység ellen intézett minden vád és támadás. Ebben látja végzetes hiányát a protestántizmusnak is, melyből kivesszett a lényeges mag, tudniillik a bűntudat, meg-

térés, újjászületés, kegyelem, hit, megváltás, predesztináció, üdvösség, szóval a *vallásos élmény*, mely szabaddá tette a lélek és isten között az egyesülés útját. És helyét elfoglalta a racionalizmus, mely egyedül az emberi ész tekintélyét ismeri el. A racionalizmus tévedése pedig az, hogy az isten és lélek létét és a halhatatlanságot, e minden vallás közös elemeit, tehát teljesen irracionális, azaz épen észszerűen nem bizonyítható elemét a hitnek nyilvánította „észszerű tartalomnak”. „Pedig racionális morálizálással nem lehet legyőzni a bűnt, soha értelmi felvilágosítás nem adott még gyógyszert a szenvedélyek betegségeire és soha ez a föld ki nem elégítette az isten képére teremtett ember lelkének szomjúságát. A hit, a vallásos élmény belső, megrendítő tapasztalása az egyetlen alap, amelyből új élet fakadhat.” (10. l.) „*A magyar protestántizmus nem vallás, nem élmény, s ez az oka, hogy nem formáló erő többé.*” Kemény, súlyos szavak, nekünk, protestánsoknak sötét kilátást nyújtók. De felelős helyről, egy protestáns teológiai tanár ajkáról hangzanak el a teljes meggyőződés s — gondolom — sok lelki vívódás és tusakodás után — bennünket komoly, befelé tekintő elmélkedésre s mea culpázó megszívlelésre kell, hogy indítsanak.

Íme e szigorúan teológiai kérdésekben a legmodernebb gondolkozók probléma-körében mozog, ismeri e kérdések legújabb irodalmát, minden adatot tisztán kialakult világnézete szempontjából értékeli, teljes biztonsággal és tájékozottsággal forog az új eszmék és gondolatok áramában, amelyek nem térítik el útjától, hanem megtermékenyítik a lelkét és még gazdagabbá és tartalmasabbá teszik gondolatvilágát.

Szóljunk még röviden lélektani tárgyú tanulmányairól. Egy akadémiai estélyen tartott előadásának „*A tudatalatti*” a tárgya. Freud és James elemzéseit veszi bírálat alá, hogy azután a maga feltevését előadhassa. A két pszichológus tökéletes ellentéte egymásnak. Mindkettő nagyon divatos, elterjedett, sokféleképp félreértett, túlértékelt. Azért fejtegetése az újságok révén félrevezetett közönség ítéletére nézve tisztító és helyes irányba terelő lehet. Ő maga nem állít fel egy harmadik elméletet. De „egy kérdés feltevésével” akar hozzájárulni a probléma „biztató megoldásához”. A *tudatalatti* fogalmát mint féligazságot kiegészíti a *tudatfeletti* fogalmával és „képével”. Ami bennünk tudattalan, csak részben tudatalatti, sokkal nagyobb részben *tudatfeletti*. A tudat-

talán szféra csak kisebb részben jelent alantasabb tartalmat és alárendeltséget az öntudattal szemben, nagyobb részben felsőbb és föléjerendelt valóságok szféráját jelenti. „A tudattalan mint tudatalatti és tudatfeletti — szubracionális és szuperracionális — együtt fejezi ki azt a rejtelmet, melynek centrumában mint parányi fény a sötétség világgömbjének közepén az öntudat világít.” A tudatalatti szféra a homályos ösztönök és törekvések világa, mely az öntudattal szemben alacsonyabb. A tudatfeletti „magassága a hatások, ihletések, kinyilatkoztatások és indítások világa”, amely az öntudattal szemben felettes, magasabb, szuverén. Öntudatunk s így személyiségünk a tudatalatti és feletti valóság örök ellentétének ütközőpontjában áll, két ellentétes ár ostromának tárgya és céljaként, mindkettővel tudattalan kapcsolatban és ellentétben, egy kozmikus világdrama kellős közepén”. Az öntudat úr a maga lénye alatt örvénylő mélységek felett, szolga és rab a tudatfeletttel szemben.

Könnyű észrevenni, hogy a tudatfeletti új fogalmának csak a neve új. Az a tartalom, amit e kifejezés jelöl, más néven ismeretes a pszichológiában: a művészi teremtésnek, a nagy gondolatok megszületésének az a pillanata, melyben a szemléletek és képzetek ellenállhatatlan özönnel áramlanak a tudatba az emlékezés és fantázia kapuin át s amelyet ihletésnek, divinációnak mondanak. Ez az emberi tevékenység legmagasabb csúcspontja: a teremtés, midőn az elképzelés olyan erős és intenzív, hogy alkotásokban nyer kifejezést. De amiért legmagasabb, azért nem tudatfeletti s ez a teremtő pillanat sem táplálkozhatik máshonnan, mint a tudat tartalmából. A pszichológia eddig ezt nem nevezte tudatfelettinak s e név inkább látszik az elképzelést támogató ötletnek, mint pszichológiai igazságnak. Erre különben a szerző sem tart igényt s csak a „kérdés feltevésével” akar hozzájárulni a probléma megoldásához. *Illuzió, szuggesztió és vallás* című akadémiai estélyi előadásában (33. l.) pl. a képzeletnek tulajdonítja azt a hatalmat és képességet, „hogy megsejti azt, amit az értelem még sejteni se bír”, ez „az ifjúnál jövődöbe látó erő”, a lángelmék lelkében a „láng”, mely bevilágítja az értelem sötét útját. Tehát mindaz, amit a tudatfelettinak is tulajdonít. Pedig a fantázia is csak a tudat tartalmából meríthet, mert hiszen: ex nihilo nihil fit. A tudat bányájának akár kivilágított, akár sötétben lévő területeiről merítenek és hoznak fel kincseket a művész, a lángelme,

az emberiség vatesei és prófétái, a nagy gondolkozók és felfedezők.

Nehéz dolog s háládatlan is egy néhány lapon csak valamennyire is megfelelő ízelítőt nyújtani e kötet gazdag tartalmából. Már is hosszúra nyult ismertetésünkben így is jóformán mellőzzük a II—IV. részekben foglalt beszédeket, elmélkedéseket, halottak felett mondott nekrológokat és szándékosan kikapcsoltuk azokat a megjegyzéseinket, melyek a *református teológusra* vonatkoznának.

Ha már most az eddigiek alapján ítéletünket össze akarjuk foglalni, azt kell mondanunk, hogy Makkay tiszta, világos elme, kedves tanulmányai területén feltétlen biztossággal mozog, ismeri és tisztán kialakult tudományos világfelfogása szempontjából helyesen értékeli a felvetődő kérdéseket, melyeket mindig magas elvi szempontok alá helyez. Nagy erő és értékes irányító személyiség az erdélyi magyarság küzdelmeiben. Áldás, hogy itt küzd közöttünk gyérülő soraink élén kulturális javaink megmentése és fejlesztése érdekében. Tiszta, nemes eszmék világában éli életét: az igazság, jóság és szépség önértékű birodalmában mozog gondolkozása s ezek szolgálatára akarja ránemésíteni az életet és felemelni az ifjúság gondolkozását.

Mindig értékes és megszívlelni való mondanivalóit tiszta, hibátlan magyarsággal fejezi ki: világos, könnyen gördülő kerek mondatokban, melyekben a gondolatok elvontságát gyakran megkapó, ragyogóan fényes képekkel és hasonlatokkal világítja meg. Stílusa néhol himnikus magaslatokra emelkedik és szabad szárnyalásával az olvasót a legtisztább szellemi gyönyörűséggel tölti el. A református teológiai fakultás akadémiai estélyeit, melyeken a szerző több tanulmányát előadta, nagyszámu és előkelő közönség szokta látogatni. Most könyve révén a közönség köre kitágul s olyanok is élvezhetik e magas színvonalu és tiszta nemes élvezetet nyújtó előadásokat, akiket a távolság abban megakadályoz. Köszönet és hála a szerzőnek ezért a közélet levegőjét tisztító, lelkeket felemelő, nemzetnevelő és öntudatra ébresztő nemes munkáért.

Dr. Gál Kelemen.

5. Melich János: A honfoglaláskori Magyarország.

A *Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének* fenti című új füzeté nemcsak nyelvészetünknek, hanem a magyar történettudománynak is értékes gazdagodását jelenti. Célja: a nyelvtudomány segítségével megállapítani, hogy milyen nyelvű népet találtak a IX. század második és a X. első felében honfoglaló magyarok az általuk elfoglalt Magyarország területén. Melich nyelvtudományi módszerének értéke azon a tapasztalaton nyugszik, hogy az új területre vándorolt nép az ott talált nép földrajzi neveinek egy részét a maga nyelvének hangtörvényeihez alkalmazva átveszi, majd tovább adja. Kiváló összehasonlító nyelvtudósunk rég érzett hiányt pótol e munkájával, mely hosszú évek szorgalmas buvárlatának érett gyümölcse. Az ilyenféle, már Konstantinus Porphyrogenetosnál is megtalálható földrajzi és személynévek mint *Lebedia*, *Lebedias*, *Etelköz* stb. módszeres megfejtésével Melich Jánosig, Gombocz Zoltánig, Jakubovich Emilig, Németh Gyuláig adós maradt a nyelvtudomány. Az ő megvilágításuk nyomán ma már tudjuk, hogy a *Lebedias* név a magyar *Levédi* személynév görögösített alakja, mely a *lenni* ige származéka s mint földrajzi név megjelölte az illető személytől birtokolt területet is. Az *Etelköz* földrajzi név pedig annak bizonyítéka, hogy a *Csallóköz*, *Muraköz*, *Drávaköz* stb. elnevezések alakulásának módja már a honfoglalás előtt is megvolt nyelvünkben. Utótagja a *köz* szavunk eredetibb alakja (= *küzü*), az *Etel* folyónév pedig a *Prut* vagy *Dnyeszter* magyar népi neve. Déloroszországi, romániai és török analógiákkal Melich azt is valószínűvé teszi, hogy az ilyen elnevezések, mint *Fejérvár*, *Százhalom* már a honfoglalás előtt is megvoltak az ősmagyaroknál.

A honfoglaló magyaroktól egységes országgá alakított terület a IX. században, sőt a X. század egy részében is két nagyhatalom: a frank és bizánci birodalom érdekkörébe esett, sőt amaz a nyugati, emez a keleti részt bizonyos fokig a magáénak tekintette. E szerint Melich tárgyalása is két részre oszlik. Könyvének most megjelent első részében azt vizsgálja, hogy a nyelvtudomány felvilágosítása szerint milyen nyelvű népet talált a honfoglaló magyarság a Duna-Tisza közén, Tiszántúl, Erdélyben és a Szerémségben. A második rész a frank birodalmi érdekeltség területén talált népekről és azok nyelvéről fog tájékoztatni.

Senkitől kétségbe nem vont, történeti adatokból ismeretes tény, hogy a honfoglaláskori Magyarország szerémségi, dunatiszakai, tiszántúli, tiszamarosközi és erdélyi részei 824—827-től a honfoglalás időpontjáig a bolgár, s így a bizánci birodalom érdekeltsége körébe tartoztak, tehát e területeken bolgár-török embereknek is kellett lakniuk. Ennek a ténynek nyelvi bizonyítékait találjuk meg Melich tanulmányában. Hogy előtte e bizonyítékok megkísérlésével senki nem foglalkozott, annak egyik főoka a balkánfélszigeti bolgároknak aránylag igen korai elszlávosodása volt. Ámde a VIII—IX. századi bizánci kútfők a bolgár birodalom lakosai közt még pontosan megkülönböztetnek bolgár és szláv lakósokat. E megkülönböztetés csak a X. században szűnik meg. Ebből az következik, hogy a IX. században a birodalom még bolgár és szláv nyelvű, de a X. században legnagyobb részét már kétségtelenül szláv nyelvű.

Melyek most már azok a hely- és tulajdonnevek, melyek Melich szerint bolgár-török, ill. általában török nyelvi maradványok?

Török köznevekből lett tulajdonneveknek bizonyulnak Melich vizsgálatai szerint a földrajzi nevek közül a *Krassó* és *Küküllő*, a személynevek közül a *Sarolt*, *Keán*, *Szoltán*, *Kulán* és *Karoldu*. A *Küküllő* bolgár-török név, (**Kükelek*(?) = *Kökényes*), melyet a bolgár-törökökkel itt lakó délszlávok a maguk nyelvén *Trnava*-ra fordítottak. A *Krassó* földrajzi név a töröknyelvi *Karaszuból* való, melyet mint folyó és községnevet a törökségben gyakran megtalálunk. Magyar nyelvi alakja egy IX. századi magyarországi bolgár-török **Kara-su* (= fekete víz) átvétele. Ezt a föltevést erősíti meg az is, hogy van *Karasó* folyónevünk, melyet *Feketevíznek* is hívnak. Ez egyúttal azt is bizonyítja, hogy a bolgár-török nyelvű és magyar nyelvű nép mint kétnyelvű nép hosszabb ideig egymással együtt lakhatott. A magyar *Keán* személynév a kozár vagy bolgár-török *ka'an* (= fejedelem) szó származéka. A magyar *Szoltán* > *Zoltán* végső forrása az arab *sultan* (= uralkodó) köznév, mely a magyarba mohamedán vallású török nép (bolgár, kozár vagy besenyő) közvetítésével került. A magyar *Karoldu* és *Saroltu* > *Sarolt* kétségtelenül bolgár-török eredetű személynevek (**Karaldy* = fekete vadállat, **Saraldy* = fehér vadállat). Mindezek a személyek a X. század folyamán Erdélyben a Kis-Szamos és Maros-Küküllő vidékén éltek.

Nem kevésbé érdekesek azon folyónevekről való vizsgálatai, melyek nem török eredetűek ugyan, de nyelvünkbe török nyelvi közvetítéssel kerültek. Ilyenek a *Temes*, *Szamos*, *Körös*, *Maros* folyónevek, melyek szóvégi -s hangjukat (-sz helyett) a magyarban kapták s az -s-re végződő nevük más nyelvekben is csak a magyarból való kölcsönzés lehet. Török közvetítéssel került honfoglaláskori folyónév a *Tisza* is.

Vannak végül szláv közvetítéssel hozzánk került török nevek. Ilyen a *Laborc* személynév, mely a bolgár-török **Albars* (= hős párdúc) szónak szabályos bolgár-szláv alakulása. Végül a *Haram* várnév, mely a török **Käl* névnek szláv fordítása.

Melich fejtegetéseiből az derül ki, hogy a fenti területen a honfoglalással a török műveltség hatása nem szakadt meg. Még a X. században nemcsak török műveltségű magyarok, hanem magyar műveltségű törökök is voltak.

A fentiekén kívül még számos kétségtelenül török személynévből alakult magyar helynév van (*Bács*, *Szatmár*, *Torontál*, *Ajton* stb.) Ezek azonban már honfoglalás utáni, magyarkori alakulások lehetnek, némelyek bebizonyíthatólag azok is. Ezért tárgyalásuk nem tartozik e tanulmány keretébe.

Ezek után áttér azon nyelvi bizonyítékok felsorolására és vizsgálatára, melyek szerint a fenti területeken szláv nyelvű lakosságot is talált a honfoglaló magyarság. Mivel azonban e tárgyat illető fejtegetései átnyúlnak műve következő, még meg nem jelent részébe, ide vonatkozó eredményeit a második rész megjelenésekor fogjuk olvasóinkkal közölni.

A tudós szerzőnek e munkáját is a kérdés irodalmában való teljes otthonosság, nyelvi adatainak óriási bősége, a bizonyítékok gazdagsága mellett szigorú tudományos módszeresség, finom analízis és rendszeres áttekintés jellemzi. Létrejöttében kiváló tehetség, nagy tudás és nagy szorgalom egyesültek. Örömmel könyvelhetjük el, mint a magyar nyelvtudomány értékes nyereségét.

Dr. Csúry Bálint.

6. Pásztor-tűz-almanach. Szerk. dr. György Lajos.

A karácsonyi könyvpiacnak alig volt kedvesebb meglepetése, mint a dr. György Lajos szerkesztésében megjelent Almanach. Régóta érzett hiányt pótol a gondosan összeállított mű s nagy mértékben hozzájárult önbizalmunk erősítéséhez, tisztábbá tette látásunkat, céltudatosabbá akarásunkat. Ideje volt

az élet rohanásában egy pillanatra megállani s feleletet keresni a kérdésre: Mit akarunk és meddig jutottunk? Mindenekelőtt elismeréssel állapítjuk meg, hogy ez a számbavétel nem volt könnyű feladat. Hiszen egyéb gondjaink és küzdelmeink között alig gondolt valaki is arra, hogy a jövőendő történelme számára összegyűjtse és elkallódni ne engedje az utóbbi nehéz esztendőök sokszor lázasan kapkodó munkásságának eredményeit. Talán csak György Lajos volt az egyedüli, aki gondolt erre. Ő volt az, aki a hűséges lélek örömeivel feljegyeztette különösen irodalmi életünk jelenségeit s az Ő érdeme, hogy a most megjelent Almanachban kitűnő fegyvertársakból egy egész vezérkart állított össze, mely hivatva lesz a megértő lélek biztatásával, az egyre jobbat és tökéletesebbet kívánó kritika nevelő hatalmával nyilvántartani és irányítani nemcsak irodalmi életünket, de egész magyar társadalmi közéletünket. A kezdet reménykeltő s az első könyv hatása mindenesetre felemelő. Valahogy a sorok közül újra meg újra kicsillanni láttam azt a biztató jellemzést, mellyel a lobogó érzésű Bánffy Dezső jellemezte egykor a vérbeli erdélyi magyart: „Az igazi erdélyi magyart az a csüggedetlen kitartás jellemzi, — mondotta Bánffy — mely ott van mindenütt, beleszól mindenbe, akar mindig és nem lankad soha“. Ennek a szívós erdélyi magyar erőnek megnyilatkozása az Almanach. Hat esztendő és ilyen hat esztendő ennyi eredményének láttára bizhatunk abban, hogy ha hitünkben hiven kitartunk, ha összetartunk és belső villongások, személyi torzsalkodások és vetélkedések által erőnket nem fogyasztjuk meg, — úgy nem veszünk el, élni és haladni, fejlődni és erősödni fogunk.

A könyv első része imponálóan értékes bemutatója annak az igazi erdélyi irodalomnak, megszólaltatója annak az erdélyi léleknek, mely úgyszólván a semmiből egyszerre megjelent, munkába kezdett, mihelyt a régi összeköttetések megszakadása után az erdélyi magyarságnak szüksége volt arra, hogy saját fiai tanítsák, gyönyörködtessék, biztassák és erősítsék. Azok, akik szóhoz jutnak a kötetben, valóban mind hű kifejezői az igazi erdélyi léleknek. Szabolcska Mihály, Balogh Endre, Reményik Sándor, Tompa László, Gyallay Domokos, R. Berde Mária, Áprily Lajos, Nyíró József, Szombati Szabó István, Walter Gyula, Pálffy-né Gulácsy Irén, Krüzselyi Erzsébet, Kovács Dezső, Farczádi Sándor, P. Jánossy Béla írásai gazdag és változatos

színpompában tükröztetik az igaz erdélyi lelket és a léleknek s alkotásainak értékes jellemzését nyújtják *dr. Papp Ferenc, Dózsa Endre, gr. Bethlen Györgyné, Kelemen Lajos és dr. Gyalui Farkas* írásai. Az irodalmi részben szóhoz juttatott írók kiválasztása ellen semmi ellenvetésünk. Egyik-másik nem éppen legjellemzőbb írásával szerepel, de azok szerepelnek, akik *valóban* reprezentálják az erdélyi lelket. Ez a névsor lehet gazdagabb és teljesebb évről-évre és annak is kell lennie, de ma ez a névsor a legkarakterisztikusabb. Szerencsésebbnek s a közönséggel szemben minden esetre kedvesebbnek tartottuk volna ugyan, ha az irodalmi részben több friss közleménnyel találkoztunk volna. A legtöbb közleményt mint régi, egyik-másikat már többféle környezetben látott ismerőst üdvözölhattuk s egyik-másiknál bizony kissé elkedvetlenedve kérdeztük meg: Miért éppen te s miért nem egy más, egy jellegzetesebb? — Általánosságban azonban az irodalmi rész összeállításáról is teljes elismeréssel szólhatunk s szerencsésnek s nyereségnek tartjuk ezt a csoportosítást.

A könyv második felében, 19. fejezetben, kisebbségi politikánk irányító szempontjai, egyházaink törekvései, iskoláinkért vívott nagy küzdelmünk fájdalmas adatai, közgazdasági életünk figyelembeveendő komoly jelenségei, népkultúránk, könyvtermelésünk, időszaki sajtónk, szépirodalmunk, tudományos életünk, képző és zeneművelésünk, végül irodalmi és kulturális egyesületeink küzdelmei, alkotásai, ígéretei nyernek hivatott munkatársak részéről alapos és gondos feldolgozást és méltatást. *Grandpierre* Emil biztoskezü öntudatossággal rajzolja meg a kisebbségi politika legfontosabb szempontjait, jelöli ki jövőendő küzdelmeinek vezető törekvéseit. *Gyárfás* Elemér cikkét ismernie s adatait komolyan mérlegelnie kell mindenkinek, aki az erdélyi magyarság jövőendő életének útját keresi. Éppen így nem mellőzhetjük *dr. P. Jánossy* Bélát, *dr. Makkay* Sándornak, *dr. Gál* Kelemennek, *Frint* Lajosnak az egyházak és iskolák életéről adott jellemrajzát. *Gál* Kelemen iskolaküzdelmünknek, *Petres* Kálmán az erdélyi magyar falusi nép kisebbségi élete kulturális programjának megrajzolásával értékes adalékot nyújtott jövőendő kultúrhistóriánkhoz. *Dr. Borbély* István, *dr. György* Lajos, *dr. Csűry* Bálint, *Járossy* Dezső, *Szopós* Sándor, *dr. Bitay* Árpád, *Walter* Gyula összefoglaló ismertetései, *Rass* Károlynak, *dr. Kristóf* Györgynek, *dr. György* Lajosnak az er-

erdélyi magyar szépirodalom hitesztendejéről adott kritikai rajzai, olyan adatokat tárnak fel, olyan szempontokat szögeznek le, hogy nekik végzett munkájukért igazán csak a legnagyobb hálával tartozunk. Kétségtelen, hogy egyik-másik összefoglalás futólagos, némelyik kritikai megjegyzéssel vitába szállhatnánk. Szemrehányást tehetnénk azért is, hogy a seregszemléből egy-egy értékes név kimaradt, de nem ebben van a megbecsülhetetlen érték, hanem abban, hogy a számbavétel, a kritikai irányítás megkezdődött s ezután hivatott szemek figyelik, érdemes kezek jegyzik fel kisebbségi életünk jelenségeit s jelölik ki jövőendő törekvéseink útvonalait. E második rész valóban olyan alapvetés, melyre biztos és áldott eredménnyel építhetünk tovább. És ebben látom az Almanach jövőendő nagy jelentőségét. A derék szerkesztő és kiváló munkatársai folytatásuk tovább a számbavétel munkáját. Az erdélyi magyarságnak szüksége van arra, hogy esztendőről-esztendőre pontosan megcsinálja számadásait, világosan megállapítsa a tartozik-követel rovat tételeit, mert az erdélyi magyarságnak egyetlen figyelemreméltó tehetséget sem szabad elfelednie, elmellőznie, mert ha valamely népre, úgy a mi népünk életére nézve is megdöbbenő valósággal vonatkozik a jézusi szó: Az aratnivaló sok, de a munkás kevés. Igen, még mindig kevés. A munkás is kevés. A meglevő munkásoknak is többet, még többet kell dolgozniok, ha élni akarunk.

Vásárhelyi János.

7. Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes II. année, No. 1.

Ez értékes folyóirat jelen füzetének bevezető tanulmányában Isov Kálmán ismerteti Berlioz-nak, a nagy francia zeneszerzőnek Rákóczi-indulóját, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára őriz. — Mályusz Elemér jeles történelmi tanulmánya következik ezután Turóc-megye alakulásáról és fejlődéséről. — Rácz Lajos J.—J. Rousseau és Magyarország címmel a nagy francia magyar ismerőseiről és Rousseau befolyásáról szól a magyar irodalomra, végül pedig ismerteti a Rousseaura vonatkozó magyar irodalmat. — A Chronique rovatban Császár Elemér a magyar drámaírás három utolsó évét (1919—1922) mutatja be. — A Notes et Documents rovatban Eckhardt Sándor Trenck báróról, a francia forradalom ismeretlen tanujáról ír vicomte E. du Jeu Trenck-könyvével kapcsolatban. —

Sauvageot A. Eötvös-kollégiumi tanár vázolja a finn-ugor nyelvészet helyzetét Franciaországban, hol e tudományág utolsó művelője a kitűnő *Gauthiot Robert* volt. Fölveti egy Finn-ugor tanulmányi központ létesítésének eszméjét Párisban. — *Baranyai Zoltán* a lausanne-i akadémia magyar tanulóiról ír, bemutatván egy volt magyar hallgatónak Lausannet és akadémiáját jellemző 18. századvégi levelét. — Birálati rovat, folyóirat- és könyvészeti szemle zárja be az értékes füzetet.

Dr. Csúry B.

8. Serestély Béla : *Zeniten*.

Lirikus költőknél ma már divattá vált, hogy könyveik címével jellemezzék vagy önmagukat, vagy a könyv tartalmát. Eddig inkább csak a regényeknél, drámáknál volt szokás az ilyen utbaigazító felirat, lírában megelégedtek a szerény „vers“, „költemény“ elnevezéssel (Goethe, Schiller, Petőfi, Vörösmarty, Heine: *Buch der Lieder*, Béranger: *Chansons morales*), esetleg a műfaj vagy forma nevével jelezték a könyv tartalmát: *Odes* (V. Hugo), *Epigrammes*, *Satires* (Voltaire), *Stances et poèmes* (Sully Prudhomme). Tagadhatatlan, hogy a szerencsés cím a szellemnek ép oly értékes szülöttje, mint akár-melyik költői ötlet. A cím nagyon sokszor Ariadne fonal, amely elágazik a finomabb szövésű irodalmi munkák idegszálai közt, kulcs, amely a címlapon függ, és megnyitja a zárokat. Az *ember tragédiája*, *Kék madár*, *Taifun*, *Elnémult harangok*, *A láthatatlan ember*, mind gondolatok, egy-egy művészi alkotás összefoglalásai. A régiek ritkán is alkalmazták. Goethe, Byron, Shakespeare, Corneille, Racine stb. sohasem fordultak a cégjegyzésnek ehhez a formájához, rendesen egy-egy személy nevébe zárták be a lelkük akaratát: *Faust*, *Kain*, *Othello* stb. Az is tény, hogy lírai versesköteteknek nehéz jó címet találni. Ritka, mikor a költőt akár belső kényszer, akár magasabb szempontok arra indítják, hogy csak a *una corda*, egy húron közvetítse lelke játékait. Színek, harmóniák élnek odabenn, amelyek napvilágra törnek tarka-barka változatban. Nehéz itt az elkeresztelés. És nincs is miért erőlködni: a könyv értékét nem a cím adja meg. Dehát menni kell az irodalmi divatlap után. Ha már a Dome és Rotonde genii így csinálják, vagy a Napolitain koplaló oroszlán kölykei, hát nem maradhatuk el mi sem, mert különben nem iktatnak be az istenek anyakönyvébe.

Igy aztán ezek a címek nem mindig a legszerencsésebbek:

néha indokolatlanul önérzetesek (Kibédi: *Igy akarom*), máskor nagyon szerények (Reményik: *Csak így . . .*), ismét máskor csak dodonai kapcsolat van az elnevezés és a tartalom közt (Aprily: *Esti párbeszéd*, Olosz: *Gladiator arc*), sőt van úgy is, hogy a címlapon több a poézis, mint az egész kötetben (Rácz I.: *Ibolyák*; Kiss Piroska: *Orgonanyiláskor*).

Serestély Béla új könyvének címlapján ez a felirat áll: *Zeniten*. Ez az elnevezés körülbelül annyit jelent, hogy most érzi magát költői ereje delelőjén. Ha párhuzamba állítjuk ezt az újszülöttet az első könyvével, akkor mi is megállapíthatjuk, hogy Serestély Béla nemcsak nem veszített költői erejéből, hanem tényleg emelkedett művészi értékben, hangban formában egyaránt. Serestély Bélának mindig van hangulata, vannak gondolatai s tudja őket ábrázolni. Aki ezt tudja, az költő. Erről bárki is meggyőződhetik, ha elolvassa pl. *Márciusi szél*, *A hó*, *a hó c.* verseket, vagy a legpoétikusabbakat: *Misztérium*, *Hold szonáta*, *Köztünk a távol ködhajója ring*. Költői szelleme a hosszabb lélekzetű vállalkozásokban is frissen szárnyal, anélkül, hogy a fáradtság jeleit látnók rajta. Ennek legkézzelfoghatóbb bizonyítéka a *Salome c.* drámai veretű, terjedelmes elbeszélése. Ha el is tekintünk attól, hogy Herodes cselekedete nincs kellőképpen megokolva, vagy helyesebben: a megokolás nincs kellőképpen kiélezve, annyi bizonyos, hogy drámai erő lüktet benne, teleszórva sok virággal, ami gazdag költői lélekre mutat. Azt hiszem, hogy Serestély a lírai idők multával a drámai mezőkre fog átlépni; filozofálásra, elmélyedésre hajló lelke, látóköre erre predesztinálja. Most még azonban exkluzív lírikus. Még objektivebb természetű leírása is alig van 2—3; az első kötetben: *Marosmenti alkony*, *Temesparti alkony*; a másodikban: *Az éj násza a csenddel*. Ezek közül az utóbbi egyszerű vituozitás, nem az ihlet, hanem az értelem produkciója: Serestély meg akarta mutatni, hogy ő is tud úgy, mint Ligeti.

Serestély a költői nemzedéknek ahhoz a típusához tartozik, amely mindig a lelkéből beszél, s amelynél a költemény nem a genialitás játéka, hanem átélés. Ez azt jelenti, hogy érzésvilága a fejlettebb, itt vannak koncentráltan felvevő készülékei. A lelkét leheli papírra ebben a pár sorban: *Ó áldott, drága, bús szent árvaságom! hol lelkem, mint gyöngy-kagyló, sebeit öngyöngyeivel gyógyíthatja meg*. Érzés a tuláradó költészetében. Így látjuk ezt már az *Örök rejtélyben*, mely tartalmi

gazdagságban felette áll a most megjelent kötetnek, vallásos, filozófiai, családias, szerelmi ciklusok váltják egymást benne. Az érzés gazdagsága magyarázza meg az ő speciális hibáját: néha csaknem elvesz a szóáradatban. (*Ma eljött hozzám az öröm, Ujjongó dal késő szüretemre, Bókolj előtte . . .*) Egy kis bőbeszédűséget nem lehet letagadni nála. Ez a gyöngesség költői temperamentumából s erős fantáziájából származik. Ennek a két összetevőnek mindig ugyanaz az eredője. Erősen érző, s erős fantáziájú költő nem tud szabadulni a sallangtól. Elég e tekintetben két tipikus elődjére mutatnom: Klopstockra és Kisfaludy Sándorra. Csupa hév, csupa lángolás mindakettő, gazdag fantáziával, de sohasem elég a szó nekik: mindig mondanának. Csak ilyen tulajdonságokkal lehet *Messiást* vagy *Himfy szerelmeit* alkotni. Serestélynél is találunk képbőséget különösen a *Saloméban*, ahol egész virágtorlaszok omlanak reánk. Ebben még nem talállok kifogásolni valót; sok szépség úszik itt a felszínen. Serestély sehol sem frissebb és üdébb, és sehol sem annyira költő, mint a *Saloméban*. De van nála V. Hugora emlékeztető rakétázás (*Ma eljött hozzám az öröm*), sőt nagy ritkán megakad egy-egy henye szóvirág is. *Saloméban* pl. a szerelmes királyleány így zengedez szót. János ajkáról: „Olyan a szád, mint egy szép hajnali álom, rózsább a rózsánál, biborabb, a bornál, moabiták földjén bányászott bibornál. Harsogó harsonák piros rivalgása, mely királyoknak érkezését jelenti, az sem pirosabb, mint két piros ajkad, amikhez hasonlót nem látott még senki,“ stb. Szemet húnyok a „moabiták földjén bányászott bibornak,“ mert nem vagyok szakember a festési iparban, s különben is, itt tudok valamire gondolni, valami anyagra, amiből bibor festéket csinálnak, de a *harsonák piros rivalgását* még nem látta senki, ez csak szóvirág minden reális tartalom nélkül. Ez a Gautier-féle kvalifikása a színeknek irreális sallang, ami nem szül semmiféle elképzelést, sem az értelmet, sem a fantáziát nem támogatja, tehát egészségtelen kinövés, amit le kell metszeni. Serestély azonban felül fog emelkedni ezen a hibáján, mert ő nemcsak pathosz, mint Klopstock, nemcsak szenvedély és virág, mint Kisfaludy Sándor, ő szerencse-sebb keverék, mert lelkének van egy harmadik összetevője: nagy fogékonyság az elmélyedésre, a gondolkozásra. Klopstock egész életén át nem vitte többre a pathosznál, mert nem volt nagy gondolkozó; ebben a tekintetben ő a legszegényebb a

világirodalom nevezetességei közt: nincs egyetlen költeménye, melynek visszhangja néha hazajárna az emlékünkből. Serestély nemcsak érzés, nemcsak fantázia, hanem gondolat is; hiszem tehát, hogy a sallangok leszáradnak róla.

Ennyit általában. Csak szőrszálhasogatási ösztönömnek engedek, mikor felemlítem, hogy Serestély az *Örök rejtélyben* még a sudár *legebb* csücskéről beszél, sőt „szóid gyöngyéből” rak ki valamit *szavaid* helyett. Ilyeneket az új kötetben nem találunk. Ugyancsak az első kötetből tanuljuk meg, hogy a kebel „*rengő*, drága *hinta*”. Megható. Mit szól ehhez Somlyó Zoltán, aki 15 évvel ezelőtt (*Dél* 1910) ugyanezt a *tárgyat* „szíved *hintójának*” nevezte. — Természetrajzi tanárok valószínűleg tiltakoznak a Zenitnek ez ellen a költői képe ellen is: „kipattant a legelső, a termő s bibéjén áldott, igazi, aranylő *himport* érlelt nyári lágoló napheve élő gyümölcse”, — mert tudvalevőleg nem a himportból lesz a gyümölcs. Szinte csodálkozom ezen az elszóláson, mert Serestély nagyon gondos a kifejezések megválogatásában, különösen, mikor valami tudományos vonatkozásról van szó.

De hát ezek csak semmiségek, amik nem vonnak le a könyvének értékéből. Serestély tényleg a zeniten van, könyve és költői működése nyereséget jelent az erdélyi magyar irodalomnak. *Salome* új jelenség az ő költői életében s érdeklődéssel várhatjuk további fejlődését. *Rass Károly.*

9. Valentiny Antal: *Tüzetes román alaktan.*

Valentiny Antalnak az eddig megjelent csaknem összes nyelvtanok áttanulmányozása s egyúttal a román nyelv alapos ismerete alapján sikerült egy több, mint 200 oldalas tüzetes román nyelvtant adnia. Kezdetől tudatában volt annak, mekkora nehézségekbe ütközik az idegennek, ha román nyelvet akar tanítani, azért az előadásban világosságra s a gazdag anyag összehordásában minél nagyobb rendszerességre törekedett ez a komoly munka.

A bevezetésben egy fejezet a hangváltozásokról szól. Igyekszik szabályba foglalni a névragozásban és igeragozásban mutakozó gyakori változásokat főleg az egyes és többes számban. Táblázatot készít róluk, abécé-rendben sorolván fel a változást szenvedő hangokat és hangcsoportokat, a hangváltozás okának és eredményének föltüntetésével. Példákat hoz fel s

hivatkozik mindenütt a könyv illető fejezetére. E táblázat haszna kétségtelen.

Aztán a névelők használatának megmagyarázásához fog, miután előbb a főnévről ad némi felvilágosítást. S amit itt a román nyelv ismerője is igen szívesen lát, az a fölhasznált anyag talpraesett elrendezése s kivált a jól megválasztott találó példák a legkiválóbb román íróktól. A határozott és határozatlan névelő tárgyalása után áttér a névragozásra. Felosztja a főneveket hím-, nő- és vegyesneműekre s aszerint, hogy a főnevek magánhangzón, vagy mássalhangzón végződnek, különböztet meg *declinatio*-tipusokat. Áttér mindkét fajta típus határozott és határozatlan névelővel való ragozására. A mintául választott főnevek után rögtön ad hozzá hasonlóan ragozandó főneveket s a fölhozott mindenfajta sok szóval lehelővé teszi az idegennek, hogy minél nagyobb biztonsággal tanulhassa meg a nyelvet. A helyesírásra vonatkozó megjegyzéseket a szükség szerint apró jegyzetekben adja a ragozott alakok után.

A tulajdonnevek és összetett szavak ragozása nagy gondnal készült. A hangsúlyt, melyet minden nyelvben olyan nehéz megtanulni, a hangsúlyos hangzó gondos aláhúzásával jelöli.

A melléknév és fokozása, a különféle névmások, (personal, reflexiv, positiv, de reverență, demonstrativ, relativ-interrogativ, nehotărit) számnevek (tő-, rend-, szorzó-, osztó- és határozatlan) sok gondnal, hozzáértéssel és szabatsósággal vannak tárgyalva.

Az igének több, mint 80 oldalt szentelt. Foglalkozik a módokkal, egyszerű és összetett időkkal, segédigékkel. Minden egyszerű időnél a végzeteket táblázatban tünteti föl s minden igeragozáshoz mintegy 70 ige ragozását adja az egyszerű időkben. Itt is, mint a névragozásnál minta-igéket ragoz végig s ad hozzájuk számos példát. Aki megakarja tanulni a nyelvet, könnyen megbarátkozik ezzel az eleinte olyan nehéznek látszó rendszerrel. Következnek aztán megfelelő paradigmákban a visszaható és szenvedő igék.

Abban a reményben, hogy a 2. kiadás hasznát látja, föl- említünk egyetmást, ami kikerülte a figyelmet, vagy formáját illetőleg szokatlan: *bade* (bátya, bácsi) többes számának úgy artikulált (*badii, badiilor*), mint artikulátlan alakjai szokatlanok. — *Za* (láncszem) alak mellett használatos az egyes-számban, a többes *zale* után képzett *zală* alak is. (23. l.) —

Părau, păraie (patak) mellett használatos a *pârau, pâraie* (p. 26. §. 41., vö. XV. l.) alak is. — Kevéssé használatos a *berc, bearcă* (farkatlan) melléknév *berci, berce* többese (p. 50. §. 88.) — Ritkán fordul elé a personal-reflexiv névmás többesének nőnemű alakja: *însene, însevă, înseși* (p. 65. §. 112.) — A „*cine au fost aici*” kifejezés szokatlan (p. 77. §. 124.) — Nem használatos *cât*-nek (amennyi, ahány, mennyi, hány) egyes genitívusa és datívusa: *câtui, câtei* (p. 78. §. 127.) — Az *înșeuă* (nyergelni) alak mellett van még *înșelă* alak is, a jelentő mód jelen idejében: *înșel, înșeli* stb. (p. 137. §. 181.) — Használatosabb az *îngenunchez, îngenunchezi, îngenunchează* stb., mint *îngenunchiu, îngenunchi, îngenunches* stb. (p. 139. §. 186.) — Az *ipotecă* alakból a jelentőmód jelenideje inkább *ipotechez, mint ipotecz* (p. 142. §. 190.) — Az igeragozásnál a például felhozott igéknél jobb lett volna a hangváltozás szerinti sorrend helyett az alfabetikus sorrendet használni, megkönnyítné az igék föltalálását. — A személytelen igék ragozása el kerülte a figyelmet, pedig ennek a mindennapi társalgásban is nagy szerepe van, ezt annnyival inkább sajnáljuk, mert a könyv azok számára készült, akik meg akarnak tanulni románul. — Sajtóhibák: *trei înși, trei înși* helyett (p. 60): *șă, să* helyett (p. 68); *tutorora, tuturora* helyett (p. 81); *încovoai, încovoai* helyett (p. 139); *durmi, dormi* helyett (p. 165); *șe spală, se spală* helyett (p. 174); *își va fi cumpărat, își va fi cumpărat* helyett (p. 178).

Mindemellett e kiváló munka technikai kivitele kifogástalan, sajtóhibája viszonylag kevés. Kivánatos volna, hogy a gazdag anyaghoz egy épp oly gondosan szerkesztett index készüljön minél hamarább. Ez az index nagyon megkönnyítené a munkáját annak, aki az egyes formák pontossága felől akar fölvilágosítást szerezni, nem kellene átlapozgatással vesztegetnie az időt, mert az index megjelölné a megfelelő lapszámot.

Ez az oly kiváló gonddal, bőséges anyaggal, paradigmákkal, táblázatokkal, olyan kevés sajtóhibával, az anyag kiválasztásában akkora kritikával készült munka realis haladást jelent az eddig megjelent összes hasonló munkákhoz képest. A kisebbségi tanárokon és tanulókon kívül nagy haszonnal forgathatják még azok a román tanárok is, kivált az erdélyiek, akik még nem igen barátkoztak meg a román nyelv grammatikájával,

Pop Szevér.

ROMÁN SZEMLE.

BOGDAN—DUICĂ : BĂRNUȚIURÓL.

(B. Duică : *Viața și ideile lui S. Bărnăuțiu*. Academia Română studii și cercetări. — Cultura națională. București 1924. 1—2481. l.

I.

Amióta *Bărnăuțiu Simon* meghalt s arcképes életrajza belekerült *Vulcan József* Panteon-jába, róla sok fülbemászó dicsőeneket zengtek el, irodalmi emléket azonban, amely nevéhez méltó volna, neki senki nem emelt.

Ma még kényes dolog a kritika bonckésével nyúlni az 1848-iki eseményekhez. Mert sok oldalról történtek hibák, amelyeknek megállapítása egyéni és nemzeti érzékenységekbe ütközik.

A románság Erdélyben soha olyan csalódáson nem ment keresztül és soha a nemzet lelkesedésével és bizalmával annyira vissza nem éltek, mint 1848-ban. Ki a hibás érte? E kérdésben időszerő lett volna valamely nagytudású, tekintélyes férfiúnak hallani a megnyilatkozását, hadd lássuk: miben hibázott a nemzeti politika, vagy ezzel szemben, miben vétkeztek azok, akik ebben a harcban, a nép áldozatkészségét, vérért és pénzét úgy használták fel, hogy a nagy bizalomért, hála és elismerés helyett, a nemzetnek csak szenvedés, megaláztatás és rabiga juthatott?

Ilyen igényeket B. Duică könyve nem elégít ki. Szerző a kerethez ragaszkodik, amelyet munkája számára a Román Akadémia jelölt (studii și cercetări): Így műve nem más, mint gondos adatgyűjtés, amelynek anyaga kritikával, beilleszthető lesz majd az 1848-ki események és gondolatok nagy épületébe.

B. Duică könyve két részből áll. Az egyikben B. életével (13—136 l.), a másikban (137—187 l.) eszméivel, munkáival foglalkozik. Ezekhez járul, függelékül (180—244 l.) a szöveg egyes részeinek megvilágítására szolgáló adattár.

Bärnuțiu Krasznamegyében, Román-Boksán született 1808-ban. Apja kántor volt. Hat éves korában, falujában kezd tanulni, ahonnan Szsomlyóra kerül. N. Károlyban végez, kitűnő eredménnyel. Balázsfalván bölcsészeti tanfolyámot és teológiát hallgat, ahol már 23 éves korában a fizika tanára lesz. 1833-ban papnak szentelik fel. 1835-ben a püspöki konzistorium jegyzői állásával tisztelik meg. 1841-ben a román nyelv tanszékét foglalja el.

Szerző érdekes adatokat közöl a száz év előtti Erdélyről. Bärnuțiu korának tanügyi viszonyairól, lángoló szeretetéről népe iránt, balázsfalvi tanuló éveiről, ahová magávat vitte nagy-károlyi magyar mestere, *Köteles Sámuelnek* filozófiai elemeit, a román fejedelemségek némi hatásairól az erdélyi dolgokra, Bärnuțiu társairól, papi és tanári elveiről és működéséről, tanulmányutjáról a fejedelemségekben, ahová tanártársai is időnként el-elzarándokoltak volt, megismerni igyekezvén a testvéreket a maguk otthonában. B. Duică 1831-től 1839-ig lépésről lépésre kíséri Bärnuțiu, amikor ez inkább szemlélődő szerepet játszik, hogy aztán 1842 évhez jutva, az ez évbeli nyelvtörvény ügyében, mint a magyar törekvések és nemzeti gondolatok leghevesebb ellenzőjét, mint lelkes románt, de egyuttal valódi osztrák barátot mutassa be, aki az 1848-ki nagy csalódás után is, belenyugszik a végzetbe, s hűséges marad azokhoz, akikhez kezdetben szegődött.

De amig ide jutott, Bärnuțiu testileg-lelkileg sokat szenvedett, sokat türt. és sokat csalódott. A tőle hirdetett eszmék közül egyetlen-egy sem látott megvalósulva, az ő teoriáit, gondolatait, az emberi jogokról és szabadságról, az osztrák— orosz melegágyban leperzselte a fagy, hogy népének mindebből csak reakciós zuzmora juthatott.

Bärnuțiu-nak 1831 és 1832 között; a hazai politikai áramlatokkal sikerült megismerkedni. Az 1831-ki francia eszményeknek hatását Erdélyben is megérezték. Itt szabad eszméket hirdetett *Wesselényi Miklós*, aki a románok közt is számos hallgatóra talált. Ilyen volt *Leményi* püspök is. *Suluț Sándor*, szilágy-somlyói vikárius is. Az 1834-ki országgyűlésen nagy viták indultak meg Erdély uniója felett, az anyaországgal. Az 1837-ki országgyűlésen Bärnuțiu, mint Leményi titkára, vesz részt s így a kort érdeklő kérdések tárgyalása előtte folyván, alapjában megismerhette a személyeket, az uralkodó eszméket, a

törekvéseket és célokat, amelyek az egymással küzdő erőket lelkesítették és irányították.

A balázsfalvi gör. kath. püspöki székből *Leményi János* ült, aki már kolozsvári espereskedése korában a magyar körökkel szívélyes barátságban élt, s aki Bärnujiuval is 1842-ig hihetőleg jó viszonyban volt, mert különben B. a püspöknek, az 1837-ki országgyűlésen, alig lehetett volna magántitkára. 1832-ben azonban megváltozik a helyzet. Ekkor B. Balázsfalva eseményeinek központjába kerül s ettől fogva a politikai események sodrában tényezőként kezd szerepelni úgy annyira, hogy csakhamar a püspökkel és udvarával találja magát szemben. Az 1831—42 időben B. sok keserves tapasztalatra tett szert; különösen érintették lelkét azok a sikertelen kérelmezések, amelyekkel az erdélyi románság részéről fordultak az erdélyi Karokhoz és Rendekhez urbéri könnyítések iránt és kulturális igények kielégítéséért. Ezekben az ügyekben a románok helyzete vigasztalan volt, mert a szász képviselők nemesi jogaikhoz szívósabban ragaszkodtak, a másik két nemzetnél, a nemes kiváltságok megcsonkítását nem tűrték, sőt azokat inkább támogatni akarták, amiért már *Klein Innocentius* püspök, a megelőző században, hiába panaszkodott.

Az 1842-ki nyelvtörvény javaslat ellen a szászok a románokban kitartó fegyvertársakra találtak. Ettől fogva az unió a magyar nyelvi törekvések, valamint az 1848 április 11-én királyilag szentesített új alkotmánytörvények ellen, román és szász, az *osztrák összbirodalom eszméje*ért együtt küzdenek. Ez áramlatot Bärnujiu már 1842-ben indítja meg azzal a *tiltakozásával*, amelyet a püspök távollétében a balázsfalvi konzisztóriumban elfogadtatott s a Kolozsvárt időző Leményi püspökhöz juttatott, hogy azt a király elé terjessze. Az 1842-ki törvényjavaslat a latin nyelv helyett, a magyar nyelvet teszi hivatalos nyelvvé, azzal a megszorítással, hogy azt minden funkcionárius tíz év alatt elsajátítani tartozik. — Így a püspök és Bärnujiu között a kocka el volt vetve s az ellentét köztük kiélesedett.

A béke és nyugalom, a kis vidéki városban azonban egészen, 1843-ban fordult fel, jelentéktelen okból, amelyről más körülmények között még tudomást sem vettek volna az emberek. Ez az úgynevezett „*tokán pőr*“, amelynek Bärnujiu a központjába kerül. A *nagyhétnek szerdáján Crişan* József, szeménáriumi papnövendék *tokánt evett*, ami egy papnövendékben egy

kispapnál, el nem nézhető hiba volt, miért őt a püspök a másnapi lábmosásból kizárta. Társai azonban vele szolidaritást vállaltak s a püspöknek tartozó engedelmességet megtagadták. Így a másnapi lábmosási templomi ünnepély botrányba fult. Crainic, a nagyprépost, Bărnuțiu,* néhány pap és tanár, a kis papok pártjára állottak. Megindult a hosszú vizsgálat, amelyben biztosokul a nagyváradi, majd Gaganetz eperjesi püspök szerepelnek. Ez a pör, amely az udvari kancelláriát is esztendőig foglalkoztatta, annyi gyűlöletet váltott ki, annyi sarat és piszkot vetett fel, hogy szétfolyó mérges anyaga a peren kívül álló elemeket is megfertőztette. A pör személyi ügyeiben politikai motívumokat: a magyarosítást, a jogok és a szabadságok tekinteteit is bele keverték, amelyek a fajgyűlölet mélyítésére szolgáltak annyira, hogy az ellenszenv, amely kezdetben tisztán Leményi személye ellen irányult, a magyar nemzet ellen fordult s a román nemzetiségi jogok és szabadságok éles harca lesz.

Ez a gyűlöletes ügy 1846-ban ért véget. Bărnuțiu-t megfosztják tanári állásától; Crainic nagyprépostot, három évi zárdai fogságra ítélték, a renitens kispapokat a szélrózsa minden irányában menesztk: a többi papot és tanárt szintén kisebb-nagyobb büntetéssel sújtották.

A következőkényt előre lehetett látni. A mozgalom szervezői és fenntartói ügyesen használták fel a magyarosító tüneteket: Leményi magyarbarát érzelmeit, a balázsfalvi román értelmiségnek rokonszenvezését a kisvárosban működő magyar szintársulattal szemben, stb. Szerzőt magát is megbotránykoztatja a kispapok magyar éneke:

Kis Komárom, Nagy Komárom,
Be szép kis lány ez a három!
Be szeretném az egyiket,
Három közül a szebbiket.

Bărnuțiu Szebenbe ment a joga, elmélyedve élt tanulmányaiban 1848-ig. Annál nagyobb sikerrel dolgoztak a szétment papnövendékek, papok és tanárok, akik a püspöki tekintély megrontására minden követ megmozdítottak, a magyar—román barátság kialakulását mindenütt megakadályozták. Balázsfalvát magyar oldalról annyira fertőzöttnek hirdették, hogy már „Kismagyarországnak” nevezték. A püspöki tábort egészen elszigetelték, hogy ami onnan került ki, nemzeti szempontból, gyanus és elfogadhatatlan volt.

Bărnăuțiu Szebenben barátainak segélyeiből tartotta fenn magát s annyira nem érdekelte már a külvilág, hogy még 1848 áprilisában is *J. Mureșant* levelében arról értesíti, hogy annyira tanulmányainak él, hogy még „*ujságokat sem olvas*“, sem a gyülekezetekbe nem jár, ahol a napi eseményeket vitatják az emberek. Azt a tanácsot adja övéinek, hogy senki se járjon csak a maga esze után, hanem „*tanácskozzék város várossal, falu faluval*“, az egész nemzet egy úton járjon, szolidáris legyen. Abban a nézetben van, hogy a Bécs és Pest közötti összeütközésben nem szabad a nemzet ügyét csak a püspökökre bízni, hanem az összes románok kérelmezzék a román nemzetiség elismerését, a megfelelő népjogokat és szabadságokat. A legfontosabb kérdés az *unió ügye* volt Magyarországgal. És csodálatos dolog, hogy szerző Bărnăuțiut a következő május 3-án mégis teljesen tájékozottnak találja minden teendőre nézve, „*őszinte schwarzgelb*“-nek állítja (95. lap), „*aki Șagunával már mindenre nézve megegyezett*“, aki hive a császárnak, „*akinek nem akar diktálni, akitől csak várni és kérni tud*“. Bărnăuțiu Szebenben a szászokkal hamar tisztába jött. Ezek kitérőleg, óvatosan nyilatkoztak; hogy az általános államszervezésig nemzeti jogokról és szabadságokról nem beszélhetnek s hogy az összbirodalom alaptörvényeit előleges ígéretekkel megzavarni nem szabad.

A balázsfalvi román népgyűlés, a Szabadságmezőn, melyen Șaguna Leményi püspökkel karonfogva jelent meg, impozáns, nagyarányú volt. B. szereplését ezen a gyűlésen mindenki ismeri. Hatalmas beszéde a románság érdekeiről, a népjogokról és szabadságokról, magával ragadta a negyvenezer embert, a tömeget, amely első ízben hallhatott, az Isten szabad ege alatt, szabad szót: a rabláncok, a rabigák összetöréséről, az emberi jogokról, a zsarnokságról és sok minden egyébről, amiről egy századokon át jobbágyságban lévő néptömegnek, szebb jövőre reményében, beszélhettek volt.

Bărnăuțiu alakját ez a beszéd nagyra tette; nevét a hír szárnyaira vette, az ország egyik szélétől a másikra röpítette. Ő az *Unió ellen beszélt s a román nemzetnek adandó szabadságokról, jogokról, a jobbágyság és azzal járó összes terhek eltörléséről*. Szóval olyan dolgokról is, amiket a magyar nemzet már megadott s a király, V. Ferdinánd 1848 április 11-én törvényben szentesített is.

A román nemzet kívánságait 16 pontban állapítja meg a gyűlés és megalakítja a nemzeti bizottságot, amely a határozatokat a király elé vigye, elnöke Șaguna, Bănuțiu egyik tagja. Ez a bizottság, Șaguna akadémikoskodása miatt csak későre került a király színe elé.

Erre vonatkozólag Bariț egy levelében ezeket írja :

„Szégyenérzet fog el, hogy amikor egy hatalmas küldöttség felmeneteléről volt szó, ma már mennek ketten-hárman. Isten bocsássa meg Șaguna bűneit, ő az oka mindennek. Miután ő nem akar felmenni, ő tudja miért, azt szeretné, hogy mások se menjenek. Sokakat vissza is tartott azok közül, akik fel akartak menni. Minden jel arra mutat, *hogy ez az ember...*”¹ De nem folytatom s nem idézem a sok szemrehányást, amelylyel a nagy alakot, egyik legértelmesebb kortársa, érinti. Șagunát szerző maga is, ebben az időben, „rezervált” politikusnak találja.

B. Duică könyvében azok a legérdekesebb részek, amelyek 1848 májusára s az azt közvetlenül megelőző napokra vonatkoznak. Akkor a román mozgalmasabb központok: Brassó, Szében, Balázsfalva, Kolozsvár, Maros-Vásárhely és Nagyvárad voltak. Az uniónak, a magyar szabadságtörekvéseknek, a románok között sok híve volt, annak céljaira az emberek nyíltan a nagyobb áldozattól sem riadtak vissza. Maga Leményi pénzt és lovat adott, a balázsfalvi kanonokok egyenként 200 forinttal adóztak erre a célra. A románok között úgy indult meg a dolog, hogy az uniót, bizonyos feltételek mellett, elfogadják, ami a kolozsvári országgyűlésen keresztül is ment. A pesti regnikoláris bizottságba a románok részéről Șaguna, Leményi és Bohățel lettek felküldve, akik a magyar nyelvet diplomáciai nyelvül is elfogadták volt. Ezek fel is utaztak Pestre.

Az unióellenes áramlat a szászoknál 1848 március 27-én már határozott alakot öltött, amikor a szász törvényhatóság kifejti programját: *feltétlen hűség a „császár”-hoz, egy „Nagy-Ausztria”, konstitucionális alapon*, amit, szerző szerint, maga Bănuțiu is óhajtott. De hogy a románokat is megnyerhessék az ügynek, április 3-án a Szász Universitás, saját nemzeti alkotmánya fenntartásával, fontos jogok megszavazását is helyezi kilátásba, ami azonban elmaradt.

¹ Jorga: „Neamul Românesc Literar” 1909. május, 1. száma. M. G.

Lehet állítani, hogy Erdélyben a románok között a hangulatot az unió ellen egyedül Bărnău tudta fenntartani. Első proklamációja a *román nemzethez*, amit ō Pușcariu János tolla alá diktált s amely több százezer másolt példányban cirkulált az ország legszélsőbb részeiben is, felrázott minden román lelket aléltságából és gondolkozni készítetett. Ez a kiáltvány, amelyet egy *második* követett, klasszikus mintája az e nembeli szellemi termékeknek, amelyek csak egy vérbeli forradalmár agyából kerülhetnek ki (75 l.).

A májusi napok eseményeit, a balázsfalvi gyűlés lelkesült népét s Bărnău beszéde után ott kialakult közvéleményt: „*Nem kell unió!*”, szerző munkájából az olvasó hivebben fogja megismerni. Így mellőzöm az agrármozgalmat is, amely ennek a nyomában támadt, hogy a nép földet követelt, különben az úrbéri munkának azonnali megszüntetésével fenyegetőzött. Mellőzöm a mihálci fontos eseményeket is, a letartóztatásokat, a naszódí, az orláti és a balázsfalvi gyűléseket, amelyeken *Ferdinánd* császárt éltették s a határőrvidékek ezredei, az unió ellen nyilatkozva, követelték a magyar sorozás azonnali beszüntetését, minden úrbériség eltörlését, vegyes szász, román és magyar kormány alakítását, szóval a pesti magyar kormányzat további működésének megszakítását s a szebeni osztrák katonai tekintély elismerését, ami ezen szász befolyás alatt álló vidékeken be is következett. A „császár” iránti hűséget újabb esküvel erősítették meg.

Bărnău, mint az ügykezelő, békéltető bizottság elnöke, mindenütt jelen volt, szónokolt, biztatott és lelkesített s a katonai parancsnokság felügyelete alatt, annak útasítása szerint, a magyar hatóságoknak, a királynak az engedelmességet felmondva, forradalmi térre (revoluționari) lépett. A katonai szervezkedés is, az osztrák konstitúcióra tett eskü után, kezdetét vette. Egy-egy prefekturára 100 falu esett 3000 emberrel. A balázsfalvi I. prefektura kivételesen tízezer emberből állott. A román gárda *Clococeanu* őrnagy vezérlete alá került, megalakulása Balázsfalván *Schurter* generális előtt, román és osztrák tisztek jelenlétében történt. Ezek a dolgok, természetesen, Pesten a kormánykörökben rossz vért szültek s nagy izgatottságot keltek.

Következett a közigazgatás új alapokra való fektetése, ami a szászokkal nem mehetett simán. A katonai kommandó

kegyelt népe, természetesen, még is csak a feltétlenül megbízható szász elem volt. Hiába volt a román nemzetieknek, Bărnuțiuinak és társainak, minden őszinte felkínálkozása, hűsége, meleg vonzalma az osztrák ideálok iránt, az osztrákok még sem bíztak bennük. Előttük minden gyanus volt. A román vezetők maguk is féltek, nehogy a szászok, különösen *Jancu*-nak érintkezését *Drágossal*, Kossuth megbízottjával s a romániai forradalmárokkal, félreértsék s azt az osztrákhű román nácionálisták ellen fordítsák. Így is szenvedtek tőlük elég bánatmat, meggyanusítást, megaláztatást.

A román légiók erdélyi működéséről a prefekteknek Bécs számára *Maiorescu* lontól összeállított jelentései, a román felkelő csapatok sok megaláztatásáról bőséges adatokat nyújtanak. *Bălcescu* párisi egyik beszédében ezt a háborút borzadályosan kegyetlennek mondja. A kocka el volt vetve. A románok közül sokan a magyar seregben küzdöttek az osztrákok ellen. Bem táborával bihari románok is törtek be a fellázadtak megfékezésére.

Szerző Bemről sok dicsérettel emlékezik meg. Lovagias kis embernek mondja, akiben nagy lélek lakozott. Erdélybe való villámszerű betörését, zseniális, gyors hadi mozdulatait, különösen dicséri. Bem Gálfalva és Medgyes közt *Puchner* generális seregét szétveri, Szeben előtt termett s mielőtt *Axente* megakadályozhatta volna, heves támadás után a várost hirtelen beveszi, hogy a román komité tagjai a szélrózsa minden irányában menekülni kényszerülnek. Maga Bărnuțiu is a Vöröstorony szoroson át román területre lép s ott oroszok kezébe került. A komité legtöbb tagja Bécsnek vette útját.

Szeben körei, mikor Bem Kolozsvárra érkezett, a lehető legnagyobb zavarba jöttek. Az oroszok behívásának eszméje *Şaguna* agyából pattant ki (122. l.), amelyet maga Bărnuțiu is elfogadott. E tárgyban *Şaguna* és *Müller Gottfried*, akik a szász és román részről, a meghatalmazást megkapván, már 1848 dec. 25-én *Lüders* orosz generálisnál *Bucureşti*-ben jelentkeztek is, Brassó városa már megelőzőleg, *Puchner* maga szintén, tett lépéseket ebben az irányban. Az oroszok 1849 február 1-én a vöröstoronyi szoroson át is lépték a határt.

Bărnuțiuinak, Bariņnak az oroszok behívása sok álmatlan éjszakát szerzett, erősen tartotta magát a hír, hogy ennek ára *Moldova bekebelezése lesz az orosz államtestbe*, amiben a két

hatalom meg is egyezett volna. Az orosz azonban *ingyen* ajánlotta fel szolgálatait.

Itt politikai szereplése be is végződik Bărnăușunak. Ezután csak szenvedni tud. Menekülése alatt, állítólag *szász bűjtogatásra*, („după instigațiunile sașilor”), kétszer is elfogják. 1849 júniusában Bécsbe ment, ahol a császár ajkairól hallhatta a bécsi permanens bizottságnak adott kijózanító választ, hogy nincsenek jogok, szabadságok, hanem lesz önkényuralom, amelynek egyformán hódolni kell. A komité tagok pedig menjenek csak csendesen haza, nyugodjanak meg, vigasztalja meg őket szándékaik tisztasága, jóhiszemősége, hogy népüknek jót akartak.

Csalódott Jancu, Bărnăușu s mindazok, akik Balázsfalván őszintén lelkesedtek a szabadságért, a jogért, amiből nem maradt meg egyéb, mint a jobbágyi terhek eltörlése, amit a magyar már megadott volt s amit az osztrák visszacsinálni nem tudott.

1850. év elején több román notabilitás verődött össze. Céljuk volt, hogy új proposíciókkal járuljanak a trón elé. Ezeket B. már távol lévén, nem írhatta alá. Április 14-én írott leveléből azonban kitetszik, hogy a mozgalmat, a kérelmezéseket helyesli. *„Nem tudom milyen eredménye lesz (a deputációnak), érdeme mégis nagy lehet, mert megvédi a nemzetet azoktól a rágalmaktól, amelyeket ellene a hírlapokban és a miniszterium előtt, az ellenséges nemzetek emelnek.”* A nemzetnek, hála és elismerés helyett, nagy hűsége és véradoja mellett, védekeznie kellett a legilletékesebb helyen, hogy legalább becsületét menthesse meg az osztrákok, a világ előtt.

Bărnăușiu három félévet töltött a bécsi egyetemen. 1852. októberben a páviai egyetemre ment, ahonnan 1854. június havában tért vissza Bécsbe. Itt kellemetlen hírrel lepték meg, hogy valamely kis városban internálják majd. Jașiba hívták, hová tanári állás elfoglalására a bécsi kormánytól engedélyt kért. Ezt szívesen adták meg neki. Mint tanár, új hazájának 1863-ig rendkívüli szolgálatokat tett. Május 16-án szülőhelye felé való hazautaztában elhalálozott. Eltemették Román-Boksán 1863. május 21-én

* * *

Bărnăușiu politikai elvei és jogi teoriái sokkal ismeretesebbek, semhogy azokat ismertetni kellene. A nyomába lépő

politikus nemzedékek az ő arzenáljából kikölcsönzött lövegekkel dolgoztak az ellenfél ellen. Bölcsészeti és jogi munkái, gondolatai, az iskolák kézikönyveiből s az egyetemek kurzusaiból szintén ismeretesek. Szerző lelkiismeretes jegyzékét állítja össze tanügyi, nyelvtudományi, irodalmi, más tudományos, egyházi kérdésekben írt rövidebb dolgozatainak s értékeli különösen jogi és bölcsészeti munkáit, részletesen foglalkozván azzal is, hogy a szakkritika milyen véleménnyel volt és van Bărnăușiu ezen irányú munkásságáról és tevékenységéről.

A „*Deosebiri de apreciere*” című részből meggyőződünk, hogy Bărnăușiu-t sokan nem szívesen nézik az „önálló termelők” táborában. Őt az 1848-iki csalódása a politikától elkedvetlenítette s tanulmányaiba mélyedt, sokat tanult, sokat dolgozott, tele volt teoriákkal. B. Duică részletesen kimutatja, mi benne eredeti, mi nem az; kritikusai közül, eredetiségét leginkább *Maiorescu Titus* tagadja meg, *Hasdeu* Bogdán, a legnagyobb magasztalója. *Jorga* Bărnăușiu-ról úgy találja, hogy „nála a sok ködös koncepció mellett akadnak olyanok is, amelyek ma is tudnának melegíteni s maguk iránt érdeklődést kelteni.”

Bármit irjanak Bărnăușiu-ról, kétségtelen, hogy ő, a románoknál, a bölcsészet és jogtudomány legnagyobb népszerűsítője volt s e tekintetben érdemei elévülhetetlenek.

Ez volna a könyv rövidre szabott foglalatja, amellyel érdemes volna bővebben foglalkozni, mert szerző úr sokat elhallgat, amiről beszélnie kellene és sokat beszél olyanról, amiről ha hallgatott volna, az úgynevezett mit sem árthatott volna vele.

Az első lapon előforduló *Punct de vedere* bevezetésben szerző úr vádolja az újabb román történetírást, hogy nem igyekezett (*Jorga* kivételével) a tömeglélek, a sociológiai hatások eredményeit értékelni; — hogy *Bărnăușiu* egyoldalú, *Nic. Popea* és *Dr. A. Bunea* a felekezetieskedés lejtőjére csusztak, amiért a tőlük írt dolgok kifogásolhatók, ők nem teszik láthatóvá az idő méhében rejlő eszmék egész tartalmát, a mi az emberiség történetében a legfontosabb szokott lenni. Felhányja azt is, hogy az 1848-iki eseményekről keveset írtak.

Dr. Moldován Gergely.

KÜLÖNFÉLÉK.

Pályatételek. Báró Bánffy Ferenc — miként a *Magyar Kisebbség* c. nemzetpolitikai szemléből (1925. jan. 15.) olvassuk — „husz, esetleg huszonöt-ezer lej” tiszteletdíjat ajánlott fel annak, aki „az erdélyi magyarok” történetét megírja. „Nem gondolok valamely nagyszabású műre — írja br. Bánffy —, inkább népszerű alakú és irányú könyvre, mely minden intelligens romániai magyar életszükséglete lenne és nem is nagy terjedelemben”.

Br. Bánffy Ferencnek e nemes elhatározásához a *Magyar Kisebbség* hasábjain többen hozzászóltak. Dr. Krenner Miklós azt gondolja, hogy „az erdélyi magyarok története” helyett célszerűbb volna „Erdély történetének” megírása. Tekintettel azonban arra, hogy egy ilyen nagy téma alapos kidolgozására ma az erdélyi történettudósok nincsenek rákészülve, így „csak arról lehetne szó, hogy népies módorban, kivonatossan, de természetesen a legújabb kutatások eredményeinek felhasználásával a nagyközönség kezébe adjuk Erdély történetének összefoglalását”. Szentimrei Jenő szerint „a megírandó mű ne pusztán az erdélyi magyarság, de az egyetemes Erdély történetének feldolgozása legyen”, vagyis „amíg a ma igényeinek megfelelő Erdély története fölött nem rendelkezünk, nem lenne szabad részletmunkán bibelődnünk”.

A *Magyar Kisebbség* 1925. febr. 1. számában a hozzászólások után egy magát megnevezni nem akaró áldozatkész honfitársunk a fentti összeghez tízezer lejt ajánlott fel. „Nekem is rokonszenvesebb volna — írja — Erdély története”.

Midőn a fentti sorokat olvasóinknak tudomására hozzuk, mi is őszinte halálával köszöntjük br. Bánffy Ferencet s a magát megnevezni nem akaró áldozatkész honfitársunkat. A mecénáskodásnak ez a módja ma nem egyszerű úri gesztus, hanem magyarságunkért való jótett.

Mindhogy azonban a pályázat a fentti sorokban szabályszerűen még nincsen kihirdetve, legyen szabad a következőket kérnünk: 1. szíveskedjenek a tételt szabatosan megfogalmazni. Mi úgy találjuk, hogy br. Bánffy Ferenc eredeti gondolatát kár volna elejteni. Elvégre nekünk jelenleg nem az erdélyi szászok, románok, svábok stb. történetére van szükségünk, hanem az erdélyi magyarokéra. Ennélfogva a vezető téma is ez kellene hogy legyen. Nagyon természetes, hogy egy alapos és tervszerű munkában az erdélyi magyarság történetét csak a mindenkori Erdély miliójének keretében lehet tárgyalni, ennél fogva nyilvánvaló, hogy egy ilyen munka végeredményében Erdély története fog lenni. Mi tehát helyeseljük br. Bánffy Ferenc gondolatát: „Az erdélyi magyarok történetét”. Ez ugyanaz volna, mint — mutatis mutandis — a „Geschichte der Siebenbürger Sachsen”, vagy „Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart”. Dr. Krenner aggodalmát az iránt, hogy egy ilyen mű megírására ne volnának képzett historikusaink, — azért nem osztjuk, mert — sokkal jobban ismerjük historikusainkat. Persze, ha úgy fogjuk fel, hogy vagy abszolút tökéletes munkát kérünk, vagy semmit: akkor tényleg igazza van Krennernek. De itt már inkább Arany Jánossal tartunk: „Földi ember kevéssel beéri, vágyait ha kevesebbre méri”. 2., szíveskedjenek a pályatétel kihirdetését s a pályázat sorsának eldöntését valamely illetékes testületre (E. M. E. vagy E. I. T.) bízni.

*

Az Erdélyi Irodalmi Társaság pályázatot hirdetett az alábbi tételre: „Valamely vidék vagy község magyarságának népköltészete vagy néprajza”. A pályamunkák a szokásos feltételek szerint 1925. szept. 30-ig küldendők dr. Borbély István tanár főtitkár címére (Cluj—Kolozsvár, Unit. kollégium.) A nyertes pályamű 2500 lej jutalomban részesül.

*

Az Erdélyi Múzeum Egylet a következő pályatételt tűzte ki: „Valamely vidék vagy község története; vagy: valamely vidék vagy község magyar népének nyelvjárása”. Jutalma 2500 lej. Pályázati határidő 1925. szept. 15. A zárt pályázatok dr. Varga Béla szakoszt. titkár címére küldendők (Cluj—Kolozsvár, Unit. koll.)

Az Erdélyi Irodalmi Szemlét 1925. januárjától kezdve a „Minerva“ irodalmi és nyomdai műintézet részvénytársaság adja ki.

A lap jellege, célja és iránya ezentul is mindenben marad a régi.

Amidőn a kiadó személyében történt e változást előfizetőinknek tudomására hozzuk, kérjük folyóiratunknak további szives támogatását.

Dr. Vékás Lajos, Dr. Borbély István,
rt. vezérigazgató. szerkesztő.